

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 1963

HISTORIA UNIVERSITATIS
CAROLINAE PRAGENSIS

Sborník příspěvků k dějinám University Karlovy

Tomus IV Fasc. 1

UNIVERSITA KARLOVA • PRAHA

NĚMECKÁ UNIVERSITA V PRAZE MEZI MNICHOVEM
A 15. BŘEZNEM 1939

ПРАЖСКИЙ НЕМЕЦКИЙ УНИВЕРСИТЕТ В ПЕРИОД МЕЖДУ МЮНХЕНОМ
И 15-ЫМ МАРТА 1939 ГОДА

DIE DEUTSCHE UNIVERSITÄT IN PRAG ZWISCHEN MÜNCHEN UND DEM 15. MÄRZ 1939

VĚRA VOMÁČKOVÁ

Německá universita v Praze měla v politickém životě sudetských Němců nemalý význam. Byla nejen středem veškerého odborného bádání, ale byla rozhodujícím činitelem pro politické usměrnění kulturního života sudetských Němců a jeho využití pro konkrétní politické cíle. Politické tendence prostupovaly veškerou vědeckou činnost sudetských Němců vědomě a programově. Toto zpolitisování německé vědy odpovídalo celkovému postavení a snahám sudetoněmecké buržoasie, jejíž názory tato věda především tlumočila. Konkurenční boj mezi českou a německou buržoasií v českých zemích, který nabyl vyhraněné formy již v druhé polovině 19. století a který vstoupil po první světové válce, po porážce německého imperialismu a jeho plánů na ovládnutí střední a východní Evropy, na kterém se podílela také sudetoněmecká buržoasie, v rámci československého státu do nového stadia, vedl k tomu, že politické zaměření sudetoněmecké vědy mělo ostrý nacionalistický charakter. Konkrétní podmínky, za kterých tento konkurenční boj probíhal a které byly dány především tím, že německé obyvatelstvo tvořilo menšinu jak v českých zemích, tak v západní části rakouské monarchie, vedly k tomu, že německý nacionalismus zde nabyl reakčního politického zaměření, které se projevilo zvláště v období zesílení německého imperialismu, jak tomu bylo např. v období před první světovou válkou a během ní.

Po první světové válce se nositelem tohoto nacionalismu staly Národně socialistická strana (DNSAP) a Německá strana národní (DNP). Reakční rysy jejich programu — nacionální šovinismus, antisemitismus, odmítavý postoj vůči parlamentní demokracii jako systému, který nemohl být dostatečně účinným prostředkem k dosažení politického cíle, jakým byla násilná změna politických poměrů požadovaná pod heslem národnostních práv — se staly nebezpečnými v přímé souvislosti se vzrůstem nacionálního socialismu v Německu. Po zastavení činnosti obou politických stran, DNSAP a DNP, našel si tento nacionalismus nové cesty v rámci Henleinovy strany.

Na tomto politickém vývoji se německá universita v Praze plně podílela. Antisemitismus, spjatý s protičeským šovinismem, který zde měl své kořeny již od dob Schönererova hnutí, se otevřeně ukázal v roce 1922 při demonstracích německého studentstva proti volbě židovského profesora S. Steinherze rektorem německé university a zejména potom v letech 1933—36 proti povolání německého emigranta, židovského právníka H. Kelsena, na právnickou fakultu německé university.

Také politika extrémně nacionalistických stran měla na universitě své stoupence. Strana německých nacionalistů měla na vysokých školách svou vlastní studentskou organizaci — NS-Studentenbund —, která ovšem až do roku 1930, do prvních volebních úspěchů nacionalního socialismu v Německu, byla organizací celkem nevýznamnou. V roce 1932 to však byli právě členové této organizace, kteří byli v procesu proti tajné pučistické organizaci zvané „Volkssport“ odsouzeni pro protistátní činnost, prováděnou ve spolupráci s nacistickými útvary v Německu.

Systematická podpora, kterou věnovalo nacistické Německo německým menšinám ve střední a východní Evropě, a s tím související vzrůst také Henleinovy strany, přineslo organizační upevnění a rozšíření veškeré nacionalisticky zaměřené práce na německé universitě. Německá universita se stala významnou oporou Henleinovy strany, a to jak svým působením vědeckým a výchovným, tak i svou činností kulturně politickou.

Při rozhovorech představitelů české a německé university v únoru 1937 o možnostech zlepšení vzájemného styku mezi českými a německými vědeckými pracovníky a lepšího porozumění mezi oběma národy, vyslovil rektor německé university, profesor přírodovědecké fakulty Michael Stark, názor, že věda se nesmí uzavírat do úzkých nacionalistických hranic, protože by tím škodila sama sobě a nutně by musela zakrznět.¹ Skutečnost se však podstatně rozcházela s postulátem, který hájil rektor německé university. Německá věda byla ve své většině nacionalně zaměřená, a to jak ve výběru látky, tak i v jejím zpracování. V době vzrůstajícího nebezpečí nového útoku německého imperialismu šlo však o něco víc než o pouhé nacionalní zaměření německé vědy. Podobný nacionalismus byl v této době politickým kredem, který objektivně i subjektivně měl velmi blízko k nacionalnímu socialismu v Německu. Tuto skutečnost potvrdil i známý nacistický prominent univ. prof. Heinz Zatschek, který o činnosti některých „nacionalně uvědomělých“ universitních profesorů, mezi něž počítal i sebe, napsal: „Je možno bez přehánění tvrdit, že na mnohých katedrách bylo již před rokem 1933 prová-

¹ Srovn. záznam o hlavních bodech stanoviska, které Stark při jednání hájil a který byl rozeslán jako podklad pro diskusi v akademickém senátu — Archiv Historického ústavu ČSAV, pozůstalost univ. prof. W. Wostryho, WO/V — korp. 1936—1938.

děno bádání, které dnes platí za předmět nacionalně socialistické vědy a že posluchači byli vychováváni v duchu německého nacionalismu.“²

Ve stejném duchu jako práce vědecká byla, jak Zatschek sám uvádí, vedena i práce výchovná. V roce 1935 — rok volebního vítězství Sudetoněmecké strany — byl na vysokých školách v Praze založen seminář pro politickou výchovu studentů — Seminar für Volkstumsarbeit. Seminář byl pořádán akademickou odbočkou spolku Bund der Deutschen, jedné ze základních organizací Henleinovy strany. Čestnými protektory byli univ. prof. W. Weizsäcker z právnické fakulty a Justin Greger z vysoké školy technické. V roce 1937 mohly plamenné výzvy J. Gregera, tehdejšího rektora, k německým studentům, aby byli připraveni k boji „za vlast, za německého ducha a za německý mrav“,³ znamenat jen boj po boku nacistického Německa, od kterého nejen sudetoněmecká buržoasie, ale převážná část německého obyvatelstva v ČSR očekávala „osvobození“.

Německá universita nebyla ovšem v té době zdaleka „zglajchšaltována“. Působili zde lidé, kteří byli rozhodnými odpůrci nacismu. Také mnozí němečtí liberálové usilovali více či méně aktivně o řešení národnostních problémů v rámci demokratického státu. Se vzrůstajícím nebezpečím válečného konfliktu stávaly se podobné snahy stále více problematickými a tito lidé ztráceli půdu pod nohama. Prosazení německého emigranta prof. H. Kelsena na právnickou fakultu německé university nemůže být v žádném případě objektivním ukazatelem rozdělení sil mezi německými vysokoškolskými učiteli, neboť dosti značnou úlohu zde hrálo ministerstvo školství, které volbu prosazovalo. Ve skutečnosti měly nacionalistické kruhy na německé universitě větší význam, než na který by ukazovala jejich těsná prohra ve věci H. Kelsena. Tento význam ovšem patřičně vzrostl v pozdější době.

Mimo práci konanou v rámci university dávali němečtí nacionalisté své síly do služeb Sudetoněmecké strany i prací politickou a zejména kulturně politickou. Na bezprostřední politické práci se podílel především J. Pfitzner, který v květnu 1938 v obecních volbách za tuto stranu kandidoval. Známá je jeho úloha, kterou hrál již v r. 1936 jako pověřenec Henleina při jednání s mladší garniturou německé sociálně demokratické strany — W. Jakschem a E. Franzelem — o jejich spojení s SdP.

Mnohem širší a dalekosáhlejší význam měla činnost nacionalistických kruhů vysokoškolského učitelstva na poli kulturně politickém. Můžeme říci, že německá universita do značné míry určovala a vytvářela celou kul-

² H. Zatschek, Die Leistung der Karl-Universität im deutschen Geistesleben, Böhmen und Mähren 4/1943, str. 17.

³ Prof. Dr. Justin Greger, Zum Geleit, Sudetendeutscher Hochschulführer 1937/38, str. 55—56.

turní politiku SdP. Dálo se to především prostřednictvím Společnosti pro lidovou osvětu — Gesellschaft für deutsche Volksbildung in der Tschechoslowakischen Republik, která od r. 1935, resp. 1936 byla Henleinovou stranou přebudována v jakousi vrcholnou organizaci všech německých nacionálních spolků. Společnost sdružovala ve svých řadách nejen německé tzv. ochranářské spolky (Schutzvereine, ke kterým patřily především Bund der Deutschen a Deutscher Kulturverein), ale i různé vědecké instituce, včetně německé university, a zasloužilé jednotlivce. Předsedou Společnosti byl nejdříve germanista univ. prof. E. Gierach, po jeho odchodu do Mnichova v r. 1936 univ. prof. H. Cysarz — literární historik. Společnost byla ve stálém kontaktu nejen „s politickými instancemi“ doma, ale prostřednictvím svých jednotlivých členů mohla „navázat důležité spojení s odpovídnými místy v říši“.⁴

Styky s říšskými vědeckými středisky, které probíhaly až do r. 1933 celkem živelně — byly udržovány jednotlivci a v širším měřítku, hlavně pokud šlo o styky mezi studenty, byly podporovány tzv. sudetoněmeckými kulturními týdny — nabyly po příchodu nacistů k moci pevnější, organisované formy. Centrálou, která měla zajistit vědecký styk se zeměmi pobaltskými, Polskem a Československem, byla v r. 1933 založená berlínská společnost Nord- und ostdeutsche Forschungsgemeinschaft. Finanční prostředky poskytovalo ministerstvo zahraničních věcí a ministerstvo vnitra. Styky s ČSR byly v roce 1935 pokládány za organisacně upevněné. Důvěrníkem pro ČSR se stal univ. prof. W. Weizsäcker.⁵

Svémi politickými styky v říši i doma, svou vlastní vědeckou a pedagogickou činností i svou prací kulturně politickou měla německá universita nemalý podíl na přípravě Mnichova a rozbití Československé republiky.

Po „anšlusu“ Rakouska sebevědomí Henleinovy strany vůči čsl. vládě a českému obyvatelstvu neobyčejně vzrostlo. Henleinova strana, která se po známém projevu K. Henleina v Karlových Varech již otevřeně hlásila k „nacionálně socialistickému názoru“, chystala se k faktickému převzetí moci.

Tyto přípravy se týkaly i německé university. V červnu 1938 byl znovuzaložen NS-Studentenbund, rozpuštěný na podzim 1933 po zákazu DNSAP, tentokrát jako součást bojových útvarů SdP. Tento „studentenbund“ se později stal podle vzoru říše vedoucí nacistickou složkou sudetoněmeckého studentstva. Henleinovci pokládali v červnu 1938 politickou situaci za dostatečně zralou k tomu, aby v novém duchu provedli

⁴ E. Lehmann, Erich Gierach zum Gedächtnis, v: Deutsche Volksforschung in Böhmen und Mähren 2/1943, str. 336—7.

⁵ Dokumenty o činnosti Nord- und ostdeutsche Forschungsgemeinschaft otiskl G. Voigt, Zur Rolle der faschistischen „Ostforschung“ vor dem zweiten Weltkrieg, v: Der deutsche Imperialismus und der zweite Weltkrieg, Bd. 2, 1961, str. 237—264.

také sjednocení veškeré vědecké práce. 10. června byla v Praze založena Sudetendeutsche Forschungsgemeinschaft, jejímž organisátorem byl Henleinův pověřenec K. Oberdorffer. Tato společnost však nepřežila své přípravné stadium, neboť politické poměry nebyly ještě dostatečně vyjasněny. Pozdější sjednocení sudetoněmecké vědy bylo provedeno jinou formou.

Mezitím se Henleinovi zástupci podle Hitlerových příkazů postarali o to, aby jednání s čsl. vládou nevedla k mírovému urovnání. Hitler měl tak mít záminku k samostatnému zásahu proti ČSR. V kritických záříjových dnech, kdy Henlein a celé vedení SdP uteklo za hranice, opustila také značná část zaměstnanců německých vysokých škol Prahu a uchýlila se do Německa a Rakouska.

Za hranicemi se vytvořily celkem dvě centrály, které si činily nárok na to, registrovat adresy všech sudetoněmeckých vysokoškolských učitelů uprchlých z ČSR. Byla to především vídeňská universita, jejíž komisařský rektor prof. Fr. Knoll vydal již 28. září 1938 prohlášení, ve kterém vyzýval jednotlivce, aby tyto adresy zasílaly.⁶ Ve Vídni se také shromáždila určitá část universitních profesorů, z nichž nejaktivnější se pokusili ještě před Mnichovem zasáhnout podle svých sil do dalšího osudu německé vysoké školy v Praze. Dne 27. září se sešli na půdě vídeňské university v semináři pro dějiny umění profesori pražské university A. Perger z filosofické fakulty, E. Spengler z přírodovědecké fakulty, dále profesor dějin umění K. M. Svoboda, historik H. Zatschek a W. Weizsäcker z právnické fakulty. Výsledkem jednání bylo společné prohlášení, ve kterém se vyslovili pro přeložení pražské university, kulturního střediska sudetských Němců, do oblasti s německým osídlením, do Liberce.⁷

Druhým místem, které se snažilo být řídicím orgánem sudetoněmeckých vysokoškolských sil, byl nacionálně socialistický docentský spolek — NS-Dozentenbund — se sídlem v Mnichově. Tento úřad přijímal již od konce září přihlášky sudetoněmeckých profesorů a docentů, ve kterých mimo adresu měl žadatel uvést, zda a kdy se přihlásil k bojovému útvaru Sudetoněmecké strany — „freikorpsu“. Při jednání v Mnichově chopili se iniciativy především pánové z lékařské fakulty, Otto Grosser a Karl Amersbach. Na rozdíl od Vídne nebyla mnichovská skupina jednotná v názoru, kam by pražská universita měla být přeložena. Pro Liberec mluvila určitá tradice, resp. dřívější podobné snahy, Ústí nebo Teplice by měly lepší spojení, Cheb by bylo krásné historické místo a konečně Brno, na které prý Německo mělo v nadcházejících

⁶ Rektorát vídeňské university ze dne 28. září 1938, HÚ, pozůstalost univ. prof. W. Weizsäckera, WE/V — univ.

⁷ Prohlášení ze dne 27. září 1938 — HÚ, WE/VI — univ.

mnichovských jednáních vznést také nárok. Shoda panovala jen v tom, že universita nemá být v žádném případě zrušena, tj. spojena s některou říšskou universitou — v této souvislosti se mluvilo především o Lipsku, — nýbrž přeložena, pokud možno na některé místo v „Sudetech“.⁸ Šlo prý přece o universitu sudetských Němců a ne pražských židů!⁹

Mimo uvedená místa měly ovšem po Mnichovu do osudu německé university co mluvit příslušné říšské úřady v Berlíně — především ministr pro výchovu, školství a osvětu Bernhard Rust —, dále se pokusila zasáhnout do této otázky také Henleinova strana v Liberci a svou úlohu hrála Praha a to jak československá vláda prostřednictvím svého ministerstva školství a osvěty, tak německá universita pod vedením rektora E. Otta, profesora pedagogie na filosofické fakultě. Všechna tato místa se snažila řešit otázku německé university podle svých potřeb a koncepcí, které se mnohdy od sebe diametrálně lišily. Výsledek ovšem byl, že tato otázka se stávala v období „hledání cesty“ stále nepřehlednější a nejasnější.

Ke 4. říjnu 1938 opustilo Prahu 47 universitních profesorů z celkového počtu 105. Největší potíže tím vznikly na lékařské fakultě, kde odchod vedoucích klinik ohrozil provoz nemocničních zařízení, která musela být převzata českými lékaři. Chování německých lékařů v době akutního válečného nebezpečí vedlo k tomu, že profesorský sbor české lékařské fakulty podal akademickému senátu Karlovy university návrh na zrušení německé university, která vzhledem ke svému dřívějšímu působení ztratila vnucenými politickými poměry právo na další existenci.¹⁰ Právě z obavy před takovým vývojem událostí obrátil se již 20. září 1938 odstupující rektor německé university R. Schranil, profesor právnické fakulty, na děkanáty a přednosty ústavů a klinik s výzvou, aby „vzhledem k nutnosti udržet za současných poměrů plný chod ústavů a klinik“ neodcházel na dovolenou.¹¹ Stejně obavy sdílel i nový rektor E. Otto, který se své funkce ujal dne 1. října 1938.

Jestliže většina německých universitních profesorů, patřili k nim nejen ti, kteří opustili republiku, ale i značná část těch, kteří zůstali v Praze, nahlížela, že po odtržení pohraničí, kde žila převážná část německého obyvatelstva v Československu, není další trvání německé university v Praze dobře možné, tím spíše bylo odsunutí německé uni-

⁸ O. Grosser Weizsäckerovi, ze dne 25. 9. 38, HÚ, WE/VI — g.

⁹ Děkan právnické fakulty mnichovské university Weizsäckerovi, ze dne 5. 10. 38, HÚ, WE/V — univ.

¹⁰ Memorandum sboru lékařské fakulty cit. K. Kučera a M. Truc, Poznámky k fašisaci německé university pražské, Acta Universitatis Carolinae, Historia Universitatis Carolinae Pragensis 1960, tom. I, str. 208.

¹¹ Nařízení rektora ze dne 20. září, HÚ, WO/V.

versity z Prahy pokládáno za nutné na české straně. Dne 30. září 1938 požádalo ministerstvo školství a osvěty rektorát německé university, aby vyzval všechny profesory a vedoucí vědeckých institutů k okamžitému nastoupení služby. Zároveň měla být do 11. října podána obsáhlá zpráva, ve které mělo být uvedeno, kteří profesori službu nastoupili a kteří ne a z jakého důvodu. Přípisem ze dne 5. října bylo potom oznámeno, že platy na říjen smějí být vypláceny jen těm, kteří se osobně dostaví. Proto žádal Zemský úřad v Praze, který platy vyplácel, aby mu byl zaslán seznam těch osob, které dne 3. října nebyly ve službě.¹²

Všem těmto žádostem mělo být podle příkazu rektora německé university E. Otta ihned vyhověno. Jeho výzvy k okamžitému nástupu služby vzbudily u mnoha jeho známých podiv i odsouzení. Vždyť Otto patřil k extrémně nacionalisticky orientovaným kruhům, který pro svůj politický postoj byl r. 1937 zbaven úřadu ředitele Německé pedagogické akademie.¹³ Sudetoněmečtí profesori, kteří opustili Československo jako nepřátelskou zemi, nedovedli si představit, že by se měli vrátit do Prahy a obnovit jako státní zaměstnanci svou přísahu vládě, proti které bojovali. Výzva jejich spolubojovníka jim byla proto nepochopitelná.¹⁴

Nejostřeji se ovšem proti návratu universitních profesorů do Prahy postavila Henleinova strana, pro kterou byla tato otázka také otázkou prestiže, neboť osud německé university pokládala za „svou“ záležitost a přála si, aby zejména vůči československé vládě mohla v této věci postupovat zcela autoritativně. Záležitost měla být rozhodnuta v říši, nikoli v Praze. Výzvy rektora Otta k návratu do Prahy nemělo být uposlechnuto.¹⁵ Odmítavé stanovisko k postupu rektora Otta zaujala i mnichovská centrála nacionálně socialistického docentského spolku, podle které další udržování německé university v Praze bylo nežádoucí.¹⁶ Podobně se zachovala i Vídeň. Komisařský rektor vídeňské university Fr. Knoll podpořil stanovisko Sudetoněmecké strany, aby výzvy rektora Otta nebylo uposlechnuto,¹⁷ zatímco tamní vedoucí župní organizace docentského spolku „gaudozentenführer“ prof. A. Marchet odkázal všechny vysokoškolské pracovníky z Československa na mnichovskou centrálu, resp. na pově-

¹² Cit. přípisy viz HÚ, We/V — univ.

¹³ E. Otto Zatschkovi, ze dne 1. 11. 1937, HÚ, spisový materiál univ. prof. H. Zatschka, ZA/XI — r.

¹⁴ Pro podobné názory, které byly zřejmě v prvním období po Mnichovu všeobecně sdíleny, srovn. zejména přípis A. Pergera zasláný z Mnichova H. Zatschkovi do Vídně, dne 7. 10. 38; dále dopis děkana právnické fakulty v Mnichově W. Weizsäckerovi, ze dne 5. 10. — HÚ, WE/V — univ.

¹⁵ Tento příkaz Sudetoněmecké strany rozesílal kolegům právník Franz Laufke, tč. v Berlíně — 6. 10. — HÚ, WE/V — univ.

¹⁶ Dopisy děkana právnické fakulty v Mnichově Weizsäckerovi, ze dne 5. a 8. 10. 1938 — HÚ, WE/V — univ.

¹⁷ Rektorát víd. univ. sudetoněmeckým kolegům, 14. 10. 38 — HÚ, WE/V — univ.

řence „reichsdozentenführera“, sudetoněmecké profesory K. Amersbacha a O. Grossera, od kterých si měli vyžádat potřebné pokyny.¹⁸

Sudetoněmečtí universitní profesori v říši a Rakousku skládali své naděje na brzké rozhodnutí o dalším působišti německé university do osoby „vůdce“ a říšského kancléře A. Hitlera. Doufali, že se jim podaří dosáhnout urychlení takového rozhodnutí za pomoci „dozentenbundu“ a Henleinovy strany. O prvních opatřeních k uskutečnění tohoto plánu bylo rozhodnuto 5. října na schůzce sudetoněmeckých profesorů s říšským vedoucím nacionálně socialistického docentského spolku Walterem Schulzem. Bylo rozhodnuto, že profesori O. Grosser a K. Amersbach pojedou jako zástupci německé university do Berlína a Chebu, aby dosáhli spojení mezi Hitlerovým zástupcem Hessem a Henleinem. Spojení s příslušnými politickými místy měl zajistit Schulze.¹⁹ Došlo k delšímu jednání mezi Libercem a Berlínem, na kterém se aktivně podílel K. Oberdorffer ve funkci pověřence říšského komisaře pro sudetoněmecké území Konrada Henleina. Výsledkem bylo zasedání, které se konalo dne 27. října u Hitlerova zástupce Hesse, kterého se zúčastnil mimo jiné také Oberdorffer a na kterém bylo „se souhlasem vůdce“ rozhodnuto, že universita a pražská vysoká škola technická budou přeloženy do Liberce, brněnská technika do Lince. O tomto rozhodnutí informoval také oběžník docentského spolku č. 53 ze dne 27. 10. Fakultním činitelům bylo přislíbeno, že se, jakmile to bude možné, budou moci vrátit do Prahy, aby přípravy pro přeložení byly provedeny co nejrychleji.²⁰

O osudu německé university tím však rozhodnuto ještě nebylo. Naopak ukázalo se, že o této otázce nebylo jasno ani na nejvyšších místech v říši. Krátce předtím, než se konalo berlínské zasedání, byl říšský ministr výchovy, školství a osvěty B. Rust v Ústí, kde mluvil s rektorem Ottem, kterému dal plně za pravdu v jeho dosavadním postupu. V souvislosti s „pokyny“, které vydal Mnichov a podle kterých se universitní profesori neměli vracet do Prahy, prohlásil Rust, že jediným příslušným místem v říši pro tyto otázky je jeho ministerstvo, a rozhodl, aby se všichni neprodleně vrátili a starali se o to, „aby německý národní majetek v Praze nebyl zkracován“. O tomto rozhodnutí měl rektor vyrozumět všechny pány prostřednictvím děkanů. Pokud jde o budoucnost německé university, prohlásil Rust, že toto závisí výlučně od tří lidí: vůdce, von Rittenberga a od něj.²¹ Rozhodnutím Rustovým se Otto také

¹⁸ Vídeň, 14. 10. — HŮ, WE/V — univ.

¹⁹ Srovn. dopisy A. Pergera Zatschekovi, ze dne 6. a 7. října z Mnichova a 8. 10. z Berlína; viz též cit. zprávy, které dostával Weizsäcker od děkana právnické fakulty v Mnichově — HŮ, WE/V — univ.

²⁰ G. Beking, prof. fil. fakulty W. Wostrymu, 29. 10. 38. — HŮ, WO/V — korespondence z let 1936—1938.

²¹ G. Becking Wostrymu, 27. 10. 38 — HŮ, WO/V — korp. 1936—1938.

řídil. Všichni profesori byli vyzváni, aby se „bez ohledu na jiná opačná hlášení“ vrátili do Prahy.²² Nutnost návratu byla zdůvodňována tím, že se očekává, že v brzké době dojde k převzetí německých klinik a může se proto také počítat se zahájením zápisu a přednášek.

Rozhodný postup Ottův, podporovaný Rustem, byl hlavním důvodem toho, že se celá řada sudetoněmeckých profesorů koncem října do Prahy vrátila. Neznamenalo to však, že by byli upustili od svých snah a přesvědčení o nutnosti dosáhnout přeložení university do německého prostředí. V tomto směru znamenal návrat do Prahy spíše spojení sil. Výrazem společného úsilí o přeložení university se stalo prohlášení, které podepsalo 49 universitních profesorů a docentů převážně z filosofické a lékařské fakulty. Podepsaní universitní učitelé, mezi nimi byla i část těch, kteří po celou dobu zůstali v Praze, slavnostně prohlašovali, že jsou „plně připraveni nasadit všechny své síly pro vůdce a národ“. Mimo faktické důvody, které mluvily ve prospěch přeložení university, uváděli i důvody ideové: jen v bezprostředním spojení se sudetoněmečtím může universita plnit své poslání a úkoly německé vědy na Východě. Konečně i z nacionálního hlediska bylo přeložení university zdůvodněno tím, že jakýkoli užitečný styk mezi Čechy a Němci na poli vědeckém je znemožněn stávajícím národnostním bojem a že pro předávání německých duchovních statků Čechům chybí jakékoli předpoklady.²³ Tato petice nebyla však stejně nikdy podána a tak jako mnoho jiných akcí stala se v důsledku událostí bezpředmětnou.

Na počátku listopadu však vypadala situace ještě podstatně jinak. V důsledku politických změn se stalo postavení německých studentů, kteří pocházeli převážně z pohraničního území okupovaného říší, značně problematickým. Na základě opčního práva stanoveného Mnichovskou dohodou měli se tito studenti stát říšskými státními příslušníky, na které se měla vztahovat ustanovení a předpisy platné pro zahraniční studenty. Tyto předpisy znamenaly nejen vyšší taxy, ale v některých oborech, zejména na právech, i podstatné omezení možnosti studia vůbec. Týkalo se to především státních zkoušek, které byly pokládány za přípravu studentů pro zaměstnání ve státních službách v ČSR, které byly cizím státním příslušníkům tak jako tak nepřístupny. Zahraniční studenti mohli proto skládat na právnické fakultě jen zkoušky doktorské.

V tomto smyslu rozhodlo ministerstvo školství a osvěty svým přípisem ze dne 11. listopadu zaslaným právnické fakultě německé university, že k závěrečným zkouškám mohou být pozváni jen ti kandidáti, kteří po odtržení území obsazeného Německem měli domovské právo v obcích, které zůstaly v Československé republice. Toto opatření mělo zůstat

²² Děkan právnické fakulty E. Hoyer Weizsäckerovi, 26. 10. 38 — HŮ, WE/VI — g.

²³ Prohlášení z listopadu 1938 — HŮ, WE/V — univ.

v platnosti až do té doby, kdy o státní příslušnosti bude rozhodnuto na základě opčního práva.²⁴ Po vyhlášení opční smlouvy uzavřené mezi říšskou vládou a vládou československou, která měla vstoupit v platnost dne 26. listopadu, stalo se kritériem pro posuzování státní příslušnosti posluchačů ve shodě se zásadami stanovenými v opční smlouvě bydliště ke dni 10. října. Podle této zásady mělo být postupováno při provádění zápisu do zimního semestru, který byl stanoven na dny 23. list.—3. prosince. Podle přípisu ministerstva školství ze dne 25. listopadu zasláném rektorátu německé university, měl být zápis cizinců — a za cizince měli být pokládáni všichni, kteří měli své bydliště na území okupovaném Německem, Maďarskem a Polskem — podstatně omezen. Tito studenti, pokud šlo o starší posluchače, směli být přijímáni jen v počtu, který odpovídal jednomu kursu, paralelky neměly být z finančních důvodů povolovány, do prvního semestru směli být tito posluchači přijímáni jen se zvláštním povolením ministerstva školství. Ze zápisu byli zcela vyloučeni studenti bydlící na území okupovaném Maďarskem, Polskem a právě tak ti, kteří byli jako českoslovenští občané německé národnosti propuštěni z armády (podle vl. nař. č. 217/38) a nezískali říšskou státní příslušnost.²⁵

Uvedená opatření byla plně ve shodě s novými politickými poměry. Jednotlivá nařízení narazila sice na protest ze strany německé university, zvláště právnická fakulta podala k výnosu ministerstva ze dne 11. listopadu obšírný rozklad a snažila se prosadit, aby závěrečné zkoušky byly povoleny všem, bez ohledu na změnu státní příslušnosti, avšak ke změně stanoviska ministerstva školství v těchto otázkách došlo teprve po zásahu z říše. V dvoustranném jednání mezi říšskou a československou vládou, které započalo 1. listopadu,²⁶ prosadila nacistická vláda, aby činnost německé university nebyla novou politickou situací nikterak omezována. Tomuto tlaku nemohla československá vláda v rámci své orientace fakticky žádným způsobem čelit. 28. listopadu bylo již rozhodnuto, že všechna opatření tohoto druhu budou odvolána. To se také stalo výnosem ministerstva školství ze dne 30. listopadu, kterým bylo rektorátům německých vysokých škol oznámeno, že zápis v zimním semestru 1938—1939 bude proveden „podle dosavadních způsobů“, tj. že ti, kteří jinak podle smlouvy o obci platí za říšské státní občany, mají být zapisováni podle norem platných pro československé státní příslušníky.²⁷ Zároveň bylo také rozhodnuto o dalším osudu německé university, která z příkazu Adolfa Hitlera měla zůstat nadále v Praze.

Tímto rozhodnutím začíná nové období německé university, která —

²⁴ HÚ, WE/V — univ.

²⁵ HÚ, WE/V — univ.

²⁶ Oznámení rektorátu university děkanství ze dne 2. list. 1938. — HÚ, WO/V.

²⁷ Min. školství rektorátům něm. vys. škol, 30. list. 1938 — HÚ, WE/V — univ.

i když formálně — ještě zůstává pod pravomocí československého ministerstva, stává se de facto již institucí nacistickou, jež v národnostně a politicky cizím prostředí má své zvláštní úkoly. Byl to výsledek činnosti těch kruhů, které budoucnost německé university spojovaly s všemohoucností Německa a které poslání této university spatřovaly v posilování úzkého spojení sudetoněmeckví s agresivními plány německé politiky. Tyto kruhy se také staly hlavními a neaktivnějšími činiteli na poli nacifikace a arisace německých vysokých škol, které se vzápětí po vyhlášení „vůdcova rozhodnutí“ začaly prosazovat.

Hlavním řídicím orgánem této nacifikační a arisační činnosti na pražských německých vysokých školách byl nacionálně socialistický docentský spolek NS-Dozentenbund se sídlem v Praze. Od ledna 1939 rozšířil tento spolek svou činnost také na německou techniku v Brně a nesl načas, až do nové reorganizace v květnu 1939, název Deutsche Dozentenschaft Prag und Brünn. V květnu, po úplném začlenění do celoříšské organizace, byl přejmenován na NSD-Dozentenbund Prag und Brünn, v jehož čele byl „gaudozentenbundsführer“. Tímto vůdcem byl hned od počátku profesor přírodovědecké fakulty K. Bernahauer, v době Mnichova člen vídeňské skupiny „freikorpsu“, který byl zároveň také vedoucím personálního oddělení tohoto nacistického docentského spolku. Jeho zplnomocněnci na vysokých školách byli: pro techniku Justin Greger, jeden z předních pracovníků Henleinovy strany na vysokých školách, Johann Lachmann pro teologickou fakultu, Wilhelm Weizsäcker pro fakultu právnickou, na lékařské fakultě řídil osobní agendu docentského spolku Karl Amersbach, na filosofické fakultě Heinz Zatschek a na fakultě přírodovědecké Erich Spengler.²⁸

Mimo osobní oddělení bylo v rámci docentského spolku vytvořeno oddělení hospodářské, které se mělo starat spíše o hmotné potřeby vysokých škol a oddělení s úkoly politickými, tzv. úřad pro vědu a úřad pro nábor a propagandu. V čele hospodářského oddělení byl prof. přírodovědecké fakulty Viktor Czurda, jeho zástupci na jednotlivých fakultách byli: prof. Franz Laufke na právnické, doc. Rudolf Schreiber na filosofické, doc. Walter Dick a prof. Zdenko Stary na lékařské a doc. Hans Fortner na přírodovědecké fakultě.²⁹ Stěžejní význam pro usměrnění veškeré vědecké práce na universitě měl úřad pro vědu, jehož úkolem byla „ideová přestavba vysokých škol ve smyslu nacionálně socialistického světového názoru“. Tomuto úřadu také příslušelo rozhodování o odborných kvalitách a politické spolehlivosti všech pedagogických sil. V čele tohoto oddělení byl prof. O. Grosser, jeho spolupra-

²⁸ NS-Dozentenbund in Prag, oběžník č. 2, 20. pros. 1938 — HÚ, WO/V — korp. 1936—1938.

²⁹ NS-Dozentenbund in Prag, oběžník č. 1, 9. pros. 1938, HÚ WO/V — korp. 1936—38.

covníky byli: z oboru přírodních věd W. Weizsäcker, z oboru společenských věd H. Zatschek, z oboru lékařských věd prof. R. Bezecky, z oboru přírodních věd prof. Hüttig. Obdobně byly zastoupeny také vědy technické.³⁰

Obdobně jako v říši měl být také pražský „dozentenbund“ jednotnou centrální organizací všech učitelských sil na německých vysokých školách v Praze a v Brně. Podmínkou přijetí byl ovšem „arijský původ“ a „německé nacionální smýšlení“.³¹ Členství bylo povinné. U těch, kteří by nepodali přihlášku do 15. února 1939, mělo se „předpokládat“, že nemají „žádný zájem být dále činní na vysokých školách v Praze a v Brně“.³² Na základě nacifikace a arisace byla ještě před 15. březnem 1939 celá řada universitních profesorů, docentů a asistentů přinucena opustit vysokou školu.³³ Stejně tak probíhalo vylučování židů a odpůrců nacionálního socialismu i na půdě vědeckých společností, zejména v ústřední organizaci pro vědu a umění — Deutsche Gesellschaft der Wissenschaften und Künste für die Tschechoslowakische Republik —, jejíž dlouholetý předseda O. Grosser se mohl tímto způsobem zbavit svých dřívějších politických a osobních odpůrců. Ze Společnosti bylo vyloučeno 8 řádných členů jako „narijci“: profesori Philipp Frank, Alfred Kohn, Oskar Kraus, Hans Meyer, Siegfried Reiter, Emil Starkenstein, Artur Stein a Samuel Steinherz, malíř Willi Nowak pro své antinacistické smýšlení.³⁴ Ruku v ruce s těmito změnami se nacifikace projevila i v zaměření vědecké činnosti Společnosti, která v souladu s nacistickým výbojem se měla nyní zabývat problémy tzv. „Středního východu“.³⁵

Úkoly německé vědy na Východě — to bylo heslo hláсанé německou vědou po 15. březnu 1939. V boji proti východním sousedům Německa spočívalo poslání německé university v Praze, spočívalo její zvláštní postavení v rámci říšských universit. Sudetoněmečtí vědci se přitom mohli odvolávat na starší tradice, podle kterých byly české země nejen „německým kulturním prostorem“, ale i „přirozenou“ součástí německého politického celku. Ne neprávem mohl se nově jmenovaný komisařský rektor německé university Wilhelm Saure v roce 1940 odvolávat na tyto tradice a prohlásit, že nezměněným úkolem německé university v Praze, kterému tato universita po staletí sloužilo, je „být a zůstat

³⁰ Deutsche Dozentenschaft Prag und Brünn, oběžník č. 5, 29. ledna 1939 — HÚ, WO/V — korsk. 1939—1945.

³¹ Cit. oběžník ze dne 20. pros. 1938.

³² Cit. oběžník ze dne 27. ledna 1939.

³³ Srovn. cit. článek K. Kučery a M. Truce, str. 212 ad.

³⁴ Přípis předsedy Společnosti O. Grossera, 4. února 1939 — HÚ, WO/V — korsk. 1939—1945.

³⁵ Dtto ze dne 1. února 1939.

v tomto jihovýchodním prostoru říše pracovištěm a šířitelkou německého duchovního života a německé kulturní vůle.“³⁶

K historii německé university patří také historie jejího studentstva, která zvláště v této pohnuté době byla velmi pestrá. Němečtí studenti se podobně jako vysokoškolští učitelé podíleli aktivně na politickém dění, ve větší míře byli mezi nimi ovšem přímí účastníci bojů. Již v kritických zářijových dnech se účastnili němečtí studenti v rámci henleinovských bojových útvarů „Sudetendeutscher Freikorps“ a „Freiwilliger Schutzdienst“ provokačních akcí vůči Československé republice. Pravý čas, kdy se nacističtí sudetoněmečtí studenti měli vyznamenat, přišel však teprve po Mnichovu.

Rozhodnutí „vůdce“ ponechat německou universitu v Praze, postavilo také německé studenty před nové úkoly. Především šlo o to, aby tito studenti již svým návratem a svou přítomností posílili sebevědomí německého obyvatelstva v Praze. Zvláštní poslání měl potom nacionálně socialistický „studentenbund“, vedený podle vzoru říše „gaustudentenführerem“, kterým byl jmenován R. Meckel. Význam tohoto spolku byl o to větší, že to byl vlastně na území okleštěného Československa jediný pevně sevřený útvar schopný bojové akce. Jeho bojeschopnost byla záměrně připravována. Jeho členové — v počtu asi 400 mužů — byli ubytováni ve společenských domech, tzv. „kamaradschaftshäuser“, a podrobeni vojenskému výcviku. Pro tehdejší poměry, které nastaly zvláště od ledna 1939, bylo příznačné, že ze strany policejních orgánů státu, proti kterému chystali své akce, jim byla poskytnuta úplná beztrestnost, neboť vše, co se týkalo německých studentů, podléhalo jejich vlastní, autonomní „trestní službě“.³⁷ Dne 12. března 1939 sehrála tato úderka podle příkazu nacistického vedení provokační frašku, která sloužila Hitlerovi za záminku k vojenskému obsazení Prahy.³⁸ Za jejich akci se jim dostalo vyznamenání z nejvyšších nacistických míst. Činnost německých studentů nemohla mít sice žádný podstatný vliv na vývoj politických událostí, nicméně zůstává skutečností, že jejich spoluúčast na tomto vývoji tvoří jednu z nejtrapnějších kapitol z dějin německého studentstva v Praze.

15. březen 1939 byl jen vnějším stvrzením vývoje, který nastal mnohem dříve. Tento vývoj nezačal teprve tehdy, když „vůdce“ rozhodl ponechat

³⁶ Oficiální prohlášení německé university podepsané komisařským rektorem W. Saurem k jejímu „návratu do velkoněmecké říše“ z března 1940, Hochschulführer für das Protektorat und den Sudetengau, Prag 1940, str. 33.

³⁷ O úkolech německého studentstva v pomnichovské republice srovn. článek zástupce „gaustudentenführera“ Roberta Howorky, Der deutsche Student in Prag, Hochschulführer für das Protektorat und den Sudetengau, Prag 1940, str. 7—11.

³⁸ Policejní zprávy o těchto provokacích německých studentů, ke kterým došlo v současné době i v jiných místech republiky ofiskl M. Hájek, Od Mnichova k 15. březnu 1939, Praha 1959, str. 142.

německou universitu v Praze a dal tím signál k otevřeně prováděné nacifikaci a arisaci. Tento vývoj začal již dříve hlásáním názorů, které, jak Zatschek a jiní mnohokrát dosvědčují, byly v podstatě shodné s názory nacionálně socialistickými. Sudetoněmečtí profesori mohli 15. března oslavovat nejen jako „historický čin“ Adolfa Hitlera, ale oslavovali jej — a také plným právem — jako ovoce své vlastní práce. Značný podíl na tom měly především historicko-společenské vědy, které se po 15. březnu s hrdostí hlásily k tomu, že svými vědeckými pracemi přispěly k vypracování historických argumentů a tím k zdůvodnění zřízení protektorátu.³⁹

Je pravda, že Hitler zneužil sudetských Němců pro své vlastní politické cíle, ale stejně tak je nevyvratitelnou skutečností, že toto zneužití bylo možné jen za aktivní spolupráce sudetských Němců samých. Jen z toho, co bylo řečeno k dějinám německé university v období mezi Mnichovem a 15. březnem, bez ohledu na širší vztahy, které ukazují historické kořeny tohoto vývoje, je aktivní účast sudetských Němců na politickém dění zcela jasně dokumentována. Po Mnichovu bylo naprosto jasné, že další existence německé university závisí jen na Hitlerově rozhodnutí. Dočasné zmatky kolem university nastaly proto, že by universitní profesori sledovali nějakou svou vlastní koncepci, která by byla v rozporu s politikou nacistů. Sudetoněmečtí profesori v Německu a Rakousku a valná část i těch, kteří zůstali v Praze, by byli rádi uposlechli příkazu, který by byl vydal mnichovský „dozentenbund“ nebo ústřední říšské úřady, ale potíž byla právě v tom, že žádný jednoznačný příkaz nebyl vydán.

Snaha universitních profesorů dosáhnout přeložení vysoké školy do německého prostředí vyplývala z objektivních příčin. Stala se však bezpředmětnou, a to nejen tím, že „vůdce“ rozhodl, aby universita zůstala v Praze, ale tím, že zároveň mocensky prosadil, aby činnost university probíhala zcela nezávisle na nových politických poměrech, které fakticky činily další existenci německé university v Praze absurdní. Novou úpravou poměrů bylo dosaženo jednoho: německá universita i přitom, že byla ponechána v Praze dokonce v rámci pomnichovské Československé republiky prodělávala též vývoj, jakým by byla prošla i po eventuálním přeložení do kteréhokoli místa „velkoněmecké říše“. Nacifikace, arisace a poslání německé vědy na Východě byly stěžejními body programu, za kterým stáli i politicky exponovaní sudetoněmečtí profesori.

Dnes by se sudetští Němci rádi distancovali od nacismu a učinili ze sebe nevinné oběti nacistického výboje. Svůj aktivní podíl na tomto

³⁹ Oficiální proklamace sudetoněmeckých historiků k 15. březnu, Zeitschrift für sudetendeutsche Geschichte 3/1939.

vývoji, který zvláště v určitých obdobích se stal vskutku problémem mezinárodním, však zastřít nemohou. Ve vztahu k Německu byli ovšem vždy tím slabším a závislým partnerem. Že je Hitler nepokládal nikdy za partnera rovnocenného, nebylo ani jejich vinou, ani „zásluhou“.

ПРАЖСКИЙ НЕМЕЦКИЙ УНИВЕРСИТЕТ В ПЕРИОД МЕЖДУ МЮНХЕНОМ
И 15-ЫМ МАРТА 1939 ГОДА

Вера Вомачкова

Выводы

В данной работе автор старается познакомить читателя с той ролью, которую бывший пражский немецкий университет играл в политической жизни проживающих в Чехословакии немцев в период между Мюнхеном и 15-ым марта 1939 года.

Во введении автор анализирует исторические корни судето-германского национализма, который был обусловлен экономическим и политическим положением немецкой буржуазии в чешских землях. Конкурентная борьба между чешской и немецкой буржуазией и конкретные условия, в которых происходила эта борьба, привели к тому, что немецкий национализм приобрел реакционную политическую направленность. Его главными чертами были национальный шовинизм, антисемитизм и отрицательное отношение к парламентской демократии как к системе, которая не могла быть достаточно сильным средством для достижения такой политической цели, какой была перемена насильственным путем политической обстановки, которой немцы добивались под лозунгом признания их национальных прав. Немецкий университет, принимавший деятельное участие в достижении этих политических целей, стал важной опорой партии Генлейна и до некоторой степени определял всю культурную политику этой партии.

Во время мюнхенских событий почти половина преподавателей университета покинула Чехословакию и ушла в Германию. Их стремлением, которое разделяло и большинство тех, кто остался в Праге, было достичь при содействии нацистской Германии перевода университета в какой-нибудь из городов оккупированной Германией территории, так называемой Судетской области. Это стремление временно противоречило линии, которую проводил тогдашний ректор немецкого университета Е. Отто, целью которого было „сохранить немецкое национальное имущество“ и удержать немецкий университет со всеми институтами и клиниками в Праге. Что касается будущего немецкого университета, то на этот счет не было единого взгляда даже в наивысших официальных местах в Германии. На основании „решения фюрера“ университет остался в Праге. Это решение одновременно сопровождалось давлением германского правительства, которое требовало, чтобы дальнейшая деятельность немецкого университета ни в какой степени не ограничивалась новой политической обстановкой — немецкие студенты, которые в большинстве случаев стали германскими гражданами, должны были в дальнейшем учиться согласно остающимся в силе для чехословацких граждан предписаниям.

Решение „фюрера“ означало в жизни немецкого университета новую эру. Несмотря на то, что университет формально продолжает подчиняться чехословацкому правительству, вернее продолжает подлежать компетенции министерства просвещения, в действительности он становится нацистской организацией, которая в чуждой в национальном отношении обстановке должна была решать свои особые задачи.

Таким образом, в сущности исполнилось желание тех кругов, которые будущее немецкого университета связывали со всемогуществом Германии и которые считали,

что миссия этого университета заключается в осуществлении национальной программы судетских немцев и их задач на Востоке. Эти круги стали главным и наиболее активным фактором в деле нацификации и аризации немецких высших школ, т. е. того развития, которое, начиная с декабря 1938 года, стало открыто проводиться в жизнь.

В этом отношении 15-ое марта 1939 года явилось лишь внешним подтверждением развития, наступившего в действительности гораздо раньше. Судето-немецкие профессора по праву могли праздновать 15-ое марта не только как „исторический поступок“ Адольфа Гитлера, но и как плоды своей собственной работы.

DIE DEUTSCHE UNIVERSITÄT IN PRAG ZWISCHEN MÜNCHEN UND DEM 15. MÄRZ 1939

Věra Vomáčková

Zusammenfassung

Die Studie ist ein Versuch, den Anteil der früheren deutschen Universität in Prag am politischen Leben der Deutschen in der ČSR, im Zeitabschnitt zwischen München und dem 15. 3. 1939, darzulegen.

Einführend zeigt die Autorin die historischen Wurzeln des sudetendeutschen Nationalismus, der aus der wirtschaftlichen und politischen Stellung des deutschen Bürgertums in den böhmischen Ländern hervorging. Der Konkurrenzkampf zwischen dem tschechischen und deutschen Bürgertum und die konkreten Bedingungen unter welchen dieser Kampf verlief, führten dahin, dass der deutsche Nationalismus einen reaktionären politischen Charakter bekam. Seine Hauptzüge waren der nationale Chauvinismus, der Antisemitismus und eine ablehnende Stellung zur parlamentarischen Demokratie als System, welches kein genügend starkes Mittel zur Erlangung des politischen Zieles des deutschen Bürgertums sein konnte d. h. der gewaltsamen Veränderung der politischen Verhältnisse, die unter dem Leitsatz der nationalen Rechte verlagert wurde. Die deutsche Universität, die an dieser politischen Entwicklung voll teilnahm, wurde zu einer wirksamen Stütze der Sudetendeutschen Volkspartei Konrad Henlein's und bestimmte im gewissen Sinne die ganze Kulturpolitik dieser Partei.

In der Münchener Zeit verliess fast die Hälfte der Universitätsprofessoren die Tschechoslowakische Republik und ging nach Deutschland. Diese Professoren bemühten sich — von einem bedeutenden Teil der in Prag verbliebenen Professoren voll unterstützt — mit Hilfe des nationalsozialistischen Deutschlands zu erreichen, dass die deutsche Universität aus Prag in einen von Deutschland okkupierten Ort des s. g. Sudetenlandes verlegt wird. Diese Bemühungen standen im Gegensatz zu den Bemühungen des damaligen Rektors E. Otto, dessen Ziel es war „das deutsche nationale Gut zu erhalten“ und die deutsche Universität mit allen Instituten und Kliniken in Prag zu festigen. Streitige Ansichten über die Zukunft der deutschen Universität bestanden auch an den höchsten nazistischen Stellen.

Auf Grund eines „Führererlasses“ blieb aber die Universität in Prag. Dieser Führerentscheid wurde gleichzeitig von einem mächtigen Druck der Reichsregierung begleitet, welche auch durchsetzte, dass die weitere Tätigkeit der deutschen Universität durch die neuen politischen Verhältnisse keinesfalls eingeschränkt wurde. Die deutschen Studenten, welche meistens deutsche Reichsbürger wurden, sollten auch weiterhin nach den für tschechoslowakische Staatsangehörige gültigen Rechtsvorschriften studieren.

Durch den schon genannten „Führererlass“ tritt die deutsche Universität in eine neue Periode. Obwohl sie noch formell unter dem Machtbereich der tschechoslowa-

kischen Regierung, resp. des Ministeriums für Schulwesen und Kultur verbleibt, wird sie in Wirklichkeit zu einer nazistischen Institution, die in national fremder Umgebung eine besondere Aufgaben erfüllt. Im Grundsatz wurden dadurch die Wünsche der Kreise erfüllt, welche die Zukunft der deutschen Universität mit der deutschen Politik verbanden und welche die Sendung dieser Universität in einer engen Verbindung mit dem Sudetendeutschtum und seinen Aufgaben in Osten sahen. Diese Kreise wurden auch zu den aktivsten Hauptfaktoren auf dem Gebiet der Nazifikation und Arianisation der deutschen Hochschulen, also einer Entwicklung, die sich vom Dezember 1938 offen durchzusetzen begann.

In diesem Sinne war der 15. März 1939 nur eine äussere Bestätigung der Entwicklung, die viel früher begonnen hatte. Mit Recht konnten die sudetendeutschen Professoren den 15. 3. nicht nur als „historische Tat“ Adolf Hitlers, sondern auch als Frucht ihrer eigenen Arbeit feiern.

VÝZNAM VÝVOJE ŠKOLSTVÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH V PRVNÍ POLOVINĚ
19. STOLETÍ PRO ZAMĚŘENÍ ČESKÉ MATEMATIKY

ВЛИЯНИЕ РАЗВИТИЯ ШКОЛЬНОГО ДЕЛА В ЧЕШСКИХ ЗЕМЛЯХ В ПЕРВОЙ
ПОЛОВИНЕ XIX-ГО ВЕКА НА НАПРАВЛЕННОСТЬ ЧЕШСКОЙ МАТЕМАТИКИ

DIE BEDEUTUNG DER ENTWICKLUNG DES SCHULWESENS IN DEN BÖHMISCHEN
LÄNDERN IN DER ERSTEN HÄLFTE DES XIX. JAHRHUNDERTS FÜR DIE TENDENZEN
DER TSCHECHISCHEM MATHEMATIK

JAROSLAV FOLTA

1. ÚVOD

Věda, její úroveň, rozvoj, zaměření i organisace je ovlivňována řadou různých bezprostředních faktorů, z nichž některé za určitých podmínek působí intenzivněji, stávají se závažnějšími, jiné slaběji a tak se stávají podružnějšími; nicméně všechny tyto faktory jsou nějak podřízeny stavu vývoje společnosti, tím i úrovni výroby a všem jevům na výrobě závislým. Nedá se však říci, že by všechna vědní odvětví byla stejně vnímavá pro stejné druhy bezprostředních podnětů. Nestejná je rovněž závislost podnětů vědeckého rozvoje na výrobní oblasti; tato závislost může být velmi jednoduchá, zřejmá, ale může být i velmi zprostředkovaná, skrytá v nejrůznějších požadavcích i potřebách společnosti. Nesmíme opomenout ani význam vnitřních impulsů pro rozvoj vědního odvětví; mohli bychom je považovat za určitý regulátor nerovnoměrnosti vývoje vědecké disciplíny způsobené právě různou intenzitou vnějších popudů.

V tomto článku chceme věnovat pozornost vlivu vnějších impulsů na rozvoj matematiky, vědy, jejíž pokrok je proti ostatním přírodním vědám mnohem volněji spjat se společenským děním.¹ Bylo již mnohokrát prokázáno, že matematika je na vývoji společnosti závislá a že stejně jako pro ostatní přírodní vědy jsou pramenem též jejího rozvoje jednodušší či složitější cestou zprostředkované problémy výroby a ostatní společenské jevy na výrobní oblasti závislé. Příklad vzniku ab-

¹ „Závislost vývoje matematiky na vývoji ekonomiky a techniky můžeme sledovat pouze tehdy, budeme-li jej pozorovat v dlouhých časových periodách. V takových periodách křivka rozvoje matematiky půjde v podstatě rovnoběžně s křivkou rozvoje ekonomiky. Jestliže však budeme sledovat kratší periody, uvidíme, že od základního směru daného ekonomickým rozvojem se křivka matematiky někdy odklání. Tyto odchylky jsou vyvolány tím, že matematika není svázána s materiální základnou bezprostředně.“

A. Kolman; O principech výkladu dějin matematiky, Zprávy komise pro dějiny věd č. 2, 1960, str. 3—4.

straktních matematických pojmů a poznatků z výrobní praxe lidí to ukazuje velmi názorně; avšak podobné bezprostřední působení výroby na matematiku se s rozvojem výrobních procesů stále více zamlžuje, není pak na první pohled patrné, takže někteří buržoasní historikové matematiky nacházejí snadno argumenty k přehlížení tohoto pro rozvoj matematiky primárního vztahu a k přecenění jiných hybných momentů rozvoje této disciplíny.²

Se stále rostoucí specialisací vědeckých disciplín se stavělo mezi přímý požadavek výrobní oblasti na jedné straně a mezi matematiku na straně druhé stále více technických, fyzikálních a jiných oborů, které se snažily svými prostředky požadavek praxe řešit a mnohdy ukázaly, že zatím tento vědní obor nemůže podat řešení vyhovující všem požadavkům, protože k němu nemá dostatečné matematické prostředky. Tím byl dán podnět, jehož důsledky nezůstaly jen v aplikaci matematiky na určitý obor, ale často též obohatily matematiku o novou disciplínu.

Kdybychom se však domnívali, že společnost působí na rozvoj matematiky pouze tímto způsobem (tj. podněty z výrobní oblasti zprostředkovanými konkrétnějšími vědními obory), podceňovali bychom ostatní společenské jevy, které jsou daleko komplikovanějším spojovacím článkem matematiky s výrobou.³ Je jistě nesporné, že úroveň matematiky v některé zemi závisí také na počtu a kvalitě pracovníků, kteří se matematikou zabývají. Počet matematiků však je regulován požadavky společnosti na jiné obory. Např. požadavky společnosti na zvyšování počtu a kvality technicky vzdělaných kádrů se projevují hlavně v požadavcích na rozvoj středního a vysokého technického školství, v požadavcích na jeho úroveň, obsah apod. Je nesporné, že snahy po zlepšování úrovně technického školství jsou podníceny požadavky výrobní oblasti. Je také jisté, že na zlepšování úrovně technického školství měly vždy podíl matematicko-fyzikální vědy. Změny ve struktuře a rozsahu vyučování se tak úzce dotýkají i změn v počtu a kvalitě matematických kádrů.

² Možnost imanentního vývoje daná vysokým stupněm abstrakce matematiky je tak mnohdy zabsolutněna a považována za hlavní podnět rozvoje matematiky.

³ „... na vývoj matematiky působí nejen ekonomika, technika a přírodní vědy, ale i celá ideologická nadstavba společnosti, zvláště vládnoucí v ní filosofie,“ viz A. Kolman, *O principech...*, str. 4.

„Je třeba, aby vznik a postup matematických výzkumů byl vysvětlován a hodnocen především na základě stavu výrobních sil v určité historické době, avšak současně též ze stanoviska ideologického zaměření tehdejší třídní společnosti, ... Zvláště by se mělo přihlídnout i k dějinám vyučování matematice na školách všech typů, neboť při této činnosti se nadmíru zřetelně projevuje ideologie právě vládnoucí třídy a její úsilí o udržení a další rozšíření moci...“, viz K. Koutský, *Matematika a dialektický materialismus*, Praha 1952 str. 26.

V historii můžeme sledovat vzájemný poměr školství a výroby; vidíme tu, že školství jako instituce se musí neustále přizpůsobovat změnám výroby. Tato podřízenost se projevuje a vystupuje do popředí zejména tehdy, kdy nastává ve výrobě nějaký prudký vzestup. V našich zemích již v 18. století s nastupujícími prvky kapitalistického hospodářství dochází k úsilí o reformu základních škol; v průmyslové revoluci v 1. polovině 19. století se pak buduje celá síť reálných a průmyslových škol a konečně v polovině století dochází k pozvednutí technických vysokých škol na úroveň university a na nich, v některých teoretických oborech, dokonce k dosažení vyšší úrovně. A není náhodou, že právě socialistické společnosti, která revolučně zasahuje do výrobních vztahů a má zájem na kolosálních změnách výrobních sil, je jedním z prostředků k dosažení těchto změn právě školství, jehož organizaci a obsahu věnuje mimořádnou pozornost.

V šedesátých letech 19. století dochází v naší matematice k náhlému vzrůstu počtu matematických publikací i k jejímu tematickému zaměření převážně na otázky geometrie. V tomto článku se budeme snažit objevit jednu z příčin této změny.⁴ Jaký byl charakter této změny?

Zatímco v první polovině století pracovalo u nás jen několik matematiků, narůstal během šedesátých let rychle jejich počet a s ním vzrostlo i množství matematických publikací. Rovněž v problematice prací nastává změna. Zatímco v první polovině století byla tematika zpracovávaná jednotlivými pracovníky u nás vzájemně nezávislá, ovlivňovala se jen málo⁵ a svými hlavními výsledky byla převážně zaměřena na analýsu (Bolzano) a teorii čísel (Kulik),⁶ proráží po polovině století u nás úplně nová, geometrická problematika, ovládá většinu tehdejších našich matematiků a hlavní měrou se podílí na kvantitativním vzestupu matematických publikací, který začal být s odstupem času nazýván „Česká geometrická škola“.⁷

Je pochopitelné, že takovýto zlom v intenzitě i zaměření vědecké práce nemohl nastat sám od sebe, bez vnějšího zásahu. Analysujeme-li příčiny tohoto zlomu, pak můžeme sledovat několik podnětů, které přispěly k tomuto vývoji. Tematický základ této změny tvořil určitý proud světového vývoje matematiky, který došel velkého ohlasu mezi našimi

⁴ O změnách naší matematické práce v této době podrobněji viz L. Nový, J. Foltá: *Matematika v českých zemích v 19. století*, *Istoriko-mat. issledovanija XV*, Moskva 1963, odstavec 5.

⁵ Srovnej např. L. Nový, *Základy matematické analýsy u Bolzanových pražských současníků*, *Sborník pro dějiny přír. věd* č. 6/1961 str. 28–43.

⁶ Viz *Dějiny exaktních věd v českých zemích*, Praha 1961 str. 139 nn.

⁷ Tamtéž, str. 226 nn, viz též J. Foltá, *Česká geometrická škola* (Teze), *Zprávy Komise pro dějiny věd* č. 4/1960 str. 24, týž, *K pojmu matematické školy*, tamtéž, č. 6/1961 str. 13–16.

vedoucími pracovníky.⁸ Z druhé strany to jsou podmínky pro pěstování matematiky u nás v té době, které konec konců musely poskytnout širší možnosti pro pěstování matematiky a mohly i ovlivnit její zaměření. Institucí, která mohla tímto směrem působit, bylo i školství, zejména ta jeho část, která byla technicky zaměřena — technické a reálné školství.

2. PŘÍČINY ROZVOJE NAŠEHO TECHNICKÉHO ŠKOLSTVÍ V PRVNÍ POLOVINĚ 19. STOLETÍ

Průmyslová revoluce, začínající koncem 18. století svůj nástup do zemí evropského kontinentu, se odrazila nejen ve změnách hospodářského a společenského charakteru, ale vytvořila předpoklady pro další rozvoj vědecké práce v celé Evropě. V našich zemích je pro rozvoj vědy významné už počáteční stadium průmyslové revoluce v některých výrobních odvětvích,⁹ které se projevuje již koncem 18. století.¹⁰ Situace, která je rozvojem průmyslu navozena, je plodnou půdou pro využití přírodovědeckých výsledků v technice i v celém hospodářském životě. A nejen to, průmyslová revoluce vytváří předpoklady k tomu, aby požadavky ekonomiky a techniky plodně ovlivnily i volbu vědecké problematiky a podnítily tak další rozvoj vědy. Zatímco tento přímý vliv proniká daleko bezprostředněji k chemii, biologii, geologii,¹¹ zasahuje do matematiky komplikovanou cestou a většinou prostřednictvím jiných vědních odvětví. Musíme si zároveň uvědomit, že u procesu, jakým byla průmyslová revoluce, který se u nás o několik desetiletí opožďoval za Anglií i Francií, byly většinou přímé požadavky vyslovené průmyslem a zprostředkované do matematiky technikou či fyzikou, řešeny v jiných zemích dříve než se proces průmyslové revoluce rozvinul u nás. Tak bylo pro rozvíjející se průmysl našich zemí pohodlnější a také rychlejší přebírat technické výsledky od techniky anglické a francouzské. Proto také hlavní zájem rozvíjející se české buržoasie se zaměřil hlavně k získávání technicky vzdělaných kádrů, které by byly

⁸ Srovnej J. Foltu, Vytváření ortografických názorných zobrazovacích metod..., Sborník pro dějiny přír. věd č. 7/1962, úvod.

⁹ „Nebyly to tedy duchovní zájmy šlechty, ale hospodářské zájmy monarchie a majitelů manufaktur (a to nejen šlechtických), které především podnítily rovoj vědeckého bádání v Čechách. Přisun surovin a polotovarů do manufakturní výroby přímo volal po organisování systematického průzkumu... k zajištění a organisování tohoto úkolu se sdružili vědci v Čechách v letech 1769—1774 v Soukromou učenou společnost...“ Viz M. Teich, Královská česká společnost nauk a počátky vědeckého průzkumu přírody v Čechách, Praha, Rozpravy ČSAV, řada společ. věd, roč. 69/1959 seš. 4, str. 13.

¹⁰ Viz J. Purš, Průmyslová revoluce v českých zemích, Praha 1960, str. 26 nn.

¹¹ V uvedené práci Teichově najdeme mnoho příkladů dokumentujících jak využívání vědeckých poznatků v praxi, tak i řešení problémů praxe vědou.

schopny na základě teoretičtějšího — a tedy ne jenom empirického — vzdělání pozvednout zdejší technickou úroveň; přičemž mnohdy hlavním účelem v tomto procesu zůstává převzetí a zdokonalení techniky zahraniční.¹²

Proto také hlavní podněty průmyslové revoluce, které ovlivnily rozvoj matematiky v našich zemích, se objevily v jejím zásahu do starého středoškolského a vysokoškolského systému.

Už manufakturní výroba si začala vynucovat změny i v dosud běžných a stále ještě vyhovujících výrobních prostředcích. Dělní práce začala vyžadovat radikální změny i v technologických výrobních postupech. Staré zdroje pohonu (žentour, vodní kolo, větrný mlýn) i výrobní nástroje (rumpál, buchar, pumpa, lis, kolovrat, tkalcovský stáv), konstruované většinou ze dřeva, musely být nahrazeny dokonalejšími prostředky; zejména větším a pravidelnějším zdrojem pohybové energie a také prostředky dovolujícími rychlejší a přesnější opracování výrobků. Nový zdroj pohybové energie sebou přineslo rozšíření parního stroje spolu s kamenným uhlím, novým materiálem umožňujícím rozvoj strojírenství bylo pak železo a litina.¹³ Současně s tím musela být řešena otázka dopravy uhlí a surovin ke vznikajícím průmyslovým závodům, stejně jako otázky výskytu a exploatace surovinových zdrojů. Zatím co byly tyto problémy rozřešeny v Anglii již na přelomu 18. a 19. století¹⁴ a znamenají současně s nástupem strojové velkovýroby i poslední krok k dovršení průmyslové revoluce, jsou podmínky v českých zemích značně odlišné.

Vznik a rozvoj kapitalistické výroby na evropském kontinentě byl

¹² Stejná situace, jaká se vytvořila u nás, nebyla však nijak výjimečná. Rovněž vznik francouzské École polytechnique byl vyvolán snahou po rychlém dosažení celkového ekonomického náskoku anglické buržoasie. K podobné situaci dochází i v ostatních zemích kontinentu a postup tohoto procesu v evropských zemích odpovídá určitým způsobem jejich stadiu v průmyslové revoluci.

¹³ J. Kořan, Výrobní prostředky českého průmyslu v první polovině 19. století, Sborník pro dějiny přír. věd a techn. I. Praha 1954 str. 9.

Viz též L. Kárníková, Úloha uhlí v průmyslovém rozvoji Čech do poloviny 19. stol., Rozpravy ČSAV, řada SV roč. 68/1958 str. 12.

¹⁴ „Nedostatek dřeva vede v Anglii k pokusům nahradit dřevo kamenouhelným koksem. To se také podařilo a nová výrobní metoda byla vypracována do poloviny 18. století. Tím bylo dosaženo značně zvýšené výroby surové litiny, která se uplatnila hlavně na výrobu kolejnic pro doly a na mostní konstrukce“. Koncem 18. stol. bylo nahrazeno dřevěné uhlí kamenným i při zkujňování a konečně buchary byly nahrazeny mechanickým zařízením — válcovými. To byly tři převratné změny ve výrobě železa v Anglii v 18. století.“ Viz: J. Kořan, Výrobní prostředky..., str. 15.

Roku 1800 byl ze soustruhu na opracování dřeva a hodinářského soustruhu vytvořen H. Maudslayem přesný soustruh na opracování kovů se suportem (K. Marx, Kapitál I., Praha 1953, str. 411) a konečně roku 1818 vyrobil Whitney první frézu a Blanchard „puškařský soustruh“ pro soustružení nepravidelných tvarů přesně podle vzoru S. Lilley, Automatisation a společnost, Praha 1958, str. 14.

značně ovlivněn anglickou hospodářskou politikou, která nedovolovala odborným dělníkům opouštět zemi, vytvořila zákon o zákazu vývozu strojů zvláště textilních a zákony odvolala teprve v době, kdy už byl v Anglii ukončen proces průmyslové revoluce.¹⁵ Rovněž ostatní podmínky pro rozvoj kapitalistické výroby v zemích východně od Labe byly ve srovnání s podmínkami Anglie velmi nepříznivé. Zaměření hospodářského života na zemědělství, feudální výrobní vztahy — robota a poddanství, ulpívání na zastaralých výrobních postupech v železářství i úmyslné brzdění těžby uhlí a dopravní potíže¹⁶ znamenaly, že se průmyslová revoluce v našich zemích proti Anglii značně opozdila.¹⁷ Podle J. Purše vyrůstala průmyslová revoluce u nás obdobně jako v Anglii z textilního průmyslu a její počátek spadá do začátku 19. století.¹⁸ Avšak výroba strojů se začíná u nás rozvíjet teprve ve dvacátých letech 19. století, a to ještě v malých dílnách, které „teprve v druhé řadě začaly vyrábět na prodej“.¹⁹

Jisto je, že anglická konkurence, hlavně v textilním průmyslu, nutila kontinentální mocnosti k hledání možností, jak se rychle vyrovnat v hospodářském vývoji Anglii.²⁰ Byly snahy po podloudném získávání anglických strojů nebo jejich plánů. Byli získáváni i angličtí mechanici.²¹ Vzhledem k tomuto stavu třicátých let 19. století v našich zemích je zřejmé, že to nebyla vysoká úroveň hospodářského a technického rozvoje českých zemí, která si vynutila přeměnu technického školství. Spíše naopak, právě snaha naší buržoasie — mající svou záštitu v zárodcích vznikajícího průmyslu, v manufakturní výrobě — po dohnání hospodářského rozmachu západní Evropy vedla k dlouhodobějšímu řešení celé hospodářské situace výchovou nových, technicky vzdělaných kádrů. Zdá se, že tyto hospodářské emancipační snahy byly při organizaci poly-

¹⁵ Zákaz vystěhování dělníků byl zrušen r. 1825 a zákaz vývozu strojů r. 1841. Viz J. Purš, K problematice průmyslové revoluce v ČSR, ČSČH IV/1956 č. 1, str. 3.

¹⁶ J. Purš, K problematice... str. 2 n. Důkladný rozbor výrobních možností a podmínek působících na změny ve výrobních způsobech u nás v 1. pol. 19. stol. viz v citované Kořanově práci.

¹⁷ V Anglii proběhla průmyslová revoluce přibližně v období od šedesátých let 18. stol. do dvacátých let 19. stol. Viz J. Purš, Průmyslová revoluce... str. 8 n a 118 n.

¹⁸ Tamtéž str. 9, též J. Purš, K problematice... str. 4 n.

¹⁹ J. Kořan, Výrobní prostředky..., str. 16.

²⁰ M. Teich, Královská česká společnost nauk..., str. 63.

²¹ P. Vrbová, Hlavní otázky vzniku a vývoje českého strojírenství do roku 1918, Praha 1959, str. 14; 35. Např. r. 1834 byla zřízena v Praze při textilní dílně na výrobu bobinetu strojárna vedená strojírníkem Evansem z Nottinghamu a jeho pomocníkem Leem J. Kořan, Výrobní prostředky..., str. 16; srov. též J. Purš, Použití parních strojů v průmyslu v českých zemích v období do nástupu imperialismu, ČSČH II/1954 č. 3, str. 444.

technik na kontinentě nejzávažnější. Vždyť v Anglii, kde mocenské postavení buržoasie bylo hospodářsky nejsilnější z celé Evropy, téměř nespatřujeme snahu po organizování technického školství.²²

Naskýtá se otázka, jakou úlohu v tomto procesu sehrála pražská universita. I když se v Evropě požadavky průmyslové revoluce po rozšiřování technického vzdělání většinou uspokojovaly budováním sítě technických institutů, přece jen nechyběly pokusy o zařazení technických předmětů do výuky universit.²³ Tyto pokusy však neuspěly a i když ovlivnily na několik desítek let výuku na některých universitách,²⁴ přece jen vývoj oddělil technickou výuku od výuky universitní. U nás se tyto tendence projeví snad jen výhradně v matematických přednáškách pražské university, které v letech 1788—1820 přednášel F. J. Gerstner. Jeho přednášky byly zaměřeny — přes svou vysokou úroveň — „především k praktickým technickým problémům“.²⁵ Tento stav ve vyučování matematiky na universitě se nezměnil po celou 1. polovinu 19. století. Avšak malý počet vysloveně universitních posluchačů matematiky (3 až 4) — ostatní byli posluchači techniky — ukazuje, že v tomto směru universita nemohla podstatněji ovlivnit zaměření a intenzitu matematické práce.²⁶

Rozvoj průmyslu však potřeboval techniky, které universita neposkytovala. Proto zájem společnosti začal směřovat k budování a prosazování technicky zaměřeného školství.

²² Všimněme si názoru profesora pražské polytechniky K. Kořistky na anglické technické školství v roce 1862 (!!): „Wenn ein Techniker des Kontinents zum ersten Male den Boden Grossbritanniens betritt und wenn er, mit Empfehlungen an einige Häupter der englischen Industrie wohl versehen, an kundiger Hand in die kolossalen Etablissements eintritt, mit deren Produkten beladen Hunderte von Dampf- und Segelschiffen täglich die heimathlichen Küsten verlassen, um damit alle Märkte der Welt zu überschwemmen, — da findet er meist seine Erwartungen übertroffen und sondern auch die Zweckmässigkeit und das Ineinandergreifen der kleinsten Details kennen lernt. Wenn nun aber derselbe Techniker, welcher von Haus aus die Überzeugung mitbrachte, dass ein geordneter technischer Unterricht der Jugend eine Hauptbedingung für die industrielle Blüthe eines Landes und das insbesondere die Regierung verpflichtet sei, denselben in's Leben zu rufen und zu organisieren, wenn nun derselbe in der Voraussetzung dass besonders in der Metropole dieses Landes es der kolossalen Industrie entsprechend eine Menge öffentlicher oder von der Regierung erhaltener Gewerbe-, Real- und technischer Schulen geben müsse, sich nach diesen Anstalten erkundigt, so wird ihn ein noch grösseres Stauen ergreifen, darüber nämlich, dass es solche Schulen in jenem Sinne, wie wir selbige bisher beschrieben, in England gar nicht gibt.“ Viz: Carl Kořistka, Die höhere polytechnische Unterricht in Deutschland, in der Schweiz, in Frankreich, Belgien und England, Gotha 1863, str. 111.

²³ Egon Zöllner, Die Universitäten und technische Hochschulen, Berlin 1891, str. 88—90.

²⁴ Tamtéž, str. 89.

²⁵ Viz Dějiny exaktních věd..., str. 135—136.

²⁶ Tamtéž, str. 136.

Vznik polytechnik v 1. polovině 19. století názorně charakterisuje snahy evropských států po dosažení technické a tím i ekonomické úrovně Anglie.²⁷ Pražský polytechnický ústav vznikl v r. 1806 na základě dlouho opěťovaných návrhů svého prvního ředitele F. J. Gerstnera na reorganisasi pražské inženýrské školy. Ačkoliv otázky vzniku pražského polytechnického ústavu se dotýká řada prací,²⁸ přece jen je v nich na řadu otázek rozdílný názor. Je to např. otázka lokalisace původních Gerstnerových návrhů z roku 1798 aj.²⁹

²⁷ Prvou polytechnikou vysokoškolského typu byla pařížská École polytechnique založená 1794 jako École centrale des travaux publics, poté následovaly podle jejího příkladu další školy: 1806 Praha, 1815 Vídeň, 1821 Berlín, 1823 Norimberk, 1825 Karlsruhe, 1826 Štýrský Hradec, 1827 Mnichov, 1828 Drážďany, 1830 Kassel, 1831 Hannover, 1832 Stuttgart, 1833 Augsburg, 1835 Braunschweig, 1835 Darmstadt, 1845 Brno, 1855 Zürich...; viz J. Vrba, Sedmdesát let ve vývoji inženýrské výchovy a uplatnění, Sedmdesát let technické práce, Praha 1935, str. 6; viz A. V. Velflík, Dějiny technického učení v Praze, I. díl, Praha 1906, str. 217, 354; O. Kádner, Vývoj a dnešní soustava školství I. díl, Praha 1929 str. 19—20.

Většinou těchto škol však předcházely určité školy nižšího technického zaměření. Libovolně zacházení s daty pak umožňovalo buržoasním historikům vnášet i prostřednictvím těchto otázek nacionalistické tendence. Např. Zöllnerova práce „Die Universitäten und technischen Hochschulen“, Berlin 1891, str. 56, uvádí jako jednu z technických škol nižšího typu Collegium Carolinum založené 1745 v Braunschweigu, přičemž u pražské inženýrské školy uvádí rok 1806 (zatím co vznikla 1717—1718), který je rokem její reorganisasi na vyšší typ. Naproti tomu práce F. Pahl, Geschichte des naturwissenschaftlichen und mathematischen Unterrichts, Leipzig 1913, str. 302, uvádí u mnohých německých polytechnik daleko pozdější dobu vzniku (Berlin 1879, Mnichov 1868!)

²⁸ Vedle základních prací:

F. J. Gerstner, Geschichte der Errichtung und Lehrplan der technischen Lehranstalt in Prag, Prag 1806. C. Jelinek, Das ständisch-polytechnische Institut in Prag, Prag 1856, které jsou v tomto ohledu nejčastějším pramenem pro práce:

K. Kořistka, Die höhere polytechnische Unterricht... str. 124 nn;

F. J. Obenrauch, Geschichte der darstellenden u. projectiven Geometrie, Brünn 1897, str. 221 nn;

A. V. Velflík, Dějiny techn. učení...;

Starck-Gintl, Die k. k. deutsche technische Hochschule in Prag 1806—1906, Prag 1906;

J. Vrba, Sedmdesát let...;

nacházíme zmínky o vzniku polytechnického ústavu i v pracích novějších:

M. Teich, Královská česká společnost nauk... str. 66 nn.

P. Vrbová, Hlavní otázky..., str. 19 nn.

Kadeřávek-Pulkrábek, 250 let technických škol v Praze, Praha 1958.

František Pšota, Čtvrtstoletí našeho technického školství, Pokroky MFA II/1957 str. 244—248.

Nové materiály, vrhající nový pohled na vznik pražské polytechniky, jsou obsaženy v pracích:

František Jílek, Zápas o pražskou polytechniku, Na prahu naší techniky, Praha 1957 str. 131 nn;

L. Nový, Materiály k dějinám pražské techniky, Sborník pro dějiny přír. věd a techn. IV/1958 str. 195—200.

²⁹ Nový (Materiály... str. 196 pozn. 5) upozorňuje, že domněnka o umístění reorganisovaného ústavu v Praze zřejmě vychází z nikterak nedoloženého názvu odstavce ve Velflíkově knize Dějiny techn. učení (str. 155). O tom, že r. 1798 Gerstner svůj návrh ještě nikam nelokalisoval, resp. počítal s ním ve Vídni, svědčí další věty z téhož odstavce Velflíkových Dějin: (c. d. str. 187) „K případnému

Již jsme se zmínili o ekonomických důvodech vedoucích k reorganisasi inženýrské školy. Všimněme si také situace v rakouském školství, abychom mohli pochopit rozsah změn v technickém školství v 1. polovině 19. století.

Rakouské elementární školství se začalo rozvíjet teprve v době osvícenské vlády Marie Terezie (1740—1780). Do té doby ve školství převládala latinská gymnasia, universita a několik soukromých šlechtických škol. Učitelé elementárních škol neměli většinou odborné vzdělání a vyučovalo se základům trivium (čtení, psaní, počítání) a náboženství.³⁰ Teprve po roce 1774 bylo elementární školství určitým způsobem kodifikováno.³¹ Felbigerova reforma ustanovila, aby u všech far vznikla jednotřídní či dvojtřídní triviální škola, ve které by se vyučovalo vedle trivium a náboženství i hospodářství na venkově a industriím ve městě. Vedle toho měl mít každý kraj trojtřídní hlavní školu, kde se mělo učit vedle rozsahu triviálního učiva i základům latiny, dějepisu, přírodopisu, slohu, kreslení, měřictví a která měla být přípravou ke všem druhům povolání. Speciálně pro výchovu učitelů těchto škol měla být v každém městě provincie zřízena normální škola s rozšířenou osnovou hlavních škol.³² Vedle toho střední školství bylo po zrušení jezuitského řádu rovněž v r. 1775 reorganisováno a vzniklo pětitřídní gymnasium (dvě třídy německé, další tři latinské).³³

Spolu s reformními snahami u škol všeobecného charakteru vznikly či byly reorganisovány i některé odborné školy: vojenská akademie ve

zřízení polytechnického ústavu ve Vídni podle navrhované zde osnovy upozorňoval Gerstner...“ Ovšem v jubilejní publikaci Kadeřávek-Pulkrábek (c. d. strana 32 n) se už uvazuje zcela tak, jakoby návrh z r. 1798 byl vytvořen speciálně pro Prahu: „Jednou z největších zásluh Gerstnerových je, že se přičinil, aby pražská inženýrská škola byla přeměněna po vzoru École polytechnique na technické učiliště. První návrh v tomto směru učinil Gerstner již r. 1798...“ Podobně i Kádner (Vývoj..., str. 117) říká: „první návrh na zřízení ústavu polytechnického v Praze učinil... F. J. Gerstner, a to již r. 1798, ve studijní komisi vídeňské...“

Teprve Nový upozorňuje, že Gerstnerovi šlo v návrhu z roku 1798 o zřízení „velkého polytechnického institutu nejpravděpodobněji ve Vídni“. Teich (c. d. str. 67—68), který vychází materiálově z Gerstnera, Jelineka, Velflíka a Nového, však už říká výslovně: „Gerstner se původně domníval, že polytechnika bude zřízena v hlavním městě říše, ve Vídni“, aniž by blíže citoval pramen. Obdobně bez bližšího označení pramene uvádí Jílek (c. d. str. 68): „nepochybně Gerstnerův institut měl být střediskem přírodních a technických věd celé říše. Jeho sídlem nemohla být jistě nyní Praha, ale Vídeň. Poněkud blíže objasňuje tuto otázku Pšota (c. d. str. 246): „Návrh (Gerstnerův z roku 1798) byl předložen císaři spolu s výsledky porad revisní studijní komise. Její předseda hrabě Rottenhan navrhl posléze po Hergetově smrti a uprázdnění inženýrské profesury, aby bylo v Praze zřízeno technické učiliště“, aniž by však uvedl pramen.

³⁰ O. Kádner, Vývoj..., str. 58—59, viz též Školství v republice Československé: Československá vlastivěda, sv. 10, str. 10 n.

³¹ Allgemeine Schulordnung für die deutsche Normal-, Haupt- und Trivialschulen in den sämtlichen k. k. Erbländern, vypracovaný J. J. Felbigerem (1724—1788) v r. 1774.

³² O. Kádner, Vývoj..., str. 61 n.

³³ Tamtéž, str. 64 n.

Vídni (1754), hornická škola ve Štiavnici (1763), inženýrská škola ve Vídni (1775) a obchodní akademie ve Vídni (1770).³⁴

Takto vytvořená školská soustava se udržela až do konce století bez podstatnějších změn.

Ekonomický tlak nabýval takové síly, že do vládnoucích vrstev pronikl názor, že školství je nutno dále přizpůsobit hospodářským potřebám. To byl jeden z důvodů, že na návrh kancléře Rottenhana³⁵ je roku 1795 svolána dvorská studijní opravná komise (Studien-Revisions-Hofkommission) k reformě dosavadního školského systému. Do této komise, je povolán i profesor matematiky pražské university F. J. Gerstner.³⁶ Gerstnerovým úkolem zde bylo vypracování návrhu nového polytechnického školství. Je už z toho tedy zřejmé, že jeho pozdější návrh nebyl určen pouze pro pražskou inženýrskou školu, ale pro celé mocnářství. Rovněž preferování pozdější vídeňské polytechniky vídeňskou vládou³⁷ potvrzují domněnku, že Gerstner nepředpokládal, že jeho plán bude uskutečněn právě v Praze. Gerstner podává svůj návrh komisi v červenci 1798. Odůvodnění nového technického učiliště, která klade do čela svého návrhu³⁸ potvrzují domněnku, že jak návrh, tak i celá reforma byla motivována hospodářskými cíli, i když navenek byla reforma zdůvodňována snahou po upevnění morálních vlastností občanů prostřednictvím náboženství.³⁹ Konečné výsledky reformy uskutečňované teprve v roce 1806 nás mohou o tom jen přesvědčit.

Gerstnerův návrh předpokládá, že absolvent polytechniky obsáhne nejen celou problematiku tehdejší rakouské průmyslové výroby, ale pozná i nejnovější technické vymoženosti pokročilejších zemí.⁴⁰ Gerstner chtěl vybudovat vysoké technické školství v té úrovni, jaké dosáhla francouzská École polytechnique. Při vytváření svého návrhu studoval její strukturu i obsah její výuky,⁴¹ proto je struktura jeho plánu podobná struktuře francouzské polytechniky. Gerstner chce reformovat filoso-

fické studium tak, aby obsahovalo základní kurs přírodopisu, fyziky, čisté a užité matematiky a praktickou znalost modelů a strojů. Ovšem vedle toho požaduje vytvoření polytechniky na úrovni fakult university. I Gerstnerův důraz na matematiku a mechaniku potvrzuje, že vzor École polytechnique⁴² Gerstnera jen ještě více utvrdil v jeho snahách datujících se již od r. 1789, kdy začal přednášet vyšší matematiku na universitě.⁴³

Gerstner, když roku 1798 podával svůj maximalistický návrh, si byl zřejmě vědom, že k jeho uskutečnění může dojít jen za mimořádně příhodných okolností; v dané chvíli však vláda neměla ani zájem ani prostředky, kterými by mohla uskutečnit Gerstnerovu myšlenku širokého základního vzdělání: „nejprve musí být pozvednuta všeobecná úroveň osvěty na vysoký stupeň technického poznání a probuzena vášnivá touha po vzdělání a prohloubení znalostí u širokého okruhu techniků. Společné úsilí mnoha učenců musí nejdříve odhalit nesčetná tajemství říše přírody, prozkoumat látky, prostudovat pracovní postupy, zdokonalit nástroje a šťastnými teoriemi vnést světlo do temných pochodů. Teprve na této zúrodněné půdě může geniální duch, stojící vysoko nad vrstevníky, s jistotou podniknout další převratný krok kupředu k novému světu techniky.“⁴⁴ I když se Gerstnerův návrh neuskutečnil ve svém původním rozsahu z r. 1798, byl pravděpodobně jednou z po-

³⁴ Tamtéž, str. 59; srov. též Velflík, str. 4 n.
³⁵ F. Jílek, (Zápas..., str. 140—141), líčí, jak zájmy kancléře Rottenhana byly úzce spjaty s novými prvky kapitalistické výroby. V jeho majetku jsou přádelny, kartounky, pivovary, hutě, pekárny a zde všude zavádí nejmodernější výrobní způsoby. Nelze se tedy divit, že Rottenhan vyvíjel na císaře tlak, směřující k reformě školství (Kádner, Vývoj..., str. 70 nn).
³⁶ F. Jílek, Zápas..., str. 145.
³⁷ Kořistka říká, že vídeňský ústav dosáhl proti pražské polytechnice více jak trojnásobné dotace. Viz: K. Kořistka, Die höhere polytechn. Unterricht..., str. 125.
³⁸ Obsáhla parafráze tohoto Gerstnerova návrhu je publikována v citované Jílkově studii (Zápas..., str. 153—159) a ve Velflíkových Dějinách (str. 155—159). Těchto pasáží budeme užívat, aniž bychom je blíže citovali.
³⁹ K. Kádner, Vývoj..., str. 70, viz též: Školství..., str. 20.
⁴⁰ F. Jílek, Zápas..., str. 157.
⁴¹ Tamtéž, str. 153, resp. str. 250, pozn. 103.

⁴² Felix Klein ukazuje, jakým způsobem byla organizována studia na École polytechnique v prvních desetiletích její existence: Základní školní vzdělání obdržel student ve vyšší škole s úrovní německé „Unterprima“, pak mohl vstoupit do výběrové školy „Mathématiques speciales“, kde bylo vyučováno 16 hodin týdně matematiky (elementární analytická geometrie, mechanika, později elementární infinitesimální počet); poté při přísné výběrové zkoušce, konané na základě čistě statistických metod, se mohl dostat mezi 150 stipendistů dvouleté École polytechnique. Podle stupně celkového prospěchu pak měl absolvent École polytechnique omezenou volbu na další dvouleté studium ve školách: „École des ponts et chaussées“, „École des mines“, „École des ingénieurs militaires“ (genie), „École d'artillerie“, takže nejslabší posluchač mohl volit pouze vojenské inženýrství. Matematika spolu s mechanikou a deskriptivní geometrií zaujímala v celém učebním plánu École polytechnique 547 1/2hodinových přednášek. Viz: F. Klein, Vorlesungen über die Entwicklung der Mathematik im 19. Jahrhundert, Teil I, Berlin 1926, str. 63 a 66.
⁴³ V tomto ohledu je nesprávný názor Velflíkův i Jílkův, kteří se snaží zredukovat Gerstnerovo prosazování těchto předmětů na pouhé přebrání hotové předlohy z École polytechnique. Velflík (Dějiny str. 229) cituje Gerstnerovo odůvodnění návrhu přednášek z vyšší matematiky na technice v reorganizačním návrhu z roku 1820: „... zpráva o školách a studijních ústavech... z 8. února 1791 odkazuje matematiku hlavně do klášterů... a doporučuje ji jen k vyplnění přebytečných hodin. V tomto směru snažil se podepsaný od svého prvního postavení r. 1789 nejen své výklady pochopitelností a praktickým používáním zdůraznit, nýbrž vydáváním spisů na obecnou potřebu tohoto studia k nejpřednějším předmětům českého, zemského průmyslu upozornit, ... a pozornost k tomuto studiu povzbudit a získati.“ Z tohoto zdůvodnění skutečně vyplývá, že Gerstner měl v otázce významu matematiky pro aplikované vědy jasno již před vznikem École polytechnique a vznik École polytechnique mu jen potvrdil, že jeho úvahy byly správné.

⁴⁴ F. Jílek, Zápas..., str. 155.

hnutek umožňujících po smrti jediného profesora inženýrské školy Hergeta v říjnu r. 1800 reformu inženýrského studia v Praze.⁴⁵

Začátek jednání o tomto předmětu byl zahájen po Hergetově smrti.⁴⁶ Období od října 1800 do listopadu 1801 je vyplněno dlouhým a vytrvalým bojem Clam Martinice, prosazujícího v zemském výboru myšlenky Gerstnerovy, za vytvoření polytechniky.⁴⁷ Byl to boj nerovný a obtížný, protože stavy ve své podstatné většině neměly zájem na řešení problémů spjatých s rozvojem českého průmyslu; jejich velká většina viděla neustále hlavní zdroj svých příjmů v latifundiích a jen nepatrná menšina z nich byla v té době podnikatelská. Proto se také většina českých stavů stavěla proti myšlence polytechnického učiliště a za prvotní návrh Kolovrata-Novohradského z října 1800, *aby inženýrská škola byla přeměněna na ústav architektury a umění*. Podle tohoto návrhu měl nový ústav soustředit pozornost nejen na praktickou matematiku, geodetické vyměřování, fortifikaci, hydrauliku a mechaniku, ale především se měl věnovat umělecké stránce řemeslné výroby, uměleckému kreslení i biblickému a pohanskému bájesloví. Martinic proti tomu navrhoval, aby učiliště poskytlo studujícím znalosti z praktických vyměřovacích prací, z mechaniky chápané jako nauka o strojích, z hydrotechniky (tj. veškerých druhů vodních staveb) a z civilního stavitelství. Zřejmě pro české stavy hrála v návrhu důležitou úlohu finanční otázka. Zatímco návrh Kolovratův nevyžadoval nikterak zvýšení částky 1350 zlatých, určené k udržování inženýrské školy, návrhy směřující k polytechnisaci inženýrské školy musely žádat mnohem větší finanční dotace.⁴⁸ Tak Martinicův návrh propadl jak v Zemském výboru, tak 23. února 1801 v Zemském sněmu.⁴⁹

Žádost stavů o reformu inženýrské školy s oběma návrhy i se žádostí o schválení konkursu na místo inženýra-umělce došla k rukám Rottenhanovým do dvorské studijní opravné komise.⁵⁰ Na jejich základě vypracovává Rottenhan na podzim 1801 ideový plán technického ústavu

⁴⁵ Jelinek, Das ständisch-polytechn. Institut..., str. 26.

⁴⁶ F. Jílek, Zápas... str. 161 n.; srovnej též Nový, (Materiály..., str. 196), který upozorňuje, že se dosud za začátek jednání považoval (viz Velflík, Dějiny..., str. 161) listopad 1801 (Herget zemřel 1. 10. 1800), kdy byl Gerstner vyzván, aby vypracoval návrh na uspořádání pražské inženýrské školy. 25. listopadu 1801 byl Gerstnerův návrh přijat dvorskou komisí (Pso ta, Čtvrttisíciletí..., str. 246).

⁴⁷ Na základě nových materiálů ze SÚA Praha a SA Vídeň je poprvé ukázáno probíhání Gerstnerovy myšlenky polytechniky v Jílkově práci (Zápas..., strana 161–186).

⁴⁸ Martinic žádal pravděpodobně dvojnásobek, a to 1/2 platu praktická geometrie, 1/2 platu mechanika (protože Gerstner by podržel přednášky na universitě) a 1 plat pro profesora architektury. Tamtéž, str. 170.

⁴⁹ „Nepopírá se ovšem ani prospěšnost polytechniky, za kterou se tolik zasazuje Clam Martinic, avšak jejího financování se mají v příhodnější chvíli ujmout průmysloví podnikatelé ze svých vlastních dobrovolných příspěvků,“ parafrázuje rozhodnutí sněmu Jílek. Tamtéž, str. 171.

⁵⁰ Tamtéž, str. 174, srovnej též doslovné znění dopisu Nový, Materiály..., str. 197 n.

v Praze, vycházející v mnohém z cílů Gerstnerova návrhu z r. 1798. Předpokládá, že by zde měly být zastoupeny profesury vyšší matematiky, fyziky, astronomie, chemie, přírodopisu, botaniky, hospodářství, a kreslení, i když by většina těchto sil působila jak na technice, tak i na universitě. I když mezi tím pravděpodobně docházejí studijní opravné komisi i jiné návrhy, zdá se, že v Rottenhanově verzi bylo poněkud přihlédnuto pouze k návrhu profesorů matematických a fyzikálních věd pražské filosofické fakulty,⁵¹ a to v tom, že většina nově vzniklých kateder by mohla být společná jak universitě tak novému polytechnickému učilišti.⁵² Vypracováním přesného učebního plánu této školy pověřuje Rottenhan 25. listopadu 1801 Gerstnera a Chevaliera Landrianiho. Z jejich rukou vzešlý návrh po dalších úpravách, které pro odpor stavů slevovaly z požadavků na zvýšení finančních nároků reorganisedního učiliště, byl přijat Zemským výborem, poté 23. srpna 1802 schválen Zemským sněmem a potvrzen císařem 14. března 1803.⁵³

Z průběhu celého jednání, jak je podle nalezených dokumentů podává Jílek, vyplývá, že v boji za reorganizaci inženýrské školy bylo nutno překonat nejen odpor stavů proti zvýšeným finančním nákladům na instituci, která podle jejich mínění byla určena hlavně nešlechtickým podnikatelům, tj. vznikající a hospodářsky se povznášející buržoasii, ale při konečném návrhu bylo nutno přihlédnout i k nevalným výsledkům celkové školské reformy, která v té době nedovolovala vybudovat polytechniku s kádrem posluchačů středoškolsky vzdělaných předcházejícím přípravným kursem na filosofické fakultě, jak to navrhoval v roce 1798 po vzoru pařížské École polytechnique Gerstner. Za těchto okolností lze považovat probíhání konečného návrhu, rozšiřujícího v podstatě inženýrskou školu o polytechnické přednášky z chemie, mechaniky a hydrauliky a o katedru stavitelství,⁵⁴ za velký úspěch nastupujících sil české buržoasie v dané situaci a nikoliv, jak to činí Velflík, za velký ústupek.⁵⁵ Vždyť původní Gerstnerův návrh z r. 1798 byl zřejmě určen jako obecný návrh možného nejvýhodnějšího typu technických

⁵¹ Např. návrh Havlův ze dne 9. dubna 1801 obsahuje na svou dobu již překonanou hlavní myšlenku, v podstatě se vracející k původní Schorově inženýrské škole, službu vojsku: „Aus diesen zwey Sätzen, a der Bedürfnisse des Landes, b und der Zeitumstände folget nun der Zweck der Anstalt, der darin zu bestehen hätte, dass in der Ingénieur Schule beyde gattungen oder vielmehr nur Eine aus beyden bestehend der Civil-militärisch zu bilden wäre,“ a tato myšlenka nemohla v době rezvnutého rakouského vojenského školství ovlivnit jednání dvorské komise.

Návrh profesorů matematických a fyzikálních věd filosofické fakulty z 21. května 1801.

Doslovné znění obou návrhů viz Nový, c. d., str. 198–206.

⁵² F. Jílek, Zápas..., str. 175.

⁵³ Tamtéž, str. 175, 179, 181, 183, 184 n.

⁵⁴ Gerstner, Geschichte der Errichtung..., část 2, str. 5–22.

⁵⁵ „Vždyť tímto pojmáním sestoupil vlastně na úroveň nynějších řemeslnických průmyslových škol,“ Velflík, Dějiny..., str. 162.

školy v Rakousku a pravděpodobně předpokládal i financování státní. Proti tomu situace, kterou bylo nutno konkrétně řešit při reorganizování pražské inženýrské školy, musela vycházet z výsledků školské reformy z finančních možností a ochoty českých stavů. Přesto v takto omezených možnostech vybudovaný ústav přijímající absolventy hlavních škol, se stal svým celkovým zaměřením „na povznesení průmyslu vědeckým vyučováním“⁵⁶ a možná i svým kompromisním řešením, nevyžadujícím na rozdíl od pařížské polytechniky žádné speciálnější předběžné vzdělání (které by se neobešlo bez dalších školských reform), vzorem pro další evropské technické školy.⁵⁷

Učební osnova vypracovaná sněmem jmenovanými profesory „královského českého stavovského technického učiliště“ Gerstnerem, Fischerelem a Schererem nás přesvědčuje, že celkové zaměření ústavu skutečně směřovalo k nejzávažnějším problémům průmyslu českých zemí a jeho dalších perspektiv. Přednášky z praktické chemie se věnovaly sklářství, železářství a barvířství. V praktické mechanice byla věnována pozornost vedle lisů, zvedacích aparatur a mlýnů i strojům na opracování dřeva a kovu a strojům textilním; obdobně i praktická hydraulika byla zaměřena vedle výkladu o vodních pohonech k výkladu o úpravách kovu (stoupách, bucharech, válcovnách) a o vodostoupných a parních strojích. Ve stavitelství byla věnována péče i stavbě komunikací.⁵⁸ Tedy hlavní otázky vyučování byly zaměřeny k těm hlavním problémům, souvisejícím s rozvojem českého průmyslu v této době, na které jsme upozornili už vpředu.

Pozornost, kterou tato učební osnova věnovala matematice, nás ne nechá na pochybách, že Gerstner jí přikládal zvláštní důležitost pro důkladné osvojení technických znalostí, i když nyní jde o pouhou nižší matematiku, zahrnující v sobě aritmetiku a nižší algebru s měřictvím. Výklady z vyšší matematiky nemohl Gerstner za tehdejšího stavu na polytechnice prosadit; byly však prosazovány zároveň s požadavky na zvýšení úrovně předběžného vzdělání až v pozdějších letech.

⁵⁶ Gerstner, Geschichte der Errichtung..., část 2, str. 1.

⁵⁷ Viz J. Vrba, Sedmdesát let..., str. 6; Velflík, Dějiny..., str. 217; také E. Dobbert (Festschrift der k. techn. Hochschule zu Berlin, Berlin 1884 str. LIV) říká: „... nachdem im Jahre 1806 das polytechnische Institut in Prag und im Jahre 1815 dasjenige in Wien errichtet worden, ging Preussen mit der durch Beutz im Jahre 1821 errichteten »Technischen Schule« in Berlin... den übrigen deutschen Staaten mit gutem Beispiele voran.“ Mnozí autoři uvádějí jako důvod tohoto vlivu na ostatní evropské techniky zaměření pražské polytechniky k civilním problémům, při čemž považují pařížskou polytechniku za školu čistě vojenskou. Tak je také vznik pařížské „École centrale des arts et manufactures“ r. 1829 zařazován pod vliv pražské polytechniky. Zdá se, že však zde není dostatečně zvažován vývoj École polytechnique (která nevznikla jako vojenská škola a militarisovala se teprve postupem času) a přirozená reakce na tento vývoj.

⁵⁸ Viz Gerstner, Geschichte der Errichtung..., český překlad osnovy viz Velflík, Dějiny, str. 182—187.

Tak jako při svém vzniku, byla i ve svém dalším vývoji pražská polytechnika úzce spjata s potřebami hospodářství v českých zemích. Na tomto místě není možné podrobně dokumentovat všechny akce tohoto charakteru, na nichž se v 1. pol. 19. stol. podílela. Zde chceme ukázat jen na několika příkladech, jak se v praxi uplatňovaly návrhy polytechniky a jak na druhé straně praxe ovlivňovala vyučování na polytechnice.

V době, kdy se průmyslová revoluce u nás dostávala ze svého počátečního stadia do období rozvoje, začala se stále více projevovat hospodářská užitečnost technického školství. Překonávání zastalé feudální energetiky, komunikací i ostatních odvětví průmyslu byly velkou možností a zároveň i zkušebními kameny pro absolventy i učitele polytechniky. V této zkoušce prokázala polytechnika českému průmyslu cenné služby a dokázala tak svou životaschopnost. Vždyť například z pokusů pražské polytechniky s prvním parním strojem vyrobeným v Rakousku⁵⁹ vyrostla na polytechnice řada průkopníků hospodářského využití nového zdroje pohybové energie, kteří parním strojem nahrazovali koňmi tažené žentoury, stejně jako sílu větru a vodních toků podléhajících klimatu, a tím umožňovali i další rozvoj železářství, hornictví a konečně nepřimo i strojírenství.⁶⁰ Teprve po těchto průkopnících nových myšlenek začíná se ve třicátých letech minulého století spolu s rozvojem strojírenského průmyslu rozvíjet tovární výroba parních strojů.⁶¹ Rozvíjející se průmysl trpěl u nás v té době nedostatkem komunikací. Nové silnice a nové mosty staví u nás většinou odchovanci polytechniky.⁶² Z pražské polytechniky vychází též iniciativa ke stavbě jedné z prvních velkých že-

⁵⁹ J. Purš, Použití parních strojů v průmyslu v českých zemích v období nástupu imperialismu, ČsČH II/1954 č. 3 str. 450, 457; srovnej též Jílek, První parní stroje v Čechách, Sborník NTM č. 3, Praha 1957 str. 84 nn; J. Klepl, Pražská technika před březnem 1848, týž sborník, str. 131.

⁶⁰ Tak např. někdejší mechanik polytechniky Josef Brunich (J. Purš užívá Brüning; o tom srovnej: F. Jílek, První parní stroje..., str. 118, pozn. 127) staví po roce 1815 parní stroj v hutích Vrbových hořovických železáren a později první parní stroj v Rakousku, použitý v hornictví na Vrbovém kamenouhelném dole u Žebráku. Ve dvacátých letech sestavuje parní kotle a vzdušné topení pro Mariánské Lázně a na 1. české průmyslové výstavbě 1828 je instalován jeho model dvojčinného parního stroje s kondensátorem. Druhý mechanik polytechniky Josef Božek koná v r. 1815 známé pokusy s parním vozem a r. 1817 s parníkem poháněným lopatkovými koly. S návrhem parolodi k dopravě dřeva přichází v r. 1815 Václav Mareš, rovněž absolvent pražského ústavu. Ten také jako první v Čechách navrhuje zavedení parního pohonu k hnaní dmychadel a hamrů v železárnách. U Waldsteinových rudných dolů u Štáhlav stává po r. 1825 úspěšně několik parních strojů bývalý posluchač pražské techniky Antonín Majer. V roce 1832 zavádí pak parní stroj do železáren fürstenberských křivoklátských hutí. Srovnej F. Jílek, První parní stroje..., str. 101—105; J. Purš, Použití parních strojů..., str. 452—455 a F. Jílek, Zápas..., str. 238—240.

⁶¹ J. Purš, Použití parních strojů..., str. 455; též J. Klepl, Pražská technika..., str. 133.

⁶² J. Kořan, Výrobní prostředky..., str. 17 n; F. Jílek, Zápas..., str. 241.

leznic na kontinentě spojující Č. Budějovice a Linec.⁶⁵ Na půdě pražské polytechniky se také začíná reálněji uvažovat o usplavnění českých řek a po rozboru bylo odmítáno jako nereálné vytvoření vltavsko-dunajského kanálu.⁶⁴

V této době, kdy u nás není žádná jiná vědecká instituce, která by byla blíže přimknuta k výrobní oblasti než polytechnika, jsou profesori pražského technického učiliště žádáni o znalecké posudky a spolupráci s výrobními podniky.⁶⁵ Tato činnost udržuje přednášející v neustálém styku s praktickými požadavky průmyslu a umožňuje jim přinášet praktické problémy přímo do přednáškových síní. Profesori polytechniky však k těmto problémům stejně neměli daleko, protože byli vybíráni z řad nejlepších vedoucích sil vznikajícího průmyslu.⁶⁶ Jejich příchod znamená pro polytechniku vždy i zavedení nové problematiky do jejich přednášek odpovídající tendencím a potřebám tehdejšího českého průmyslu.⁶⁷

Odrázem stejných tendencí byl i Gerstnerův návrh na reorganizaci polytechnického ústavu. Proto Gerstner odmítl výzvu, aby se ve svém návrhu opřel o schema vídeňského polytechnického ústavu, který byl orientován především komerčním směrem.⁶⁸ Gerstner soudil, že k podstatnému zlepšení dosavadního stavu pražské polytechniky by přispělo

už uskutečnění navrhované dvouleté reálné školy, jako přípravky pro polytechniku, na níž by byly soustředěny předměty elementárnějšího charakteru. Tak by mohla být úroveň přednášek na polytechnickém ústavu zvýšena. Nejednalo se mu také jenom o předběžné vzdělání, v tom by byl mohl napodobit Vídeň; šlo mu o celkové zaměření technického školství a tady musei udělat řadu odchylek od studijního plánu vídeňské polytechniky. Ovšem závislost pražské polytechniky na zemských úřadech nejen že snižovala její finanční možnosti a tím i reálné vyhlídky na možnost reformy,⁶⁹ ale také prodlužovala instanční cestou probíhající reorganizační jednání.⁷⁰ Hlavním výsledkem patnáct let probíhajících jednání bylo vytvoření dvoutřídní reálné školy v roce 1832, přičleněné k polytechnice.

ÚPRAVA STŘEDNÍCH ŠKOL, PŘEDPOKLAD ZVYŠOVÁNÍ ÚROVNĚ TECHNICKÉHO ŠKOLSTVÍ

Jednu z hlavních příčin vzniku a rozvoje nového typu středních škol u nás můžeme hledat v neustálých požadavcích pražské polytechniky na zvyšování předběžného vzdělání posluchačů. Tento požadavek vlastně provázal celý vývoj reformovaného polytechnického učiliště v Praze. Prvý návrh byl podán r. 1811 studijní dvorské komisi.

Situace pražské polytechniky byla v tomto ohledu svízelná. Přicházející posluchači měli v nejlepším případě absolvováno druhé oddělení čtvrté třídy hlavní školy, jejich znalosti byly minimální a nebylo možno na jejich základě rozvíjet vyšší vzdělání. Úroveň vyučování na technice tím pochopitelně trpěla.⁷¹ Podmínky pro vznik nového typu škol však zde již byly. Pro snahy české buržoasie o české školství vyhovující jejím zájmům byla zákonná opora v plánu dvorské studijní komise z r. 1799 na zřizování všeobecně vzdělávacích reálných škol v hlavních městech resp. v sídlech průmyslu a obchodu.⁷² Tento plán nemohl být státem převážně z finančních důvodů dlouhou dobu realizován, jeho kladná stránka však tkvěla hlavně v tom, že od jeho vzniku nebyl kladen odpor žádné soukromé snaze o vybudování reálné školy.

⁶⁵ F. Jílek, Zápas..., str. 242.

Na snahu polytechniky o rychlou realizaci všech nových technických myšlenek ukazuje i to, že Gerstnerův syn v průběhu stavby uvažuje o změně projektu — i když se nedá říci, že by byla úplně promyšlená — z původní koňské železnice na železnici parní.

⁶⁴ Tamtéž, str. 241.

⁶⁵ Tak např. Gerstner se zabývá textilními stroji, pomáhá při zavádění strojního zpracování lnu, je žádán o informace o parních mlýnech, přicházejí mu k posouzení první konstrukce českých parních strojů a parních dopravních prostředků; Neumann zkouší řadu barviv pro kartounky, uvažuje o cestách výroby cukru z javorové šťávy; Steinmann posuzuje náhražkové tkaniny, zkouší účinky vitriolu, dělá posudky o řadě našich minerálních pramenů; polytechnika posuzuje plynové osvětlení v cizině i v Praze, podává dobrozdání o větrnicích, vyjadřuje se k výrobě nových zápalek, k prospěšnosti hromosvodů; hledá nová naleziště grafitu. Chemická katedra dává posudky o množství alkoholu v bramborách, o výrobě kořalek a sušení sladu, várkách piva i skladech soli. Posudky o čerpadlech, vodních kolech, mlátičkách, vahách jeřábůch a vodovodech jsou na polytechnice běžnou záležitostí. Tamtéž, str. 235 n.

⁶⁶ Tamtéž, str. 192.

⁶⁷ Roku 1816—1817 s příchodem suplenta chemie Josefa Steinmanna jsou přednášky polytechniky rozšířeny o chemii hospodářskou a kvasnou, o přednášky ze sklářství a z výroby kuchyňské soli; roku 1818 jsou podávány návrhy na zavedení profesur fyziky a přírodopisu; r. 1820 podává Gerstner návrh na reorganizaci polytechniky; 1828 se rozšiřují stavitelské přednášky Wiesenfelda atp. viz: Velflík, Dějiny..., str. 204, 209, 212, 214.

⁶⁸ Technickým a přírodním vědám je na obou ústavech věnováno stejný počet hodin týdně (40). Vídeňská polytechnika však má celé jedno oddělení komerční (25 hodin), jehož zredukovanou problematiku doporučuje Gerstner zařadit na přípravnou reálnou školu. Naproti tomu Gerstnerův návrh věnuje zvýšenou pozornost kreslení a rýsování (20 hod. na polytechnice a 20. hod. na reálce), které není obsaženo vůbec v osnově vídeňského ústavu. Viz Velflík, Dějiny..., 224, 226, 228. F. Jílek, Zápas..., str. 218 n, viz též Jelínek, Das ständisch-polytechn. Institut..., str. 58 nn.

⁶⁹ O možnostech pražské a vídeňské polytechniky v té době nás dobře informují následující údaje: Ve Vídni bylo 26 řádných a 3 mimořádné přednášky, které přednášelo 22 řádných profesorů; v Praze bylo 5 řádných profesorů které navrhoval Gerstner doplnit ještě dvěma (přírodopis se zbožiznalstvím a fyzika s fyzikálním zeměpisem) Jelínek, Das ständisch-polytechn. Institut..., str. 57, 60; viz též Velflík, Dějiny..., str. 237.

⁷⁰ Návrh na reorganizaci podaný 1820 se vrací k propracování za šest let z Vídně. Po dalším šestiletém jednání bylo možno začít teprve r. 1832 s některými organizačními změnami (Velflík, Dějiny..., str. 235, 251 nn). Jak uvádí Jílek (Zápas..., str. 216 nn), byly průtahy v jednání způsobeny také snahou vídeňské polytechniky po vedoucím postavení mezi rakouskými technikami.

⁷¹ Velflík, Dějiny..., str. 240 n.

⁷² Kádner, Vývoj..., str. 73, 253 n.

Současně se v Rakousku objevovaly první reálné školy. Již v r. 1771 vznikla ve Vídni „Realhandlungsakademie“, roku 1811 reálka v Brně, 1815 v Brodech, týž rok i ve Vídni při polytechnickém ústavu a r. 1817 ve Lvově (s obchodním zaměřením), v Terstu (se zaměřením k námořní plavbě). Zaměření těchto škol bylo však spíše odborné než všeobecně vzdělávací a vesměs to byly školy trojtřídní.⁷³ Návrhy pražské polytechniky (1811) na zřízení dvoutrídní reálky při ústavu byly zamítnuty v roce 1812 pro odlišnost od vídeňské reálky.⁷⁴ Celkový návrh reformy polytechniky, podaný r. 1820 Gerstnerem, obnovil znovu jednání i o reálné škole. Po dvanáctiletém jednání byla reálka otevřena teprve v roce 1833/4 s určitými změnami proti původnímu návrhu.⁷⁵ Reálce byl dán ráz spíše odborné školy pro přípravu posluchačů polytechniky. V tutéž dobu vznikají ještě další dvě reálky: rakovnická a liberecká na základě soukromých nadací, původně určených k vybudování gymnasia. Učební osnovu těchto škol vypracoval opět F. Gerstner a rozdělil ji v posledním ročníku tak, aby umožňovala specialisaci pro hospodářské pracovníky, obchodníky a výtvarníky.⁷⁶ Časem reálka v Rakovnici nabyla zaměření hospodářsko-lesnického a liberecká reálka se věnovala více otázkám průmyslově obchodním.

K sjednocení osnov reálných škol schvalovaných nejprve individuálně

⁷³ Velflík, Dějiny..., str. 139.

⁷⁴ Tamtéž, str. 140; je však pravděpodobné, že pražský návrh z r. 1811 měl vliv na vytvoření reálné školy při vídeňské polytechnice hned při jejím založení r. 1815.

⁷⁵ Pro srovnání uvedeme rozvrh objemu jednotlivých předmětů této reálky jak v návrhu z r. 1820, tak ve skutečné osnově 1833/4.

Návrh 1820	1. tř.	2. tř.	Skut. osnova 1833/4	1. tř.	2. tř.
Náboženství	2	2	Náboženství	2	2
Element. mat.	4	5	Aritm. + algebra	5	—
			Syntetická g.	—	5
Němčina + sloh	3	2	Němčina	3	—
			Stylistika	—	3
Zeměpis	2	2	Zeměpis	3	—
			Obchodní zeměpis	—	3
Kreslení	2	3	Kreslení od ruky	10	10
Krasopis	4	4	Krasopis	4	4
Čtení	1	—	Kupecké knihvedení	—	2
Dějepis	2	2			
Přírodopis	3	3			
Italština	5	3			
Francouzština	3	4			
Celkem hodin týdně	31	30		27	29

Tamtéž, str. 228 a 243.

⁷⁶ Vidíme tady, že studijní dvorská komise dokonce usměrňovala soukromé snahy ve středním školství směrem k budování reálných škol, Kádner, Vývoj..., str. 254, Velflík, Dějiny..., str. 247.

pro každý ústav dochází r. 1848 ministerským výnosem,⁷⁷ který vnesl určitý pořádek do dosud chaoticky vznikajících reálných škol a dvou- až trojtřídních nesamostatných reálek, vznikajících rozšiřováním čtvrtých tříd hlavních škol.⁷⁸ Tímto výnosem byla reálná škola rozdělena na nižší a vyšší a dán jí dvojí úkol: jednak poskytovat střední vzdělání pro určité řemeslnické obory, jednak připravovat — obdobně jako gymnasia na universitu — k nejvyššímu odbornému vzdělání na polytechnických institutech.⁷⁹ Tímto výnosem byla dána rovněž její osnova, která přinášela též různé možnosti pro nižší reálku.⁸⁰ Tato vzorová osnova byla však už r. 1851 nahrazena osnovou rozšiřující přírodovědecké a technické obory na úkor všeobecně vzdělávacích předmětů.⁸¹

První vyšší česká reálka vznikla v Praze 15. října 1849.⁸² Jejím ředitelem se stal Josef Wenzig. V roce 1852—1853 byla reálka doplněna třetí třídou vyššího oddělení na plný stav.⁸³ Až do vzniku české reálky nestačila stavovská reálka zásobovat polytechnický ústav posluchači, proto vznikly znovu snahy o vytvoření přípravného ročníku určeného zvláště starším zájemcům o technická studia. K jeho uskutečnění došlo opožděně po několika opětovných žádostech až ve studijním roce 1852—1853. V tutéž dobu 1851—1852 byla zrušena stavovská reálka při polytechnice a vytvořena z ní německá vyšší reálka.⁸⁴ Síť reálných škol zvláště nižších se rychle rozrůstala.⁸⁵ V roce 1851 bylo v Čechách

⁷⁷ Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich. Vom Ministerium des Cultus und Unterrichts, Wien 1849. Velflík tvrdí (Dějiny..., str. 326), že podnět k celé této reformní akci dalo pražské studentstvo peticí z 15. března 1844.

⁷⁸ Velflík, Dějiny..., str. 212; viz též Kádner, Vývoj..., str. 255 nn.

⁷⁹ Entwurf... 1849, str. 220.

⁸⁰ Za nižší reálku byl stavěn ještě jednoroční kurs pro ty, kteří odtud odcházeli do praxe. Tamtéž, str. 226, 244.

⁸¹ Entwurf des Organisations-Statutes für Gymnasien und Realschulen, vydaný 13. VIII. 1851, str. 5 a 13. Kádner (Vývoj..., str. 256 n) o tom říká: „Návrhy tyto narazily však opět na značné potíže finanční a správní... a úprava z 13. srpna r. 1851... učinila z reálek zase jen školy odborné... Tím byl nadobro zatlačen do pozadí onen první úkol reálek, totiž vyšší vzdělání obecné na základech moderních, ba nedošlo ani k slíbené zkoušce maturitní, kterou by byly reálky teprve charakterisovány skutečně jako školy střední.“

⁸² Velflík, Dějiny..., str. 329; již předtím v září 1848 byla v Praze vytvořena česká vzorná škola, při níž byla zřízena dvouletá škola pro vzdělání učitelů obecných škol (tzv. Budeč). Aby bylo možno odcházet odtud na vyšší studia, ustanovil tehdejší ministr vyučování Lev Thun, aby zde byla zřízena státní reálná škola s českým jazykem vyučovacím a povinnou němčinou. Viz: Dějiny I. české reálky pražské, I. část, léta 1849—1854. Vypravuje odchovanec a vysloužilý profesor ústavu Josef Vávra. Výroční zpráva c. k. české reálky pražské na Novém městě za šk. rok 1901—1902, str. 3 nn.

⁸³ Tamtéž.

⁸⁴ Velflík, Dějiny..., str. 325, 330, 341, 353 nn; přípravný ročník vytvořený v roce 1852/3 pro zájemce o studium, kteří neměli absolvovánu střední školu — reálku nebo gymnasium, byl zrušen teprve koncem školního roku 1863/4; protože od začátku šk. roku 1864/5 vstoupil v platnost nový reorganovaný studijní řád polytechniky.

⁸⁵ Zatímco v roce 1840 bylo v Rakousku 7 reálek, z toho 3 v Čechách, bylo v roce 1861 samostatných reálek 38; Kádner, Vývoj..., str. 255, 257.

pouze pět vyšších reálek: česká v Praze a německé v Praze, v Rakovníku, v Liberci a v Lokti. V letech 1857—1858 začaly se rozšiřovat reálky v Kutné Hoře, r. 1860 v Písku, r. 1863—1864 v Plzni a Pardubicích o vyšší třídy. V téže době vznikly vyšší reálky v Litoměřicích a České Lípě.⁸⁶

Můžeme tedy říci, že v období 1850—1860 byla již ustálena reálná škola jako pevná součást soustavy školství. Pro růst úrovně technického školství u nás však sehrála reálná škola svou významnou úlohu již od doby svého vzniku na počátku třicátých let.

Ve stejné době jako školství reálné, začíná se u nás rozvíjet i školství průmyslové. Obdobně jako vysoké školství technické a školství reálné vzniká z nutných potřeb měnící se ekonomické struktury společnosti. V prvních letech směřuje hlavně k doplňování základních znalostí výrobních vrstev, ke zvyšování jejich kvalifikace a zčásti i všeobecného vzdělání. Česká buržoasie si uvědomovala v 30.—40. letech 19. století, že hlavní příčina nízké úrovně zdejší výroby tkví v nedostatečném vzdělání výrobních vrstev obyvatelstva.⁸⁷ A nejenom to, česká buržoasie si zároveň uvědomovala, že jedním z prostředků, kterým může docílit postupného nacionálního vyrovnání v Rakousku, je i prosazování českého školství.⁸⁸ Proto se úsilí Jednoty pro povzbuzení průmyslu v Čechách záhy po jejím založení v r. 1833 obrací k tomuto problému. Prvý pokus s nedělní průmyslovou školou vykonal v r. 1835 na Zbraslavi Bedřich Oettingen Wallerstein. Po úspěchu této školy byla založena podobná škola už v r. 1837 v Praze. Její vyučování nebylo systematické, její kursy byly sestavovány podle potřeby i podle možností přednášejících. Přesto byl o tuto školu velký zájem. Její výuka doplňovala předchozí základní vzdělání a věnovala se zvláště praktickým cílům: soudobým pracovním technikám, rýsování, kreslení, modelování a také zemědělství.⁸⁹ Ovšem škola organizovaná jen v neděli nemohla podstatně ovlivnit průmyslovou technologii. Proto už ve čtyřicátých letech je vznesen požadavek vytvoření české průmyslové školy přístupné všem, kteří by měli vzdělání v triviální škole. Tento požadavek, vznesený Janem Pernere⁹⁰ byl podporován Riegrem a v tisku Havlíčkem a o jeho prosazení

⁸⁶ V roce 1866 byly také reálky v Praze, Rakovníku, Kutné Hoře, Písku a Pardubicích prohlášeny za úplně české ústavy; viz Velflík, Dějiny..., str. 330 n.

⁸⁷ Arnošt Rosa; Vznik a vývoj české průmyslové školy v Praze; viz sborník: Sto let jednoty k povzbuzení průmyslu v Čechách, Praha 1934, str. 269.

⁸⁸ J. Klepl: Průmyslová Jednota a české úsilí před březnem 1848, v tomtéž sborníku str. 206 n. Zde též obšírný popis jednání o českou průmyslovou školu.

⁸⁹ A. Rosa, Vznik a vývoj..., str. 269.

⁹⁰ Jan Perner vystudoval pražskou polytechniku. Pak pracoval na stavbě železnice Petrohrad—Carské Selo, kterou vedl Gerstnerův syn Antonín. Po návratu z Ruska projektoval trať Olomouc—Praha a Praha—Podmokly. V jednotě pro povzbuzení průmyslu působil necelý rok 1845. Zde agitoval pro posílení české strany a podílel se značně na formování jejího programu. Viz: Klepl, Průmyslová Jednota..., str. 182 n.

se snažil Alois Pravoslav Trojan.⁹¹ 1. prosince 1846 se Jednota rozhodla zřídit „úplnou průmyslovou školu českou“ a později i německou. V pražských novinách byla vypsána národní sbírka na financování školy. Celé toto hnutí však bylo udušeno po r. 1848. Jednota prožívající v tuto dobu krizi byla stěží schopna udržet nedělní školu. Teprve v padesátých letech se reformy školy chopili Karel Kořistka a Karel Balling, profesori pražské techniky, a reorganisovali školu jako večerní a nedělní. Škola byla otevřena 8. března 1857. Měla 605 žáků, 15 učitelů a vyučovalo se v ní 18 hodin týdně.⁹² I po další reformě v r. 1863, kdy už škola dostala samostatný charakter s pevnou osnovou, zůstalo vyučování neustále jen nedělní a večerní.⁹³ S částečným denním vyučováním bylo započato r. 1868, ale plně byl denní provoz na škole rozšířen až po roce 1871. Tehdy se také dostává škole pevného učitelského sboru a tím i pevné učební osnovy.

Závěrem této části článku můžeme říci, že to byly hlavně potřeby kapitalistických elementů v rakouském hospodářství, které si vybojovaly uskutečnění reformy technického školství v tom rozsahu, jak ho samy potřebovaly, které si však také uvědomovaly nutnost dalšího jeho rozvoje a vytvářely pro něj také předpoklady. Jedním z nich bylo vytvoření předběžného vzdělání posluchačů technického školství, které by umožnilo připravit na polytechnice posluchače k stále rostoucím úkolům vyplývajícím z rozvoje průmyslu v průmyslové revoluci. Tomuto cíli vyhověla dlouho probíjovaná reálná škola doplňovaná v prvních letech ještě přípravkou pro posluchače přicházející přímo z praxe. Současně s tím, jak vzrůstala úloha polytechniky, jak se postupně přeměňovala ve vysokou technickou školu, ztrácela se možnost, aby se v jejích přednáškách vzdělávaly kvalifikovanější výrobní síly — tak jako na počátku vývoje polytechniky — které rozvíjející se průmysl rovněž potřeboval. Proto dochází ke vzniku jiné formy školy, úzce odborné večerní a nedělní průmyslové školy, která tyto nedostatky překlenuje. Celý rozvoj technického a reálného školství, tak jak probíhal v první polovině 19. století, svým způsobem odpovídá rozvoji průmyslu u nás a stupni rozvoje průmyslové revoluce v našich zemích. Vláda, která

⁹¹ Alois Pravoslav Trojan patřil již jako student spolu s Riegrem mezi horlivé pracovníky národního hnutí. V Průmyslové jednotě byl tajemníkem české sekce, přispěl velkou měrou k vybudování české průmyslové školy nejen při boji za její myšlenku v Jednotě, ale také při organizování národní sbírky k jejímu financování.

⁹² Jako povinné předměty zde byly zavedeny kreslení ornamentální a konstruktivní, čeština, němčina, písemnosti, počty. Ostatní předměty byly jen mimořádné a o jejich zavedení rozhodovalo hlavně získání učitele. Rosa, Vznik a vývoj..., str. 272.

⁹³ Tehdy byla škola rozdělena na oddělení přípravná a odborná. Přípravné oddělení bylo dvouleté (po osmi hodinách týdně), určené žákům všech řemesel. Zde se vyučovalo písemností, počtům, účetnictvím, směnářstvím, zeměpisu, přírodopisu, přípravnému kreslení a rýsování. Z odborných oddělení byla zastoupena: stavitelské, strojnické, chemické, ornamentální, tkalcovsko-přadlácké. Tamtéž, str. 274 n.

v průmyslu viděla určité východisko z neustálých finančních nesnází, nebránila těmto snahám, ovšem nikterak je při konkrétním uskutečňování nepodporovala, naopak se vždy snažila prosadit i v těchto typech škol své požadavky. Bylo na buržoasii, aby si školy sama vybojovala a nakonec i vydržovala. Buržoasie se této příležitosti chopila a využila jí i v nacionálním boji. Postupem času, současně s tím, jak se upevňuje a dále vyvíjí kapitalistický charakter Rakouska, začíná mít na tomto novém typu škol zájem i stát.

3. NOVÉ ASPEKTY V MATEMATICKÝCH PŘEDMĚTECH NA TECHNICKÝCH A REÁLNÝCH ŠKOLÁCH

S vývojem technického školství se vyvíjel i obsah jeho studia. Jak jsme již ukázali, nemohlo být technické školství u nás po dlouhou dobu zaměřeno k samostatnému rozvoji technických věd. Proto ani matematika, která zde byla vykládána, nemohla odpovídat svou úrovní třeba matematice na École polytechnique, která měla úplně jiné školské zázemí. Po celou prvou polovinu 19. st. se tak na pražské polytechnice vůbec neprosadila vyšší matematika. Mohlo by se tedy zdát, že technické školství u nás nemělo na další rozvoj matematiky žádný vliv. Avšak právě skutečnost, že polytechnika měla vychovávat kádr techniků seznámený se současným stavem technické úrovně evropského průmyslu, způsobila, že v její osnově byla věnována značná pozornost technickému kreslení, jehož zobrazovací způsoby byly závislé na komplikovanosti zobrazovaných předmětů a tím i na stupni rozvoje průmyslu.

DESKRIPTIVNÍ GEOMETRIE NA PRAŽSKÉ POLYTECHNICE

Není tedy divu, že nový profesor mechaniky Karl Wersin, který nastoupil roku 1832 po Gerstnerovi,⁹⁴ shledával při rýsování strojů nedostatky znalostí posluchačů v zobrazovacích metodách.⁹⁵ Příčina tohoto stavu byla vedle stále rostoucích nároků zřejmě i v tom, že kreslení a rýsování přednášel na polytechnice už od roku 1788 pravděpodobně

⁹⁴ Podrobně o konkursu na toto místo viz Klepl, Pražská technika před březnem 1848, Sborník NTM č. 3, Praha 1957 str. 143 n.

⁹⁵ „Da sich der Mangel ordentlicher Vorträge über Géométrie descriptive immer fühlbarer machte und das Maschinenzeichnen sich bisher auf ein blosses Copieren hatte beschränken müssen, indem ohne Kenntnis der Géométrie descriptive eine geometrisch richtige Aufnahme einer Maschine unmöglich ist, so hielt auf Hrn Professor Carl Wersin's Wunsch und Andeutung dessen Adjunkt de Laglio in den Jahren 1840—1844 in 3—4 Stunden wochentlich Vorträge, in welcher derselbe die Elemente der Géométrie descriptive, so weit es das Bedürfniss der Hörer der Mechanik erheiste und ihre Anwendung auf Maschinenzeichnung lehrte.“ Viz: Jelínek, Das ständisch-polytechn. Institut..., str. 85 n.

bez zvláštních změn až do r. 1833 adjunkt Havle.⁹⁶ A přestože se v tomto období ve Francii vypracovaly metody deskriptivní geometrie, jsou Hlavleho přednášky vedeny v intencích jeho předchůdce Hergeta.

Vyučování na Hergetově inženýrské škole bylo zaměřeno k zeměměřičství, k technické hydraulice a statice a k stavitelství,⁹⁷ doplňovaným kursy rýsování a technického kreslení. V těchto kursech však byl kladen velký důraz na modelování. „Vždyť jedině na nich (na modelu a stroji kurs. J. F.) lze tyto teoreticky neškolené lidi seznámit s funkčním posláním jednotlivých částí stroje“ a „model je v inženýrské praxi nepostradatelným protějškem návrhu nebo rysu“⁹⁸ (kurs. J. F.). O tomto domogoevském chápání technických zobrazovacích metod nás přesvědčuje i Hergetova snaha, aby „každý inženýr vedle konstrukčního narýsování plánu dodal současně i model prototypu své práce.“⁹⁹ (kurs. J. F.)

Havle, který roku 1788 převzal vyučování rýsování a technického kreslení po Hergetovi,¹⁰⁰ své kursy zřejmě po teoretické stránce neobohatil. Vždyť v jeho návrhu na reformu inženýrské školy z 6. dubna 1801 jsou zdůrazněny jen základy zhotovování geometrických (čímž se rozumí rovnoběžných) a perspektivních obrazů a nauka o světlech a stínech, při čemž v praktických cvičeních uvádí jen základy různých způsobů perspektivního zobrazení a konstrukce stínů.¹⁰¹ Je proto velmi pravděpodobné, že úroveň technického kreslení zůstala i na polytechnice na stejné úrovni, i když je zřejmé, že Gerstner znal obsah i dosah Mongeových přednášek na „École polytechnique“.¹⁰² Tím spíše překvapuje, že se nesnažil zavést je už do navrhované struktury technického školství roku 1798. Zdá se, že zároveň se snahou po omezování finančních nákladů sehrála zde svou úlohu i tehdejší situace ve výrobě, která pravděpodobně nevyžadovala nových zobrazovacích prostředků a tak bránila Gerstnerovi vidět bezprostřední užitečnost deskriptivní geometrie. Gerstner se potom mohl domnívat, že dosavadní systém rýsování, doplňovaný výklady u modelů, postačí další konstruktérské praxi absolventů polytechniky.

⁹⁶ Tamtéž, str. 25, 76.

⁹⁷ Velflík, Dějiny..., str. 92 nn.

⁹⁸ Obširnou parafrázi Hergetových návrhů k této otázce podává Miloslav Vach, Pražská inženýrská škola, Na prahu naší techniky, Praha 1957, str. 116.

⁹⁹ Tamtéž; o této tendenci v zobrazovacích postupech před Mongem viz např. F. Kadeřávek, Úvod do dějin rýsování a zobrazovacích nauk, Praha 1954, str. 22.

¹⁰⁰ Velflík, Dějiny..., str. 94; Vach, Pražská inž. škola..., str. 119.

¹⁰¹ Havlův návrh uveřejnil v úplnosti L. Nový, Materiály..., str. 200 n.

¹⁰² Podle Jílka [Zápas..., část I. pozn. 103, str. 250] sledoval Gerstner před zpracováním svého návrhu na polytechnické učiliště z r. 1798 „Journal de l'École polytechnique“; tentýž autor cituje materiál z registratury Polytechnického ústavu roku 1826/79—80, nazvaný „Kreslení je řeč techniků“, který je až příliš nápadně shodný s Mongeovým úslovím „výkres — řeč technika“ (viz: Д. И. Каргин, Гаспар Монж — творец начертательной геометрии; Гаспар Монж, сборник статей, изд. АН СССР 1947, str. 31 a 43) a umožňuje nám předpokládat, že už v té době pronikla Mongeova nauka alespoň ke Gerstnerovi.

Z této situace je zřejmé, že deskriptivní geometrie udělala definitivní krok na půdu pražské techniky teprve zásluhou nového profesora mechaniky Wersina, když už byla objektivně pocíťována její potřeba.¹⁰³ Wersin pověřil přednáškami z deskriptivní geometrie svého adjunkta Václava de Laglio.¹⁰⁴ Ten přednášel ve 3 až 4 hodinách týdně základy deskriptivní geometrie od r. 1840/1 do roku 1843/4.¹⁰⁵ Jeho přednášky se opíraly o knihu Leblanc: „Choix de modèles appliqués à l'enseignement du dessin des machines“ a obsahovaly základy zobrazování a konstrukce stínů spolu s aplikací těchto metod ve strojnickém rýsování, ovšem v rozsahu odpovídajícím potřebě posluchače mechaniky. V tomtéž rozsahu přednášeli i další adjunkti mechaniky Jan Sochor (1844/5—1846/7) i Čeněk Hausmann (1847/8—1848/9). Mimořádné přednášky z deskriptivní geometrie měl v roce 1848/9 také adjunkt pražské hvězdárny Carl Jelínek. V roce 1849/50 převzal přednášky deskriptivní geometrie profesor stavitelství Carl Wiesenfeld, avšak pravděpodobně i při strojnickém rýsování bylo pokračováno Hausmannem (až do r. 1852) a později Peschkou (1853—1856) v aplikacích deskriptivně geometrických metod při rýsování strojů.¹⁰⁶

Naléhavá potřeba deskriptivní geometrie i nutnost zvýšení počtu hodin

¹⁰³ Jelínek (Das ständisch-polytechn. Institut..., str. 69; 104; 120; 137) upozorňuje, že prvé mimořádné přednášky z deskriptivní geometrie na pražské polytechnice vůbec konal v letech 1830, 1831 a 1833 Carl Wiesenfeld — profesor stavitelství (přerušeni v roce 1832 nastalo z důvodů cholery epidemie). Přednášky obsahovaly základy promítání, skiografie a perspektivy, tedy vesměs předměty potřebné pro posluchače stavitelství. Zůstává jen otázka, proč se o těchto přednáškách nezmiňuje ve svých „Dějích“ Velflík ani pozdější badatelé, a proč naopak Velflík (str. 268) zdůrazňuje, že teprve Wersinův popud byl „prvním (podtrhl J. F.) pokusem zavést tuto novou větev geometrie na technickém ústavě“, a druhá otázka, která v souvislosti s tím před námi vyvstává: Proč Wiesenfeld nepokračoval v těchto mimořádných přednáškách i po roce 1833, když zřejmě (už proto, že je zaváděl) byl přesvědčen o jejich užitečnosti. Zdá se, že se stavitelství v té době ještě bez deskriptivní geometrie mohlo obejít a že teprve strojírenství si tyto přednášky vynutilo. Rozhodnout o těchto otázkách je však možno teprve po nalezení dalších materiálů.

¹⁰⁴ Vedle citovaných prací Jelínka, Velflíka a Kadeřávek-Pulkrábka zajímá se o otázku vyučování deskriptivní geometrie na pražské polytechnice v několika pracích, ve kterých shrnuje Velflíkovy a Jelínkovy zprávy a doplňuje poněkud jejich kusé údaje, F. Kadeřávek:

1. Příspěvek k národním dějinám deskriptivní geometrie v českých zemích; in: Věstník KČSN, tř. mat.-přírodověd. 1949, pojednání 15; 7 str.
2. Rudolf Skuherský jako vysokoškolský učitel; in: Zdeňku Nejedlému Československá akademie věd k 70. narozeninám, Praha 1953, str. 514—528.
3. Úvod do dějin rýsování a zobrazovacích nauk, Praha 1954, 49 str.

Obdobně se zabývají začátky vyučování deskriptivní geometrie na polytechnice i na reálných školách dvě práce V. Lavičky, které čerpají většinou z citované práce Jelínkovy, ale mnohde jsou doplňovány i jinými údaji bez bližšího udání jejich pramene:

4. Historie deskriptivní geometrie, Praha 1878.
5. Deskriptiva ze stanovíště historicko-pedagogického, Pardubice 1883.

¹⁰⁵ Velflík, Dějiny..., str. 269

¹⁰⁶ Jelínek, Das ständisch-polytechn. Institut..., str. 86; 139; též Velflík, Dějiny..., str. 389—396) a Kadeřávek, Rudolf Skuherský..., str. 26.

pro tento předmět na 5 hodin¹⁰⁷ vedla k vytvoření katedry deskriptivní geometrie 17. ledna 1850.¹⁰⁸ Tuto katedru musel ještě 2 roky suplovat Wiesenfeld, než zde byl jmenován provisorním profesorem deskriptivní geometrie dvacetičtyřletý Rudolf Skuherský — té doby asistent deskriptivní geometrie u prof. Höniga na vídeňské polytechnice.¹⁰⁹ Nemáme svědectví o úrovni výkladů deskriptivní geometrie v přednáškách prof. Jelínka a Wiesenfelda, ale o přednáškách Wersinových adjunktů mechaniky se traduje, že obsahovaly pouze nejnужnější základy zobrazovacích metod potřebných pro rýsování strojů, tedy nikoliv deskriptivní geometrii v celé její tehdejší šíři, ale pouze stručné základy technického kreslení.¹¹⁰ Hlubšího pohledu na deskriptivní geometrii se mohlo posluchači v té době dostat pouze na vídeňské polytechnice nebo na některých německých technikách (např. Karlsruhe), kde byla deskriptivní geometrie zavedena jako řádný předmět již dříve.¹¹¹

Teprve Skuherského přednášky překonaly tento nedostatek a pozvedly úroveň deskriptivní geometrie na pražské polytechnice na stav běžný na západoevropských polytechnikách. Ve svých přednáškách se Skuherský opíral o učebnici Hönigovu a Leroyovu,¹¹² z nichž práce Leroyova z roku 1834 představovala ve své době nejlepší učebnici deskriptivní geometrie, stmelovala Mongeovy a Hachetovy poznatky v jednotnou teorii, doplňovala ji četnými příklady a konečně se snažila také o ustálení normálních zobrazovacích postupů v rysu. Skuherský přednášel ovšem i o svých vědeckých výsledcích.¹¹³ Tyto přednášky se vedle základů promítání, klasifikace zobrazovacích metod a Mongeova promítání věnovaly zejména problémům technické praxe řešitelným metodami deskriptivní geometrie, ať už to byly problémy důlního měřictví, krystalografie nebo teorie různých druhů ploch, křivek a jejich užití ve stavitelství a mechanice. Vedle toho se věnovaly i dalším problémům, jako v té době běžným aplikacím deskriptivní geometrie (určení stínu, intenzita osvětlení, odstíny síly světla a barev, volné určení stínu), tak i v praxi důležitým druhům názorného zobrazení (šikmé promítání, Skuherského orthogonální rovnoběžná perspektiva) a nevynechávaly ani centrální promítání a perspektivu. Zabývaly se zároveň i okrajovými aplikacemi: katoptrické

¹⁰⁷ Jelínek, Das ständisch-polytechn. Institut..., str. 104.

¹⁰⁸ Velflík, Dějiny..., str. 341.

¹⁰⁹ Obsáhlý životopis Skuherského uveřejňuje Velflík ve svých „Dějích“ (pozn. 197 str. 389—396) a jeho rozšíření o nové poznatky týkající se zvláště veřejné činnosti Skuherského najdeme v Kadeřávkových pracích (Rudolf Skuherský..., Úvod...).

¹¹⁰ Velflík, Dějiny..., str. 390.

¹¹¹ Kadeřávek, Úvod..., str. 25.

¹¹² J. Hönig, Anleitung zum Studium der darstellenden Geometrie, Wien 1845; C. F. A. Leroy: Traité de Géométrie descriptive, Paris 1834 (do němčiny přeložil E. F. Kaufmann, Stuttgart 1838).

¹¹³ O Skuherského vědecké práci viz: J. Foltá, Vytváření ortograf. názorných zobrazovacích metod a přínos R. Skuherského..., Sborník pro dějiny přír. věd č. 7/1962.

kým promítáním, anamorphosami, optickými obrazy a zřejmě pro potřeby zobrazování intenzitních čar i teorií trojúhelníku (sférickou trigonometrií). Mimo tyto přednášky přednášel Skuherský ještě mimořádně vždy jeden semestr 3 hodiny týdně kursu perspektivy a druhý semestr aplikace deskriptivní geometrie na stereotomii, gnomoniku, šikmé klenby a mosty.¹¹⁴ Počet hodin věnovaný deskriptivní geometrii v řádných přednáškách stoupl příchodem Skuherského dvojnásobně. Rovněž z pouhého tematického výčtu těchto přednášek je vidět, že Skuherský se neomezuje v deskriptivní geometrii jen na otázky nejbližší technické praxe, ale uvádí na pražskou polytechniku i problematiku, která je v popředí zájmu tehdejších geometrů. Deskriptivní geometrie na pražské polytechnice se však vymaňuje z pouhého pomocného zobrazovacího způsobu, za který zde byla do té doby považována, a stává se samostatným oborem studia. Je však třeba ještě jednou upozornit, že to byla přímá potřeba strojnického rýsování a tedy zvýšených požadavků přednášek strojnického charakteru, která si vynutila zavedení deskriptivní geometrie a posléze i vytvoření samostatné katedry deskriptivní geometrie na pražské polytechnice. Zásluha Skuherského pak tkví v tom, jak dovedl možnosti, které se naskytly, pro rozvoj tohoto vědního oboru u nás využít.

O tom, že to vskutku byly utilitaristické snahy v technickém školství, které umožnily přednášky deskriptivní geometrie, nás může přesvědčit osud přednášek z vyšší matematiky na pražské polytechnice. Již od vzniku polytechnického ústavu byla snaha zavést vyšší matematiku do jeho přednášek.¹¹⁵ Nechyběly ani nabídky různých přednášejících,¹¹⁶ ani iniciativní pokusy o zavedení přednášek z vyšší matematiky. Přesto byly všechny tyto návrhy dvorskou studijní komisí odmítány a pokusy přímo zakazovány.¹¹⁷ Jisté ovšem je, že pro zavedení přednášek z matematiky

¹¹⁴ Viz Jelínek, Das ständisch-polytechn. Institut..., str. 349 n; srovnej též Velflík, Dějiny..., str. 341.

¹¹⁵ Do původního plánu polytechniky se vyšší matematika nemohla dostat. Proto kompromisní návrh Gerstnera, který přednášel vyšší matematiku na universitě, upravil dobu vyučování na polytechnice tak, aby se posluchači mohli jeho přednášek účastnit. Rovněž obsah přednášek odpovídal zájmu posluchačů polytechniky. Neustálé snahy o zavedení přednášek z vyšší matematiky charakterizují i celkovou tendenci pro přetvoření polytechniky ve vysokou školu.

¹¹⁶ Teprve když se Gerstner vzdal přednášek z vyšší matematiky na universitě, vyvstal problém znovu. Gerstner sice ve svém reorganizačním návrhu z r. 1820 žádal o zařazení řádných přednášek z vyšší matematiky do posledního ročníku ústavu, ale byl odmítnut (Velflík, Dějiny..., str. 229, 235). Sami posluchači žádají 19. 12. 1822 o povolení mimořádných přednášek, o které se snažil adjunkt při mechanice Franz Hlawaty, byli však odmítnuti stejně jako nabídka F. X. Motha (odmítnuto 17. 7. 1828) s poukazem, že se vyšší matematika přednáší na universitě. Jelínek, Das ständisch-polytechn. Institut..., str. 103 n.

¹¹⁷ Ředitel ústavu Henninger povolil o své újmě v stud. roce 1837/8 mimořádné přednášky z vyšší matematiky Christianu Dopplerovi. Studijní dvorská komise zakázala tyto Dopplerovy přednášky už 9. prosince 1837. Tento stav nebyl v Praze nijak výjimečný. Rovněž ostatní rakouské techniky (Štýrský Hradec, Vídeň) byly takto studijní dvorskou komisí postihovány (Kádner, Vývoj..., str. 411–12).

nebyl na pražské polytechnice žádný pádný důvod. Vyučující z žádného oboru se nedožadoval zavedení přednášek z vyšší matematiky. Je proto velmi pravděpodobné, že soubor poznatků, poskytovaný posluchačům elementární matematikou, zcela postačoval k pochopení výkladů v ostatních oborech. Naproti tomu nedostatky ve vzdělávání posluchačů, ohrožující jejich chápání nauky o strojích, byly dostatečně pádným důvodem pro preferování deskriptivní geometrie. Z toho vyplývá, že tytéž prakticistické tendence v tehdejší technické školství na jedné straně podporovaly přednášky z geometrie, na druhé straně bránily přednáškám z vyšší matematiky a tak nepřímou si zaměřovaly pozornost našich matematiků více do oblasti syntetické geometrie.

V dalším vývoji přednášek z deskriptivní geometrie na pražské polytechnice nedochází až do r. 1863 k žádným velkým změnám. Období let 1856–1864 ve vývoji polytechniky hodnotí Stark jako období, v němž dostává pražská polytechnika nejen formálně, ale i obsahově vysoký školský charakter.¹¹⁸ Situace, která vznikla po vytvoření jisté sítě reálných škol a konečně i průpravného ročníku ústavu, dala technickému školství možnosti k pozvednutí své úrovně. Proto je možno reorganizovat v roce 1864 polytechnický ústav zavedením oborových studií¹¹⁹ a tím umožnit další prohloubení studia. Zvláště významné je pak v této době rozhodnutí profesorů jednotlivých exaktních předmětů dávat svým přednáškám přísně vědeckou formu na základě vyšší matematiky.¹²⁰ Deskriptivní geometrie si podržuje v tomto období, kdy současně působí až do r. 1863 prof. Skuherský, neustále dobrou úroveň výkladů.

Počátek šedesátých let 19. století znamenal obrát v tradičních výkladech pražské polytechniky i v jiném smyslu. Bachovým absolutismem dušené snahy radikálního demokratismu české maloburžoasie a politické zrovnoprávnění se stále více obracely k problémům literárně kulturním a jazykovým, které mají stále důležitější význam politický.¹²¹ Stranou národního hnutí nezůstala ani škola, která byla dosud tak úzce spjata s vývojem českých zemí. Pražská technika na rozdíl od university, které se v té době nacionální kvas týká jen velmi málo, se chápe příležitosti, aby učinila první krok k vytvoření české vysoké technické školy. Když se po pádu Bachovy vlády v r. 1859 uvolnila národnostní situace a zvětšila pravomoc zemských úřadů, nemohlo vídeňské ministerstvo dát na žádost profesorského sboru pražské polytechniky ze 17. prosince 1860

¹¹⁸ Stark-Gintl, Die k. k. deutsche techn. Hochschule..., str. 15 nn. O úrovni výuky na rakouských technických školách do té doby říká Kádner (Vývoj..., str. 411–413): „Lze říci, že až do polovice století XIX. zůstávají na úrovni odborných škol nižších a že odtud teprve počínají se rychle blížit školám vysokým, universitám...“

¹¹⁹ Kořistka, Die höhere polytechn. Unterrichts..., str. 134 n.

¹²⁰ Stark-Gintl, Die k. k. deutsche techn. Hochschule..., str. 22.

¹²¹ Přehled československých dějin II (do roku 1918), Praha 1960, str. 297 n.

o povolení dvojitého obsazení nejdůležitějších stolic učitelskými silami německými i českými jinou odpověď, než jakou dalo 19. února 1861, že totiž, je-li to nutně třeba ve vědeckém zájmu, pak že je možno přednášet i česky, ovšem zdarma.¹²²

Této příležitosti se ujal Skuherský a vyhlásil iniciativně začátkem studijního roku 1861/2 přednášky z deskriptivní geometrie i v českém jazyce. Počet posluchačů, navštěvujících tyto české přednášky, byl až překvapivě příznivý pro Čechy a vzhledem k posluchačům německých přednášek byl dán poměrem 5 : 2.¹²³ Je třeba připomenout, že vystoupení Skuherského v otázce českých přednášek bylo velice významné pro další vývoj polytechniky, souvisící úzce s její reorganisační na oborová studia. Byl tím totiž podán důkaz o velkém zájmu posluchačů o české přednášky, a v reorganisačním statutu ústavu už nemohl být přehlížen požadavek rovnoprávnosti zemských jazyků ve vyučování ústavu, zvláště když Skuherského iniciativa nezůstala osamocena a přivolala brzy řadu následovníků i v jiných oborech.

Rozdělení vyučování na polytechnice na české a německé mělo ve svých důsledcích význam i pro naše vědecké obory. Rozdělení výuky vyžadovalo i větší počet učitelských sil a tak se zvýšil i počet osob zabývajících se speciálně matematikou a deskriptivní geometrií.

Vyučování deskriptivní geometrie na pražské technice se změnilo teprve po smrti Skuherského.¹²⁴ Jeho přednášky suploval jak v českém, tak v německém oddělení jeho dřívější adjunkt Rafael Morstadt. Od počátku šk. roku 1864/5 přednášel české přednášky František Tilšer, dosavadní profesor deskriptivní geometrie na ženijní akademii v Louce u Znojma, a německé Wilhelm Fiedler, do té doby profesor vyšší průmyslové školy v Saské Kamenici.¹²⁵

Tilšer ve svých výkladech pokračoval nejpravděpodobněji v intencích Mongeovy školy. Tak můžeme alespoň soudit podle jeho dalšího vědeckého zaměření k problémům zpracovávaným v této škole.¹²⁶ Pravděpodobně už v těchto přednáškách se však Tilšer zabýval kritikou některých nepřesností a nedůsledností v základech a formálních postupech deskrip-

tivní geometrie, jak to můžeme vidět v jeho učebnici z roku 1870/1.¹²⁷ Z toho hlediska můžeme jen litovat, že nám nejsou zatím dostupné jeho litografované přednášky z vojenské ženijní akademie „Darstellende Geometrie“ (Klosterbruck 1862), které se pravděpodobně staly v počátcích Tilšerova vyučování na pražské polytechnice základem jeho přednášek.

Proti tomu se Fiedler snažil — i když působil v Praze jen do studijního roku 1866/7, tj. tři roky — chápat deskriptivní geometrii jako úvod do studia projektivně geometrických problémů a uvedl tak do pražských vysokých škol novou problematiku. Ve svých přednáškách se pravděpodobně jako v ostatních svých pracích snažil chápat geometrickou problematiku komplexně. Vychází v deskriptivní geometrii ze společných principů jednotlivých zobrazovacích metod a buduje ji systematicky z nejobecnější, centrální projekce.¹²⁸ V tomto smyslu chápaná deskriptivní geometrie se pak podstatně liší od dosavadních mongeovských interpretací, zaměřených nikoliv k obecným otázkám a širším souvislostem, ale hlavně k praktickým cílům, k řešení konstruktivních úloh a i k technickým aplikacím. V tomto směru byly Fiedlerovy pražské přednášky novinkou v chápání deskriptivní a projektivní geometrie nejen u nás a znamenaly zvrát v tradičních výkladech deskriptivní geometrie; měly jistě i určitý vliv na Fiedlerovy posluchače.¹²⁹

Zdá se, že jak Tilšer, tak i Fiedler se v této době snaží každý jiným způsobem o to, dát deskriptivní geometrii charakter ucelené, logické a formálně dokonalé teorie. Zdá se rovněž, že je to u obou táž reakce na nepřesnosti základů deskriptivní geometrie a na původní účel deskriptivní geometrie chápané v Mongeově pojetí jako pomocná věda technická,¹³⁰ reakce, která je nutí k hledání východiska. Jejich řešení jsou různá. Tilšer se v podstatě nedostává ještě z rámce deskriptivní geometrie a snaží se (zvláště v pozdějších letech) hlavně formalisovat postupy a s nimi i jejich přesné popisy, a dochází tak v pozdější době až k fetišisaci těchto formálních postupů v ikonognosii — v „organické geometrii formy“¹³¹ — Fiedler se naopak nesnaží reformovat deskriptivní

¹²⁷ F. Tilšer, Soustava deskriptivní geometrie vyvinutá dle nové metody a hledíc k jejímu upotřebení ve všech oborech práce technické, jakož i umění výtvarného. Praha 1870. Předmluva.

¹²⁸ Obenrauch (Geschichte..., str. 83, 357, 402), považuje Fiedlerovu práci: Die darstellende Geometrie. Ein Grundriss für Vorlesungen an technischen Hochschulen und zum Selbststudium, Leipzig 1871, za obraz jeho přednášek na pražské technice; pokud se týká obecnějšího chápání deskriptivní geometrie u Fiedlera, viz v této práci předmluva str. VI.

¹²⁹ Mezi Fiedlerovy posluchače patřili např. i Emil Weyr a Karel Pelz.

¹³⁰ Fiedler, Die darstellende Geometrie..., Vorrede, viz též F. Tilšer, Grundlagen der Ikonognosie. Prag 1878. Einleitung str. 1.

¹³¹ Viz Tilšer, Grundlagen..., srovnej též F. Tilšer, Kritische Bemerkungen zur Einführung in die Anfangsgründe der Geometrie descriptive. Wien 1883, a F. Tilšer, „Ku článku: Ikonognosie upotřebená v geometrii“, Příloha k Ottovu slovníku naučnému sv. XII, Praha 1897.

¹²² Velflík, Dějiny..., str. 379 n.

¹²³ Přesněji 156:63 (tamtéž, str. 289). Připomeňme ještě, že Skuherský patřil zvláště po Bachově pádu mezi aktivní pracovníky Sokola, a že ve funkci jednatele pomohl získat české straně „Jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách“ většinu ve spolku. Viz Kadeřávek, Úvod..., str. 31, srov. též: Bedřich Mansfeld, Organizace Jednoty průmyslové in: Sto let Jednoty k povzbuzení průmyslu v Čechách, Praha 1934, str. 309.

¹²⁴ Skuherský zemřel 9. 10. 1863.

¹²⁵ Velflík, Dějiny..., str. 432, 434.

¹²⁶ Problémy teorie světlosti ploch při osvětlení se zabývá jeho práce: „Die Lehre der Geometrischen Beleuchtungs-Constructionen und deren Anwendung auf das Technische Zeichnen“, Wien 1862, perspektivou pak práce: „System der Technisch-malerischen Perspektive“, Prag 1876 a „Vědecké základy kreslitelství a malířství“ in: ČČM XXXIX, Praha 1865.

geometrii z ní samotné, ale obrací se k těm geometrickým problémům, pro které byla deskriptivní geometrie jedním z významných podnětů, k projektivní geometrii a snaží se zařadit deskriptivní geometrii jako jednu součást do těchto nových myšlenek, ponechat jí tím širší teoretický rámec a tak vytvořit organické sepětí deskriptivní a projektivní geometrie.

Posuzujeme-li celkový vývoj vyučování technickému kreslení a deskriptivní geometrii na pražské polytechnice v 1. pol. 19. století, můžeme v něm sledovat tři odlišné etapy. Prvá etapa končí ve třicátých letech a charakterisují ji domongeovské zobrazovací metody doplňované prací s modelem. V druhé etapě zároveň se zvýšenými požadavky na technické předměty se začíná prosazovat deskriptivní geometrie v té podobě jak ji vytvořil Monge. Úroveň přednášek v tomto předmětu stoupá s vytvořením samostatné profesury a po jejím obsazení R. Skuherským. V této etapě vrcholí mongeovský přístup k vyučování tohoto předmětu. Počátkem šedesátých let pak začíná třetí období ve vyučování deskriptivní geometrii na pražské technice, kdy už deskriptivní geometrie není jen pomocným prostředkem pro řešení konkrétních technických zobrazovacích problémů, ale stává se systematicky uspořádanou disciplínou, již je mezi ostatními odvětvími syntetické geometrie vymezováno místo. Proti klasickému pojetí Mongeovy školy dochází např. už u Skuherského ke snaze po systematickém logickém zpracování axonometrické projekce na základě stereometrie, již zcela bez ohledu na to, bude-li nová úprava pro praxi jednodušší nebo složitější.¹³² Rovněž Tilšer už neuvažuje jen o konkrétních aplikacích deskriptivní geometrie, ale zabývá se některými nedostatky v základech zobrazovacích metod. Fiedler se pak už snaží na základě obecného pohledu spojit deskriptivní geometrii s geometrií projektivní — řeší tedy problém, který v té době nemá žádných bezprostředních vztahů k technické problematice. Můžeme tedy říci, že v tomto případě utilitaristické tendence, které přinesly do přednášek pražské polytechniky deskriptivní geometrii a zde ji podporovaly, se staly i určitým podnětem ovlivňujícím vyučování matematických předmětů na technice směrem ke geometrii. Nacionální tendence vedoucí k rozdělení výuky na technice pak tuto skutečnost dále podtrhují a jím způsobené zvyšování počtu matematikou se zabývajících vysokoškolských učitelů vede k převládnutí matematických tendencí v technickém školství nad matematickými přednáškami university.

¹³² Srovnej J. Foltu, Vytváření ortografických názorných zobrazovacích metod..., Sborník pro dějiny přír. věd..., 7/1962, str. 27—61.

Na předchozích stranách jsme ukázali důvody, které vedly ke vzniku reálných škol. Hlavní náplň reálných škol chápaných hlavně jako přípravné školy pro další technické vzdělání se měnila současně s tím, jak se měnila i struktura polytechniky. Učitelé polytechniky se neustále snažili o to, aby na polytechnice bylo možno co nejdříve započít s výukou odborných předmětů, proto řadu předmětů přípravného typu vkládali do osnov reálné školy. Tento proces probíhal úměrně růstu požadavků na posluchače polytechniky i růstu úrovně elementárního školství.

Jedním z více předmětů, které už brzy po vzniku reálek začaly odlišovat osnovu reálek od osnovy gymnasií, byla právě deskriptivní geometrie. V ostatních matematických přednáškách se od sebe oba typy středních škol příliš nelišily. Lavička datuje první přednášky z deskriptivní geometrie na reálkách v Čechách do r. 1852.¹³³ Jisté však je, že v tomto roce vzniká při polytechnickém ústavu přípravný ročník, v jehož osnově je i 10 hodin týdně věnováno technickému kreslení, které přednáší prof. Skuherský,¹³⁴ přičemž je pravděpodobné, že už v těchto přednáškách je věnována určitá část zobrazovacím metodám. Je pravděpodobné, že pražská německá reálka, vznikající téhož roku ze zrušené stavovské reálky, se přidržovala rozsahu učiva přípravného ročníku, a nelze vyloučit, že už v této době zde byla deskriptivní geometrie vykládána. Na české reálce byla deskriptivní geometrie zavedena v r. 1854 tím, že bylo odděleno rýsování od kreslení a rýsování bylo vykládáno v každé třídě dvě hod. týdně, jako deskriptivní geometrie.¹³⁵ Je pravděpodobné, že tyto přednášky vedl od té doby prof. Dominik Ryšavý.¹³⁶ V té době podává Skuherský návrh, aby i přednášky technického kreslení na přípravném ročníku byly rozděleny na 4 hodiny týdně průmětnictví a zbývajících 6 hodin bylo teprve věnováno vlastnímu kreslení od ruky.¹³⁷

Avšak deskriptivní geometrie či její principy se nacházely v přednáškách reálných škol již dříve. Již zmíněný ministerský výnos z r. 1849, kodifikující stav na reálných školách, uvádí na vyšší reálce následující obsah předmětu „Kreslení“: „Fortbildung der Schüler in der Geschichtlichkeit des freien Handzeichnens mit Hinwirkung auf Bildung ihres Geschmacks; Nebenwindung der Schwierigkeiten der Construction

¹³³ Lavička, Deskriptiva..., str. 21.

¹³⁴ Velflík, Dějiny..., str. 341 a 354.

¹³⁵ Vávra, Dějiny l. č. reálky..., str. 9.

¹³⁶ Ryšavý patřil mezi první učitele deskriptivní geometrie na našich reálkách (mezi ostatními jmenuje Lavička, Deskriptiva..., str. 21; F. Sandu, J. Webra, J. Pilaře...) a učil na 1. české reálce od 1. října 1852; Lavička, tamtéž, str. 50.

¹³⁷ Velflík, Dějiny..., str. 355.

beim Linearzeichnen nach den Regeln der Projections-, der Schattenlehre und der Perspective.“¹³⁸ Při tom je počítáno v podstatě s polovinou času věnovanou kreslení v každé třídě právě pro toto rýsování. Už v roce 1851 se výnosem ministerstva staví v „kreslení“ rýsování na prvé místo a jeho obsahem má být: „Systematisch geordneter jedoch elementar gehaltener Unterricht in der Projectionslehre, Schattenconstruction und in den Elementen der Perspective mit steter Anwendung auf gewerbliche, praktischen Leben vorkommende Gegenstände.“¹³⁹ Je velice pravděpodobné, že už tímto výnosem byla připravována cesta pro osamostatnění deskriptivní geometrie na reálkách. Tyto výnosy ostatně svědčí o tom, že jisté elementy deskriptivní geometrie byly obsaženy ve výuce reálné školy již před zavedením vlastních přednášek z deskriptivní geometrie. O celkově rostoucí úrovni deskriptivní geometrie na reálkách svědčí i Skuherského zpráva o posluchačích deskriptivní geometrie na polytechnice, podávaná 28. listopadu 1859. Skuherský zde říká, že „vědecký pokrok a výkonnost studujících v popisném měřictví zlepšuje se rok od roku, poněvadž také příprava, kterou ve jmenovaném předmětu z reálných škol si přinášejí, očividně se zlepšuje, takže není třeba ztrácti mnoho času výkladem základů této nauky jako v letech dřívějších, ale jest možno rychleji postupovati a také více látky probrati.“¹⁴⁰

Avšak prosazování deskriptivní geometrie na českých reálkách spolu s českými přednáškami tohoto předmětu na polytechnice znamenalo velký problém pro českou terminologii v tomto oboru. Tento problém začal být aktuální teprve počátkem šedesátých let. Tehdy teprve se začíná přednášet tento obor na polytechnice česky a podobně je tomu i na reálných školách. I když existovala česká reálka již od r. 1849, byly její české přednášky v roce 1854, v době Bachovy reakce, značně omezeny a nový předmět — deskriptivní geometrie — byl zařazen mezi předměty, které bylo nutno přednášet německy.¹⁴¹ Po roce 1860, kdy nastávající politické uvolnění umožnilo uskutečnit dřívější požadavky českých přednášek, začaly r. 1861 současně s českými přednáškami na polytechnice vedenými Skuherským i Ryšavého české přednášky na 1. české reálce. Jim pochopitelně předcházela snaha o vytvoření jednotného českého názvosloví. Vedle Skuherského a Ryšavého se těchto

¹³⁸ Entwurf..., 1849, str. 248 n.

¹³⁹ Entwurf..., 1851, str. 19.

¹⁴⁰ V e l f l í k, Dějiny..., str. 367.

¹⁴¹ Česky se přednášely jen: náboženství, čeština, přírodopis, zeměpis a dějepis — ve 3. tř. vyšší reálky; měřictví a rýsování — v 1. a 2. tř. nižší reálky; chemie jen ve 3. tř. nižší reálky. Viz: Dějiny 1. české reálky pražské. Pokračování od ředitele ústavu Vincence Jarolímků; Výroční zpráva c. k. 1. české reálky pražské na Novém městě 1902—3, str. 3—14.

snah účastnil i profesor Josef Webr.¹⁴² Výsledkem této práce zřejmě je první česká učebnice deskriptivní geometrie Dominika Ryšavého: „Zobrazující měřictví (geometrie descriptive) pro vyšší reálné školy“, která vyšla v Praze ve dvou dílech v letech 1862—1863. Do této doby už deskriptivní geometrie pevně zakotvila v osnově reálek.

Na průmyslové škole nebyl do r. 1870 zaveden předmět „deskriptivní geometrie“, avšak obdobně jako tomu bylo s prehistorií výuky deskriptivní geometrie na reálkách, je pravděpodobné, že i zde se objevovaly základy průmětnictví v některých jiných předmětech, ať už v rýsování či konstruktivním kreslení nebo v průpravném kreslení, stavitelském a strojnickém kreslení apod.¹⁴³ Skutečnost, že zde pět let učí Dominik Ryšavý¹⁴⁴ pravděpodobně v této době, naši domněnku jenom podporuje.

Už tato vnější organizační stránka rozšíření deskriptivní geometrie na středních školách v Čechách nám skýtá možnost srovnání s pozorností, jaká byla tomuto oboru věnována například v sousedním Německu. Tam je na reálných školách stav v roce 1875 podobný stavu na našich školách z doby před rokem 1854. Na reálkách ani na reálných gymnasiích¹⁴⁵ zde není v té době ještě nikde uvedena deskriptivní geometrie jako samostatný předmět. Pouze ve vyšších třídách (prima) je věnována polovina času z kreslení, tedy asi 1 hodina týdně, základům promítání a stínování.¹⁴⁶ Uvážíme-li přitom, že v roce 1859, kdy byla v Ně-

¹⁴² L a v i č k a, Historie..., str. 22.

Josef Webr byl v té době profesorem deskriptivní geometrie německé vyšší reálky v Praze, předtím ředitelem německé reálky v Lokti. Později byl ředitelem české reálky v Kutné Hoře a od roku 1865 i ředitelem 1. české reálky v Praze. Viz Julius Roth, Vincenc Jarolímek, Slovo ke studující mládeži na odchod ředitele ústavu; Výroční zpráva c. k. české reálky v Praze na Novém městě 1903/4 str. 6. Srovnej též: K 70. narozeninám Jos. Webra..., Věstník českých profesorů IX/1902, str. 80—90.

¹⁴³ O. R o s a, Vznik a vývoj české průmyslové školy..., str. 269, 272, 274.

¹⁴⁴ Tamtéž, str. 275; pro to, že zde Ryšavý působil právě v době do r. 1870, svědčí to, že působil v Praze v letech 1852—1869 a poté až po roce 1882. Ovšem po roce 1871 má už průmyslová škola denní provoz a s ním i pevný učitelský sbor.

¹⁴⁵ Už v roce 1862 vzniká v Děčíně reálné gymnasium, které má v V. a VI. třídě základy deskriptivní geometrie. Podle tohoto gymnasia jsou pak budována další tzv. „děčinského typu“; viz H a l m a - S c h i l l i n g: Die Mittelschulen Österreichs I. Band, str. 104 n.

¹⁴⁶ Jaké byly prvky deskriptivní geometrie na pruských reálných školách a reálných gymnasiích v roce 1875, ukazují následující příklady. Jsou to jediné zmínky o zobrazovacích metodách, nalezené ve studijní osnově 30 pruských středních škol:

1. Jahres-Bericht über die königliche Realschule, Vorschule und Elisabethschule zu Berlin 1875:

jedině na Elisabethschule patří v 1. roce 2. kursu do kreslení: Schattiren und perspectivische Zeichnen

2. Program des Gymnasium und der Realschule I. Ordnung zu Prenzlau, 1875:

Ve všech třídách od kvarty po primu jsou dvě hodiny kreslení (vyučuje učitel psaní a kreslení), které mají následující obsah:

kvarta a nižší tercie: „Constructionzeichnen. Zeichnen architektonischer Glieder nach Gyps“;

vyšší tercie a sekunda: „Projectionslehre. Zeichnen von Maschinentheilen. Bauzeichnen: Grund und Aufriss und Durchschnitt von Gebäuden. Ornamente.“

mecku uznána reálná škola jako státní ústav¹⁴⁷ — (v Rakousku tomu bylo o 10 let dříve) a v jejím učebním cíli byly už tehdy zahrnuty základy deskriptivní geometrie,¹⁴⁸ pak nám tento stav na reálkách a reálných gymnasiích v roce 1875 v Německu znovu dokumentuje, že za vyučování deskriptivní geometrie na našich reálkách i za její úroveň vděčíme hlavně úrovni našeho průmyslu a jeho požadavkům na technické školství.

Jaký byl obsah deskriptivní geometrie na reálkách? Vzhledem k tomu, že přednášky na polytechnice byly vedeny Skuherským mimo jiné i podle v Rakousku rozšířené knihy profesora vídeňské polytechniky Höniga, je pravděpodobné, že některé partie z Hönigovy učebnice byly základem vyučování deskriptivní geometrie na našich reálkách až do doby, kdy vyšla Ryšavého učebnice „Zobrazující měřictví“. Pochopitelně že v tomto období, kdy nebylo přesných osnov, určovaly hlavně schopnosti a zájmy učitele, jakou metodou a kterým směrem bude vyučování vedeno a která učebnice bude vzata za jeho základ.

Hönigova učebnice¹⁴⁹ se skládá ze dvou částí různého charakteru. Druhá část učebnice je náročná.¹⁵⁰ Její výklad na střední škole by vyžadoval podstatně širších geometrických znalostí než byly ty, které reálka

prima: „Perspective, Architectonische Zeichen. Bau- und Maschinenzeichnen. Planzeichnen. Zeichnen nach Gyps.“

3. Programm des Gymnasiums mit Realklassen zu Landsberg a. W. 1875: opět v hodinách kreslení (prima 3, ostatní ročníky 2 hod.) jsou některé prvky průmětnictví:

vyšší a nižší tercie: mimo krajinomalbu, portrétování a ornamente i „Projectivisches Linearzeichnen mit mathematischer Begründung nach angestellten grösseren Körpergruppen.“

Sekunda: mimo umělecké prvky i: „Linearzeichnen geometrischer und perspektivischer und technischer Gegenstände“. Prima má mimo jiné též: „Schattenconstructionen und angewandtes perspektivisches und geometrisches Projectionszeichnen.“

4. Jahres-Bericht über die höhere Bürgerschule zu Rathenow 1875: opět v dvouhodinovém kreslení jsou obsaženy některé deskriptivně geometrické prvky: tercie: Belehrung über Licht und Schatten, Geometrische Zeichnen: Projectionslehre, Situationsplanzeichnen, tercie: Belehrung über Licht und Schatten, Geometrische Zeichnen: Projectionstehre,

Vidíme tedy, že ze 30 pruských středních škol měly v roce 1875 jen čtyři určité prvky zobrazovacích metod ve svých osnovách.

¹⁴⁷ Franz P a h l, Die Entwicklung des mathematischen Unterrichts an unseren höheren Schulen; Wissenschaftliche Beilage zum Jahresbericht des städtischen Realgymnasiums zu Charlottenburg 1899, str. 23.

¹⁴⁸ Franz P a h l, Geschichte des naturwissenschaftlichen und mathematischen Unterrichts, Leipzig 1913, str. 290.

¹⁴⁹ Johann H ö n i g, Anleitung zum Studium der darstellenden Geometrie mit vorzüglicher Rücksicht auf ihre Anwendung bei dem Zeichnen technischer Gegenstände, insbesondere jener der Baukunst, der praktischen Geometrie und des Maschinenwesens, Wien 1845, 513 stran.

¹⁵⁰ V 2. části knihy je věnována pozornost obecným i speciálním problémům zobrazování křivek (str. 220—307) a křivých ploch (308—452); šikmé a perspektivní projekci (453—513) a aplikaci šikmé projekce při teorii osvětlení těles.

v této době poskytovala. Naproti tomu prvá část knihy věnující se vzájemným vztahům bodu, přímký a roviny, jich se týkajícím metrickým úlohám a konečně zobrazování řezů a průniků těles, mohla být dobře užívána i jako příručka pro vyučování na reálkách. Tato část je ovšem metodicky vedena hlavně pomocí příkladů. Celková logická výstavba deskriptivní geometrie související s logickou výstavbou stereometrie se zde ztrácí v množství konstruktivních úloh: v určování skutečných velikostí, průsečíků, řezů apod. Je velmi pravděpodobné, že vyučování deskriptivní geometrie na našich reálkách bylo vedeno rovněž tímto způsobem. Vždyť i učebnice Ryšavého,¹⁵¹ která se po svém vzniku stala základem českých přednášek deskriptivní geometrie na reálkách, zachovává značně tento charakter.

Proti skrovným začátkům v roce 1852 je v Ryšavého knize přes různé nedostatky a nepřesnosti vidět veliký pokrok hlavně v rozsahu přednášené látky. Zatím co před rokem 1852 se vyučování omezuje jen na základy promítání a hlavní myšlenky stínování těles, zabírá v roce 1862 Ryšavého kniha deskriptivní geometrii v podstatně větší šíři. V jejím prvním díle začíná Ryšavý výklad opakováním oněch stereometrických vztahů, ze kterých deskriptivní geometrie vychází. Na jejich základě přistupuje k objasňování principů Mongeovy projekce (tj. kolmého promítání na dvě vzájemně kolmé roviny). Ukazuje, jaké jsou průměty základních geometrických elementů — bodu, přímký a roviny (str. 19—28). Pak řeší i prvě elementární úlohy vyplývající ze vzájemného vztahu těchto elementů, dále pak i úlohy metrické (str. 29—56). Rotaci, jako druhu „přetvořování průmětův užitečnému k příhodnějšímu položení daných bodů, čar a rovin“ věnuje další část prvého dílu (str. 57—75). Jako prvý příklad aplikace těchto úvah uvádí zevrubně konstruktivní řešení trojhranu („tělesového trojúhelníka“) (str. 76—86). Poslední část prvého dílu je už vlastně věnována důkladnému probrání aplikací dosavadních poznatků. Vedle zobrazování těles, se zde Ryšavý zabývá řezy těles rovinou a konečně i zobrazováním průniků („prostupů“) těles (87—113). Co do rozsahu není Ryšavého učebnice tak široká jako učebnice Hönigova, což je dáno ovšem také rozdílným zaměřením obou. Avšak v hlavních tematických celcích se shodují a i metodu výkladu mají podobnou. U Ryšavého je (podobně jako u Höniga) ještě v plné míře zachována metoda řešení úloh pomocí konstruktivních návodů a celá učebnice na prvý pohled připomíná tematicky uspořádanou sbírku úloh jen v úvodních partiích kapitol doplněnou vysvětlujícími odstavci.

Hlavní význam Ryšavého „Zobrazujícího měřictví“ je však v jeho přínosu k české terminologii. I když je v této knize ještě nedokonalá a bylo

¹⁵¹ Dominik R y š a v ý, Zobrazující měřictví (Geometrie descriptive) pro vyšší reálné školy. I. díl, Praha 1862, II. díl 1863.

na ní nutno ještě později pracovat,¹⁵² přece jen připravovala cestu dalším učebnicím. V mnohých případech vlastně Ryšavého učebnice umožnila českou výuku deskriptivní geometrie a stala se tak základem, z něhož již v nejbližších letech vyrostla řada českých učebnic.¹⁵³ Vyvrcholení těchto snah můžeme spatřovat ve vytvoření standartní české učebnice deskriptivní geometrie od Vincence Jarolímka.¹⁵⁴

Vcelku můžeme říci, že výuka deskriptivní geometrie na českých středních školách se rychle rozvíjela od svých nesmělých začátků v padesátých letech a dosáhla vysoké úrovně už koncem šedesátých let 19. století. Hlavní příčinou tohoto rychlého vývoje bylo úzké sepetí reálného školství s polytechnikou, která se snažila vytvořit na reálných školách co nejlepší předpoklady možností vyššího vzdělání na samotné polytechnice. Z toho důvodu je i úroveň vyučování deskriptivní geometrie na reálkách v Čechách vyšší než v Prusku, kde nikdy technické školství nevyvíjelo na reálné školy citelnější tlak.¹⁵⁵

4. ZÁVĚR

Rozšíření matematické produkce v našich zemích po šedesátých letech 19. století a její zaměření hlavně ke geometrické problematice nás vedlo ke zkoumání příčin tohoto jevu. Zatímco tematický základ dal tomuto rozmachu určitý proud světového vývoje matematiky, musely se v našich zemích objevit jiné předpoklady, které netkvaly jen v oblasti matematického bádání a které daly svůj podnět k tomuto zaměření. Proto jsme se zabývali zkoumáním podmínek pěstování matematiky u nás v 1. polovině 19. století a zde jsme našli několik příčin, které ovlivnily jak intenzitu pěstování matematiky, tak působily nepřímou i na zaměření její problematiky.

¹⁵² Prvé vydání Jarolímkovy učebnice Deskriptivní geometrie pro vyšší školy reálné, Praha 1875—7, je opatřeno česko-německo-francouzským terminologickým slovníčkem (str. 419, 426), který jistě přispěl k upevnění odborného názvosloví a vcelku v Jarolímkově učebnici už nalézáme většinu termínů ustálenou ve tvaru nám dnes běžném.

Lavička, Deskriptiva..., str. 85—97, se pak v roce 1883 věnuje rekapitulaci a definicím všech základních pojmů deskriptivní geometrie, jak jich do té doby užívali různí autoři českých prací s úmyslem sjednocení terminologie. Zdá se však, že největší zásluhu o sjednocení terminologie v tomto oboru mělo rozsáhlé vydávání Jarolímkovy učebnice v posledních třiceti letech 19. století.

¹⁵³ J. Foltá, Historická poznámka k učebnicím Deskriptivní geometrie Vincence Jarolímka; Matematika ve škole VIII/1958 č. 3, str. 166.

¹⁵⁴ Podrobnější rozbor této učebnice viz tamtéž, str. 165—172.

¹⁵⁵ Na Gewerbe-Akademie v Berlíně, která vznikla 1821 podle vzoru rakouských polytechnik, bylo např. předběžné středoškolské vzdělání vyžadováno ministerským výnosem až v roce 1876. Viz: Dohert, Festschrift der k. techn. Hochschule zu Berlin..., str. LXXIII.

Průmyslová revoluce začínající koncem 18. století svůj postup do zemí evropského kontinentu vytvořila hned na svém začátku řadu konkurentů vznikající rakouské buržoasii. V Anglii a pak i ve Francii se vytváří průmysl, s nímž rakouská buržoasie nemůže na světovém trhu konkurovat. Používá proto stejného prostředku jako před ní Francie, aby rychle dosáhla úrovně svých kapitalistických soupeřů. Hlavní centrum vznikajícího rakouského průmyslu bylo v českých zemích, proto také zdejší buržoasie sehrála v tomto procesu podstatnou roli. Přes odpor zastánců feudálního hospodářství buduje v 1. polovině 19. století silné technické školství, které má přispět k urychlení vývoje domácího průmyslu. Reformy technického školství v českých zemích však porážejí postupně (1806, 1832, 1863, 1869) tak, jak sílí i hlavní bojovník za jejich uskutečnění zdejší buržoasie. Můžeme říci, že jednotlivé etapy vývoje pražské polytechniky odrážejí určitým způsobem i jednotlivé fáze vývoje průmyslové revoluce v nejdůležitějších průmyslových odvětvích českých zemí (1800—1830; 1830—1848; 1848—1870). Vedle těchto přímých hospodářských interesů, které se projevují nakonec i ve vzniku průmyslového školství, jsou zde nacionální snahy české buržoasie, kterými se snaží podepřít svůj hospodářský boj, a které vedou k nacionální separaci jak v kultuře a umění tak posléze ve školství a konečně i ve veřejném a politickém životě. To jsou, neopomeneme-li vliv vzorů technických škol ze zemí, v nichž probíhala průmyslová revoluce před Rakouskem, hlavní důvody vzniku a rychlého rozvoje technického školství u nás v 1. polovině 19. století.

Takto vzniklé technické školství už muselo řešit své vlastní problémy. Ke zvyšování své vlastní závažnosti pro národní hospodářství potřebovalo technické školství neustále zvyšovat vědecko-technickou úroveň svých posluchačů, aby jejich úroveň nezaostávala vzhledem k světovému technickému pokroku. K tomu bylo ovšem třeba vybudovat silné reálné školství připravující pro techniku nové posluchače a uvolnit tak pro techniku další časové možnosti.

Jak se tyto okolnosti projevíly v matematice. Hlavním úkolem technického školství pro převážnou většinu 1. pol. 19. století bylo získání technicky vzdělaných pracovníků, kteří by na základě teoretičtějšího vzdělání pozvedli technickou úroveň zdejšího průmyslu. V tomto procesu byl kladen velký důraz na přebírání a zdokonalování zahraniční techniky. Přihlédneme-li ještě k úrovni předchozího vzdělání, pak vidíme, že za tohoto stavu nemohly z pražské techniky vzejít nějaké přímé podněty pro matematickou teorii; naopak, matematika se začíná uplatňovat teprve na konci 1. pol. století, kdy už jsou k jejímu rozšíření vybudovány všechny předpoklady. Avšak právě tato orientace na zlepšování cizí techniky, vedla k zvýšeným nárokům v technických předmětech, které

si opět vynucují zběhlost v některých přípravných disciplínách, mezi nimi i v zobrazovacích metodách.

Problémy spojené se zvýšenými nároky na techniku ve strojírenství vynucují zavedení systematictějších a výkonnějších metod do strojnického rýsování a nakonec ve svých důsledcích i vytvoření vlastní katedry deskriptivní geometrie. Pozdější snaha technického školství přesunout většinu předmětů přípravného charakteru do reálků přináší deskriptivní geometrii do reálků. Avšak samostatná vysokoškolská katedra deskriptivní geometrie neznamena jen další možnosti vědecké práce pro deskriptivní geometrii; rozšiřuje možnosti geometrie vůbec. Tlak na reálky, nutící je k zavádění deskriptivně geometrických přednášek, znamená i rozšíření možností vědecké práce mezi středoškolskými učiteli a jejich zaměření právě tímto směrem. A konečně české přednášky z deskriptivní geometrie jak na technice tak i na reálkách, při nichž se vlastně katedry rozdělují, tuto vědeckou základnu ještě rozšiřují.

Nepochybným impulsem k vědecké práci jsou i přednášky a vědecká problematika, kterou přinášejí na naše vysoké školy čelní pracovníci. Zatímco matematika jak na technice tak na universitě nepřináší žádné nové podněty, je tomu jinak s geometrií v přednáškách Skuherského, Fiedlera a Tilšera, kteří také vychovali převážnou většinu středoškolských učitelů matematiky. V jejich přednáškách záleželo do značné míry na jejich osobním přístupu k deskriptivní geometrii a v tomto ohledu znamenaly jejich přednášky přínos pro další rozvoj geometrie u nás, protože přibližovaly problematiku tehdy živou a v zahraničí hojně diskutovanou. Skutečně také počátkem sedmdesátých let se objevují prvé náznaky toho, že naše reálky a technika se staly místy nových vědeckých pracovníků nejen v deskriptivní geometrii, ale i v příbuzných geometrických disciplínách.

Postoj pražské university k tomuto procesu je pak opět důkazem, že hlavní impulsy pro tuto změnu v matematice v českých zemích vycházely z výrobní oblasti a proto se projevovaly hlavně v technickém školství. Matematika na universitě byla tímto procesem zasažena jen nepatrně, hlavně tím, že tříletý matematický kurs Gerstnerův, který od počátku měl vysokou úroveň, byl zaměřen hlavně k praktickým technickým otázkám a nepodněcoval k soustavnému matematickému bádání. Naproti tomu geometrii se nevěnuje na universitě pro celou 1. polovinu 19. století žádná zvláštní pozornost.

Skutečnost, že růst počtu matematických prací v 2. polovině 19. století byl způsoben hlavně pracemi s geometrickou problematikou, nás přesvědčuje, že specifický charakter ekonomického vývoje v českých zemích, který si vynutil vznik technického školství a prosazoval v něm prakticistické tendence, na jedné straně neprospěl samostatnému mate-

matickému bádání v určitých oblastech matematiky, na druhé straně se stal jednou z příčin rozmachu geometrické problematiky v české geometrické škole.

ВЛИЯНИЕ РАЗВИТИЯ ШКОЛЬНОГО ДЕЛА В ЧЕШСКИХ ЗЕМЛЯХ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XIX-ГО ВЕКА НА НАПРАВЛЕННОСТЬ ЧЕШСКОЙ МАТЕМАТИКИ

Ярослав Фолта

Выводы

Распространение математической продукции в чешских землях, начиная с шестидесятых годов XIX-го века, и ее устремленность, главным образом, к геометрической проблематике толкнули автора на изучение некоторых причин этого явления. Во введении автор задумывается над разными типами причин развития науки и приходит к заключению, что главной движущей силой ее развития являются, в конце концов, проблемы производственного процесса, сказывающиеся в целом ряде внешних импульсов самого различного характера, уровня и степени сложности их связи с производством. В этом отношении автор высказывает свои взгляды относительно того, что внутренние импульсы развития науки можно считать регулятором неравномерного развития научной дисциплины, обусловленного как раз различной интенсивностью внешних импульсов.

В следующей части статьи автор старается доказать, как некоторые специфические внешние условия, заставившие заниматься математикой в чешских землях в первой половине XIX-го века, оказали влияние на развитие и направленность чешской математики во второй половине века. Подчеркнуто, что наиболее важным моментом в этом отношении был характер развития технических школ в Чехии в первой половине XIX-го века и связанных с ним других проблем, зависящих в большинстве случаев от развития промышленности и от роста силы буржуазии в процессе промышленной революции, происходящей в чешских землях.

Промышленная революция, которая в конце XVIII-го века начала захватывать страны европейского континента, тогда же породила ряд конкурентов зарождающейся австрийской буржуазии. В Англии, и затем во Франции, строится промышленность, с которой австрийская буржуазия не может на мировом рынке при существующем состоянии производства конкурировать. Поэтому она пользуется тем же средством, каким до нее пользовалась Франция, чтобы как можно скорее догнать уровень своих капиталистических соперников. Так как главный центр возникающей австрийской промышленности находился в чешских землях, чешская буржуазия сыграла в этом процессе очень большую роль. Несмотря на сопротивление защитников феодальной экономики в первой половине XIX-го века чешская буржуазия создает большое количество технических школ, которые должны содействовать ускорению развития отечественной промышленности. Что касается реформ технических школ, то они проводятся постепенно (1806, 1832, 1863, 1869 гг.) и можно сказать, что отдельные этапы развития пражского политехнического института отражают отдельные фазы развития промышленной революции в важнейших отраслях промышленности чешских земель: 1800—1830; 1830—1848; 1848—1870. Эти непосредственные экономические интересы сказываются и в возникновении промышленных школ. Кроме того чешская буржуазия старается усилить проводимую ею экономическую борьбу и национальными стремлениями, которые ведут к национальному обособлению как культуры и искусства, так позднее и школьного дела. В конце концов это привело к обособлению общественной и политической жизни. Вот те моменты, которые наряду с влиянием французских технических школ, явились главными импульсами возникновения и быстрого развития технических школ в Чехии в первой половине XIX-го века. Возникшие таким

образом технические школы должны были начать решать и свои собственные внутренние проблемы. Чтобы играть в экономике важную роль, технические школы должны были неустанно повышать научно-технический уровень своих слушателей, чтобы, учитывая всемирный технический прогресс, не отставать от других стран. Для этого необходимо было создать большое количество реальных училищ, готовящих новых студентов для политехнического института и создать, таким образом, в политехническом институте условия для более глубоких и более специализированных учебных занятий.

Как все это отразилось на математике? Главной задачей технических школ в чешских землях почти на всем протяжении первой половины XIX-го века была подготовка образованных в техническом отношении работников, которые, опираясь на более глубокие теоретические знания, смогли бы поднять технический уровень чешской промышленности. В этом процессе большое внимание уделялось заимствованию и совершенствованию заграничной техники. Если принять во внимание тогдашний уровень предшествовавшего высшей школе образования, то мы увидим, что в то время пражский политехнический институт не мог создать необходимых предпосылок для развития математической теории. Наоборот, это утилитаристическое направление неблагоприятно влияло на развитие теоретических дисциплин, а потому на лекциях в пражском политехническом институте высшая математика начинает читаться только со второй половины XIX-го века, когда были уже созданы для нее все предпосылки. Однако обучение, направленное на улучшение иностранной техники, обусловило повышение требований к техническим дисциплинам, которые в свою очередь требуют осведомленности в некоторых подготовительных предметах, к числу которых относятся и методы изображения. Автор показывает, как проблемы, связанные с повышением требований, предъявляемых к технику, работающему в машиностроении, потребовали введения более систематических и точных методов в техническом черчении, что привело в конце концов к созданию кафедры начертательной геометрии. Появившееся позднее стремление перенести большинство предметов подготовительного характера в реальные училища обусловило перенесение сюда и начертательной геометрии как учебного предмета. Но создание самостоятельной кафедры начертательной геометрии на политехнике послужило не только основанием для дальнейшего развития научной работы в области самой начертательной геометрии, но расширило возможности для развития всей геометрии. Давление, которое оказывалось на реальные училища, в смысле зачисления в курс проходимых там предметов и уроков по начертательной геометрии, способствовало одновременно созданию лучших условий для ведения научной работы преподавателями средних школ и ее устремленности к геометрии. Введение лекций на чешском языке по начертательной геометрии как в политехническом институте, так и в реальных училищах (1861), которое явилось причиной разделения кафедр, еще больше расширило эту научную базу.

Несомненным импульсом для научной работы явились лекции и научная проблематика, которую в чешские высшие учебные заведения вносили переловые работники. Если лекции по математике, которые читались как в университете, так и в политехническом институте, не принесли в то время никаких новых плодотворных идей, то совсем по-другому обстояло дело в это время на лекциях Скугерского (1828—1863), а после него и на лекциях Фидлера (1832—1913) и Тилшера (1825—1913), которые воспитали большинство преподавателей-математиков средней школы. В их лекциях большое значение имел их личный подход к начертательной геометрии и в этом отношении эти лекции явились вкладом в дело дальнейшего развития геометрии в чешских землях, так как приближали живую, подробно разрабатываемую и в других странах проблематику. В начале семидесятих годов появляются первые признаки того, что реальные училища и политехнический институт в чешских землях стали центрами, в которых росли новые научные работники и не только в области начертательной геометрии, но и в других дисциплинах геометрии.

На позиции, которую занял в отношении этого процесса пражский университет, автор указывает на то, что главные импульсы, вызывавшие изменения в интенсивности занятий математикой и обусловившие направленность математики в Чехии, исходили из области производства, и поэтому значительно затрагивали технические школы, в то время как на занятиях в университете почти совсем не отразились. Этот процесс коснулся математики в университете только постольку, поскольку ее трехлетний курс был направлен на решение практических технических вопросов, мало побуждая к систематическим математическим научным исследованиям. В течение всей первой половины XIX-го века университет не уделял геометрии никакого особого внимания, а потому он не мог содействовать развитию геометрической проблематики во второй половине века.

В заключении автор резюмирует результаты проведенного им анализа и высказывает свою точку зрения относительно всего вышесказанного, а именно, что специфический характер экономического развития в чешских землях, потребовавший развития технических школ и заставивший их преследовать практические цели, пресек с одной стороны возможность проводить систематические математические исследования в некоторых областях математики, с другой же стороны, явился одной из причин увеличения числа работ, решающих геометрическую проблематику, став, таким образом, одним из важнейших импульсов возникновения „Чешской геометрической школы“ во второй половине XIX-го века.

DIE BEDEUTUNG DER ENTWICKLUNG DES SCHULWESENS IN DEN BÖHMISCHEN LÄNDERN IN DER ERSTEN HÄLFTE DES XIX. JAHRHUNDERTS FÜR DIE TENDENZEN DER TSCHJECHISCHEN MATHEMATIK

Jaroslav Folta

Zusammenfassung

Die Verbreitung der mathematischen Produktion in den böhmischen Ländern nach den sechziger Jahren des XIX. Jahrhunderts und ihre hauptsächlich zur geometrischen Problematik gerichtete Einstellung führten den Autoren zur Untersuchung einiger Ursachen dieser Erscheinung. In der Einführung befasst er sich mit verschiedenen Anregungen der wissenschaftlichen Entwicklung und kommt so zur Schlussfolgerung, dass der Haupttriebmoment ihrer Entfaltung letzten Endes die Probleme des Produktionsprozesses sind, welche sich in einer ganzen Reihe von äusseren Impulsen verschiedenen Charakters, Niveaus und im Masse der Kompliziertheit der Verbindung mit der Produktion bemerkbar machen. In dieser Hinsicht deutet der Autor an, dass die inneren Impulse der Entwicklung der Wissenschaft als Regulatoren der ungleichmässigen Entwicklung der wissenschaftlichen Disziplin zu verstehen sind, die gerade durch die verschiedene Intensität der äusseren Anstösse verursacht werden.

Im weiteren Teil der Arbeit versucht dann der Autor zu beweisen, wie einige spezifistische äussere Bedingungen der Betreibung der Mathematik in den böhmischen Ländern in der ersten Hälfte des XIX. Jahrhunderts die Entfaltung und auch die Einstellung der Mathematik in der weiteren Hälfte des Jahrhunderts beeinflussten. Er zeigt, dass in dieser Richtung der Charakter der Entwicklung des technischen Schulwesens in Böhmen in der ersten Hälfte des XIX. Jahrhunderts und die mit ihr verbundenen anderen Probleme d. h. besonders ihre Abhängigkeit von der Industrientwicklung und dem Wachstum des Bürgertums im Verlauf der Industrierevolution, am bedeutendsten waren.

Schon zu Beginn der Industrierevolution entstanden dem schwachen österreichischen Bürgertum eine Reihe von Konkurrenten. In England und später auch in Frankreich

bildete sich eine Industrie hervor, mit welcher die österreichische Burgeoisie in keinem Masse auf dem Weltmarkt konkurrieren konnte. Da das Hauptzentrum der sich formenden österreichischen Industrie in den böhmischen Ländern lag, spielte das tschechische Bürgertum im Prozess der Erreichung des Niveaus der westlichen kapitalistischen Länder eine grundlegende Rolle. Trotz des Widerstandes der Vertreter der Feudalwirtschaft baut es in der ersten Hälfte des XIX. Jh. ein technisches Schulwesen auf, das zur schnelleren Entwicklung der Industrie beitragen soll. Die Reformen des technischen Schulwesens setzten sich nur schrittweise durch (1806, 1832, 1863, 1869) und wir können sagen, dass sich die einzelnen Etappen der Entwicklung der Prager Polytechnik auch in den einzelnen Phasen der Entwicklung der Industrierevolution, in den wichtigsten Industriezweigen der böhmischen Länder wieder spiegeln (1800—1830; 1830—1848; 1848—1870). Die direkten Wirtschaftsinteressen äussern sich auch in der Entstehung des Industrieschulwesens. Daneben ist die tschechische Burgeoisie auch bestrebt ihren Wirtschaftskampf durch nationale Bestrebungen zu unterstützen, welche zur nationalen Separation in Kultur und Kunst, sowie später auch im Schulwesen und zum Schluss im ganzen öffentlichen und politischen Leben führen. Das waren — wenn wir den Einfluss des französischen technischen Schulwesens nicht berücksichtigen — die Haupttriebkraft der Entstehung und Entfaltung des technischen Schulwesens in Böhmen. Das so entstandene technische Schulwesen musste aber auch seine inneren Probleme lösen. Es war besonders nötig das wissenschaftlich-technische Niveau der Studenten zu verbessern. Zu diesem Zweck wurden Realschulen aufgebaut, die einen höheren Standart der Studenten und eine Vertiefung und Spezialisierung des Studiums ermöglichten.

Im Prozess der Steigerung des Niveaus der Studenten wurde besonderen Wert auf die Übernahme und Verbesserung der ausländischen Technik gelegt. Wenn wir dazu den damaligen Vorbildungsstandart der Studenten erwägen, werden wir verstehen, dass in dieser Zeit die Prager Technik keine direkten Anregungen für die mathematische Theorie bringen konnte. Im Gegenteil war die utilitaristische Richtung den theoretischeren Fächern nicht gewogen und so erscheint auch in den Vorlesungen die höhere Mathematik erst nach dem Jahre 1850, also zu einer Zeit, in welcher zu ihrer Einführung alle Voraussetzungen gegeben waren. Die Orientierung des Lehrprozesses auf eine Verbesserung der fremden Technik, führte in den technischen Fächern zu steigenden Anforderungen. Der Autor zeigt in diesem Zusammenhang, wie die mit den erhöhten Anforderungen an den Techniker im Maschinenbau zusammenhängenden Probleme die Einführung einer systematischeren und genaueren Methode im mechanischen Zeichnen und letzten Endes auch eines Lehrstuhles der Deskriptiven Geometrie hervorrufen. Die Bildung eines selbständigen Lehrstuhles für Deskriptive Geometrie bedeutet eine Erweiterung der wissenschaftlichen Arbeit in diesem Fach und der Geometrie überhaupt. Die Bemühungen, die meisten Fächer mit Hilfscharakter in den Realschulen einzuführen, bringen auch die Deskriptive Geometrie in diese Schulen, was wieder eine Erweiterung der Möglichkeit der wissenschaftlichen Arbeit der Mittelschullehrer bedeutet. Die Einführung tschechischer Vorlesungen über Deskriptive Geometrie auf der Technik und in den Realschulen (1861), bei welcher die Lehrstühle geteilt wurden, erweitert noch die wissenschaftliche Grundlage.

Ein Impuls für die wissenschaftliche Arbeit sind auch die Vorlesungen und die wissenschaftliche Problematik, die von den Lehren der tschechischen Hochschule vorgebracht wurden. In einer Zeit in welcher die Mathematikvorlesungen an der Technik und auch an der Universität keine neuen Anregungen brachten, sind es die Vorlesungen von Skuherský (1828—1863) und nach ihm von Fiedler (1832—1912) und Tilšer (1825—1913), die eine Ausnahme bildeten und den grössten Teil der Mittel-

schulprofessoren der Mathematik erzogen. Ihre Vorlesungen, getragen durch ihr persönliches Verhältnis zur Deskriptiven Geometrie, bedeuteten einen Beitrag zur weiteren Entfaltung der Geometrie in den böhmischen Ländern. Zu Beginn der sechziger Jahre sehen wir auch die ersten Anfänge neuer wissenschaftlicher Arbeiter auf den Realschulen und der Technik, die sich mit Deskriptiver Geometrie und verwandten Fächern befassen.

Die Hauptimpulse der Veränderungen in der Intensität der Pflege und Einstellung der Mathematik wurden von der Produktion bedingt und trafen deshalb hauptsächlich das technische Schulwesen. Wie der Autor ausführlich darlegt, wurde die Universität von diesem Prozess soweit beeinflusst, dass ihr dreijähriger Kurs in der Hauptsache auf praktische technische Fragen eingestellt wurde, aber nur wenig zur systematischen mathematischen Forschung beitrug. Der Geometrie widmete die Universität in der ganzen ersten Hälfte des XIX. Jahrhunderts keine besondere Aufmerksamkeit, und sie konnte so auch nicht zur Entfaltung der geometrischen Problematik in der zweiten Hälfte des Jahrhunderts beitragen.

Als Schlussthese der Analyse kann gesagt werden, dass der spezifistische Charakter der ökonomischen Entwicklung in den böhmischen Ländern, der die Grundlage der Entstehung des technischen Schulwesens war und in ihm praktizistische Tendenzen durchsetzte, einerseits die Möglichkeit einer durchgehenden mathematischen Forschung auf einigen Gebieten der Mathematik unterdrückte, andererseits wurde er zu einem der Hauptanlässe des Wachstums der mathematischen Arbeiten mit einer geometrischen Problematik und war so einer der schwerwiegendsten Stimulen, der zur Entstehung der „Tschechischen geometrischen Schule“ in der zweiten Hälfte des XIX. Jahrhunderts führte.

MATERIÁLY A EDICE

M. JANA KAMPANA KALENDÁŘ DOBRODINÍ, PROKÁZANÝCH PRAŽSKÉ
AKADEMII

„КАЛЕНДАРЬ ДОБРЫХ ДЕЛ“ МАГИСТРА ЯНА КАМПАНУСА, ОБНАРУЖЕННЫХ
В ПРАЖСКОЙ АКАДЕМИИ

DES MEISTERS JOH. CAMPANUS KALENDER, DER DER PRAGER AKADEMIE
ERWIESENEN WOHLTATEN

JOSEF POLIŠENSKÝ—JANA VOBRÁTILOVÁ

Jakékoliv studium předbělohorského dějepisectví není dnes myslitelné bez pozorné analýzy činnosti historiků na pražském vysokém učení, a ta není myslitelná bez přihlídnutí k činnosti M. Jana Kampana-Vodňanského.

M. Campanus je ovšem dosud znám širší čtenářské veřejnosti nejspíše jako tragický hrdina románu Z. Wintera, čtenářům-odborníkům pak jako představitel humanisticko-reformačního písemnictví, autor latinských básnických, méně také prozaických skládání tradičního rázu.¹ Jeho práce se ovšem vyznačují příklonem k tematice historické; to platí o jeho básnickém zpracování českých dějin ve skladbě *Cechias*, o jeho dramatickém zpracování známého příběhu ze starých českých dějin o Bretislavovi a Jitce, *Bretislaus, Comoedia nova*, to platí i o většině jeho příležitostných skladeb, počínaje jeho veršováním o událostech z tureckých dějin, *De Turcicorum tyrannorum ... descriptio*, a konče básněmi a skladbami z posledních let života.²

Jsou to tyto Kampanovy práce, jež přispěly k tomu, že jeden z jeho žáků, Jan Žák Litoměřický, zařadil v předmluvě ke svým tézím o počátcích českých dějin, předneseným ostatně za předsednictví samého Kampana posledního června 1610 v Karolinu, svého učitele po bok čtyř nejvýznamnějších českých dějepisců: Hájka a Kuthena, Dubravia a Daniela Adama z Veleslavína?³

Pohled na tyto práce nepotvrzuje tento názor. Popis ... turec-

¹ O Kampanovi viz J. B. Čapek, *Mistr umění poetného*, v: *Záření ducha a slova*, Praha 1948; a *Dějiny české literatury I*, Praha 1959, str. 339—342 (passim).

² O Kampanovi jako historikovi psáno dosud nebylo. Srov. jenom F. M. Bartoš, *Novoročenka Mistra Kampana*, v: *Obrázky z našich dějin*, Praha 1940, str. 63—67 a v souboru: *Knihy a zápasy*, Praha 1948. Podobně ovšem ušel pozornosti také Jessenius a Fradelius.

³ *Johannes Ziak Lithomericenus, Bohemiados rudimenta, hoc est de Bohemiae situ, incolis eorumque moribus nec non de primis reipublicae Cechicae moderatoribus theses*. Pragae, 1610, 4. 11., Strahovská knihovna, AA XIV 12/11.

kých tyránů z roku 1597, věnovaný Hervíkovi Zejdlicovi ze Šenfeldu, obsahuje na 42 stránkách veršovaný výtah nejdůležitějších událostí z politických dějin islamu od poloviny 7. století až do roku 1596. Zcela jasně jde o skladbu, vyvolanou v život obnovením bojů na turecké hranici v Uhrách, která se tudíž řadí po bok významnějších prací Veleoslavínových a Budovcových a ovšem i takřka nepřehledné řady „tureckých novin“.⁴

A podobně nenáročná je i kronikářská skládání z roku 1601, Poslední tříletí, shrnující stručná nekrologia mužů, kteří v Praze a jiných českých městech zemřeli v letech 1598—1600.⁵ Vedle běžných zpráv o moru a válce najdeme tu jenom stručné charakteristiky Daniela Adama z Veleslavína, Tadeáše Hájka z Hájku, Josefa Heliadese z Něm. Brodu, výjimečně i císařského maršálka Rederna, pána na Frýdlantě aj.

Kampanova Komédie Břetislav, sepsaná kolem roku 1604, ale vydaná teprve o deset let později se, jak zjistil už Josef Král, opírá o Hájka a Dubravia, a ve formě sleduje příklad komedií Plautových a Terentiových. Význam této pro školské prostředí složené hry leží nejspíš ve skutečnosti, že Kampanus i zde hledal tematiku historickou — a to z dějin národních, v době, kdy převládaly u her tohoto druhu náměty antické a biblické. Kampanus byl „moderní“ i v tom, že děj zahrmoval alegorií a i jinak projevil porozumění pro novější, světskou tradici humanistického dramatu. Komédie Břetislav, věnovaná Albrechtu Janu Smiřickému ze Smiřic, byla nejvyšším kancléřem Lobkovicem asi považována za konkurenci dramatických skladeb jezuitských, a snad i skutečnost, že popisovala boj Čechů proti císaři — otci unesené Jitky, přispěla k tomu, že byla tiskem vydána až za změněné politické situace roku 1614.⁶

Z doby, kdy Břetislav vyšel tiskem, pocházejí tři další Kampanovy práce, věnované historické problematice. Nejokázalejší je ovšem jeho Čechie z roku 1616 — ani tady však nejde o víc než o básnický výtah z Hájka, dovedený až do doby vzniku.⁷ Téze disputace Žákovy, ale i podobné téze Bernarda Macháně z roku 1613 o panovnících z rodu přemyslovského, jsou svědectví, že M. Kampanus se na tuto práci důkladně připravoval, a při tom obracel pozornost svých žáků zejména na starší

⁴ Johannes Campanus, Turcicorum Tyrannorum qui inde usque ab Ottomanno rebus Turcicis praefuerunt, descriptio. Praegae, 1587, 42 str., Univ. knihovna v Praze (dále jen UK) 52 F 47. O ohlasech tureckých válek viz J. Polišenský-J. Hruběš, Turecké války, uherská povstání a veřejné mínění předbělohorských Čech. Historický časopis, Bratislava, VII/1959, str. 74—103.

⁵ Sedecimi a partu virgineo centenarii triennium postremum quo labente quam variae vicissitudines & calamitates in Boemiaregum inundavit, breviter exponitur. Praegae, 1601, A 8, B 8, UK 52 F 47.

⁶ Břetislav, Comoedia nova... Praegae, 1614, A 8-E 7, UK 52 F 34/2. — M. Jana Campana Vodňanského Komédie Břetislav. Opatřil Josef Král. V Praze 1915.

⁷ Cechias..., Praegae, 1616, UK 52 H 98, UK 52 F 52.

období českých dějin.⁸ Práce jiných jeho žáků, V. Klementa Žebráckého, Ješínova edice Dalimila z r. 1620, téze Jiříka Colsinia Jiřínského z r. 1619 o obratech štěstěny, ukazují nám, že Kampanus nebyl bez vlivu na své žáky. Můžeme dokonce říci, že práce jeho žáků nám ukazují, že Kampanův rozhled byl širší, než by nasvědčovaly jeho vlastní skladby.⁹

Jestliže Kampanova novoročenka z přelomu let 1614—1615 Chvála pražského trojměstí svědčí nejspíše o jeho pevném sepětí s měšťanským prostředím (byla také věnována přednímu zástupci „třetího“, měšťského stavu, Natanielovi Vodňanskému z Uračova, jenž byl také majitelem exempláře Břetislava, dochovaného v pražské universitní knihovně),¹⁰ uvádí nás novoročenka o rok pozdější, Kalendář dobrodiní, prokázaných pražské Akademii,¹¹ zpět na vysokou školu, kde pro rozvoj dějepisectví udělal Kampanus zjevně nejvíce. Neboť tolik můžeme už zde říci, že M. Kampanus byl daleko vlivnější učitel dějepisu, zejména dějin českých, než samostatný badatel.

Neboť ani Kampanova novoročenka na rok 1618,¹² ani dvě jeho skladby z počátku stavovského povstání, vyjadřující touhu českého měšťanstva po míru,¹³ ani jeho politická veršování z let 1619—1620 nepřinášejí vyznamnější využití historické argumentace než jeho skladby z dřívějších let. Najdeme v nich svědectví jeho úzké spolupráce s ostatními dvěma „historiky“, tehdy na pražské Akademii působícími, Petrem Fradeliem a Janem Jesseniem-Jesenským.¹⁴ Jeho verše dokazují šíři jeho zájmu i formálních humanistických vědomostí, a ovšem i nadále trvající jeho vliv na příslušníky mladší generace.¹⁵

⁸ Bernard Machán, Theses ex Historia Regum Bohemiae, qui post secundum interregnum ex Praemyslai stirpe regnarunt... in publico examine ad Julii 3 Anno MDCXIII D. O. M. A. M. Johanne Campano Vodňano... praeside..., Praegae, (1613), A 4-B 4, UK 51 C 3/5.

⁹ Georgius Colsinus Gitschinus, Sermonum... amplissimis... Praegae, 1619, knihovna Národního musea v Praze (dále jen KNM) 49 B 44/5.

¹⁰ Liminis Encomium Praegae Triurbi, Metropoli Bohemiae, strenae loco ineunte Anno 1615... Praegae (1615), A 1 — A 8, UK 52 F 34/1.

¹¹ Calendarium beneficiorum Academiae Pragensi collatorum, strenae loco, ineunte Anno 1616 missum, generoso et strenuo Domino Udalrico Gersdorffio a Gersdorf..., Praegae, (1616), A 1-A 8, UK 1 L 143.

¹² Elegia de admiranda et nunquam deantata (?) Christi Nativitate... ineunte Anno 1618. Praegae, (1618), KNM 49 B 44/15.

¹³ Quereia Pacis, bellico tumultu Bohemiae Anno 1618 inquietanti... Praegae (1618), UK 59 D 61, KNM 42 C 90. — Elegia de Metu..., Praegae, 1618, UK 59 D 61.

¹⁴ Kampanovy básně jsou v těchto tiscích: Christliche Predigt... durch Danielem Hänichen..., Prag, 1619, UK 46 G 607; Bonus Judex... à M. Petro Fradelio Schemniceno... Praegae, 1620, UK 65 C 766/8; Gratulationes & vota ab Acad. Pragensi scripta... Praegae, 1620, UK 65 C 766/1; Danielis Basilli de Deutschenberg, Lixivium pro abiuendo male; Praegae, 1620, KNM 49 B 44/7.

¹⁵ Srov. též spisek Jana Jedlinského z Rychnova, věnovaný Kampanovi, Fradeliovi, Basiliovi a Troilovi, Oratio utrum Licitum sit Naturae et Legibus religionis Christianae bellum gerere, Praegae, 1620, KNM 49 B 44/10.

Nejde v této krátké črtě o to, abychom opravili starší názor, že pražské Karolinum znamenalo jenom málo pro rozvoj předbělohorského dějepisectví.¹⁶ Ale i když vycházíme jenom z toho, co ve své práci o bratrském dějepisectví říká přední představitel tohoto názoru, Kamil Krofta, vidíme, že v předbělohorském období „největšího rozkvětu došlo u nás dějepisectví tohoto způsobu“ (tj. dějepisectví, které od husitství se vyvíjelo od legendy k výchovnému využití historie a k jejímu využití v politických a náboženských zápasech současnosti) nikoliv v řadách Jednoty bratrské, jak se Krofta domníval, nýbrž mimo ni. A podíl pražských universitních mistrů na politické publicistice let 1618—1620 je ve srovnání s autory, pocházejícími z Jednoty, naprosto dominující.¹⁷

A pokud jde o to, kdo chápal historii způsobem opravdu tehdy moderním, tj. nikoliv jenom jako služebnici církve a morálky, nýbrž jako pomocnou vědu také pro práva, lékařství a přípravu k veřejné činnosti, pak všechno mluví ve prospěch učitelů a odchovanců pražské Akademie. U nich najdeme nejjasněji vyjádřeno přesvědčení o užitečnosti historie, o tom, že poskytuje „dobré rady“. Srovnání úlohy, kterou v Karolinu od 60. let hraje historie se situací na německých universitách, přivedlo i na základě neúplných vědomostí E. C. Scherera ke konstatování, že situace byla celkem stejná.¹⁸ A to Scherer znal jenom jednotlivce, kteří na pražské Akademii působili, pouze z jejich činnosti universitní. Ale Prokop Lupáč z Hlavačova, který roku 1568 z Akademie odešel, měl např. velký vliv na J. Kocína z Kocínětu, prvního českého stoupence J. Bodina a zároveň spolupracovníka Lupáčova nástupce, Daniela Adama z Veleslavína. Od 70. let ukazují universitní téze, že znalost historie byla považována za nezbytnou, a že v tom smyslu působil zjevně jak M. Petr Codicillus, tak M. Marek Bydžovský. Po Bydžovském pěstoval české dějiny M. Kampanus, který měl podle soudu mistrů z roku 1611 přednášet historii a Homéra. Z vůle defensorů převzal však historii Šimon Skála z Kolínce, po jehož smrti (1617) tento úkol dostal Petr Fradelius. Ale již roku 1618 se stal profesorem historie anaton Jesseus, a „politickou historii“ zjevně aspoň dočasně přednášel.¹⁹

Působil tedy na Akademii před Bílou horou hned několik učitelů,

¹⁶ Srov. J. Šusta, Dějepisectví. Jeho vývoj v oblasti vzdělanosti západní ve středověku a době nové. V Praze, 1933, str. 80 ad. — K. Krofta, O bratrském dějepisectví. Praha, 1946, str. 8 ad.

¹⁷ Srov. J. Polišenský, Politická a vědecká činnost Petra Fradelia ze Štavnice. Historický časopis, Bratislava, IX/1961, str. 602—616. Práci o publicistice v době stavovského povstání připravuje J. Hrubeš.

¹⁸ E. C. Scherer, Geschichte und Kirchengeschichte an den deutschen Universitäten..., Freiburg i./B., 1927. Kritické připomínky přináší J. Engel, Die deutschen Universitäten und die Geschichtswissenschaft, Historische Zeitschrift, Bd. 189/1959, st. 223—378.

¹⁹ Srov. údaje u Z. Wintera, Děje vysokých škol pražských, Praha, 1897, str. 61, 70 ad.

kteří se ve větší či menší míře věnovali historii. Jisté však je, že historie byla považována za zvláštní disciplínu, ovšem spojenou úzce s poesí a retorikou. Nebylo tomu jinak ve Wittenberce, odkud byly přejímány názory Melanchthonovy, i oblíbené příručky, Eberova a Karionova.²⁰ Ale podobně vypadala situace i na jiných německých vysokých školách, s nimiž pražští mistři udržovali spojení. Vedle Wittenberka byl to Štrasburk, odkud načerpal podněty pro methodologické úvahy v šedesátých letech Kocín, Rostock, v němž působil D. Chyträus, zajímající se o české dějiny náboženské, na počátku 17. století Helmstedt, Heidelberg a zejména norimberská městská akademie v Altdorfu, k níž měla úzký vztah celá jedna část šlechtické i měšťanské inteligence, především však samo Karolinum.²¹

Ve srovnání se svými wittenberskými nebo altdorfskými kolegy tedy Kampanus ob stojí, i když nepatří rozhodně k vrcholům předbělohorského dějepisectví. Pohled na téze jeho žáků ukazují, čemu se je snažil naučit. Nepochybně mu šlo o to, aby si osvojili humanistickou obratnost veršotepeckou, aby dovedli na vhodném místě použít citátů z římských klasiků. Ale vedle toho měli znát také produkci historiografickou. Zmíněný již Jan Žák Litoměřický pojednával roku 1610 o prvých vládčích Čech na základě dosti obšírného aparátu. Opíral se ovšem o normální zpravodaje celé tehdejší Evropy — Eneáše Sylvia a Dubraviovo latinské zpracování kroniky Hájkovy, ale s Eneášem polemizoval, opíraje se přitom o Veleslavína.²² Pro bájně období prvních vládců kombinoval údaje z Dubravia a Eneáše s údaji z kroniky Kosmovy, Veleslavína a edice Freherovy.²³

Bernard Macháň se v tézích k období přemyslovských králů (1197 až 1306) podobně opírá o Eneáše a Dubravia, ale vedle sebe se stejnou autoritou staví Hájka a Kuthena, a zná a používá vedle Veleslavína italského humanistu Bonfinia, ale také současníky Gerarda de Roo a Kašpara Dornavia.²⁴ Výsledkem je ovšem kompilace, u začátečníka ostatně docela omluvitelná a vysvětlitelná, nepostrádající aspoň na některých místech náběhy k polemice, tj. ke kritice protivníkových argumentů.

Všechny klady a zápory těchto spisků najdeme i v Kampanově práci, která tím, že reprodukuje prameny, které se nám nezachovaly, nebo jenom neúplně, má do značné míry cenu pramene k dějinám pražského vysokého učení. Jde o Kampanovu novoročenku k Novému roku 1616, zmíněný již Kalendář dobrodiní, prokázaných pražské

²⁰ Scherer, op. cit. str. 44—46.

²¹ Scherer, op. cit., str. 82—84.

²² Bohemiados rudimenta, fol. A 2v.

²³ Bohemiados rudimenta, fol. A 3v-A 4.

²⁴ Theses ex historia regum Boh., A 2v, B 1v, B 3 ad.

Akademii, na nějž první upozornil před lety F. M. Bartoš.²⁵ Jde o drobný, šestnáctistránkový tisk, zachovaný v pražské univerzitní knihovně pod signaturou 1 L 143. Patří do kategorie, v 17. století již působící dost anachronisticky, do kategorie nekrologií, soupisů dobrodinců kostelů nebo jiných institucí, z nichž se vyvinula kalendária, popř. letopisy. Kampanův Kalendář dobrodiní upomíná na jeho Poslední tříletí, ale po pravdě se letopisy university nestal, ani stát neměl.

Kampanovy cíle byly prostší; spisek, věnovaný Oldřichovi st. Gerštorfovi z Gerštorfu a z Malšvic, defensorovi, později dost významnému předákovi stavovského povstání, a otci Abrahama (Jana) Gerštorfa, mladistvého rektora pražské Akademie, měl povzbudit významné členy stavovské obce k větší péči o universitu.²⁶ Pramenem Kampanových vědomostí byla především ztracená matrika korporace Českého národa, dále *liber decanorum* artistické fakulty a konečně pamětní kniha, dochovaná pod sign. A 13b v archivu Karlovy university. Mimo to použil v několika případech údajů Hájkových, — obyčejně pak byl výsledkem věcný omyl i u Kampana.²⁷

Ve zhruba chronologickém pořádku, podle jednotlivých panovníků, znamená Kampanus celkem asi jedno sto větších či menších darování, poskytnutých od založení pražského vysokého učení až do roku 1615 jednotlivým kolejím a jejich knihovnám, popř. jiným institucím, podléhajícím pražské universitě. Vedle sebe jsou zaznamenány dary nepatrné, třeba jediné knihy, a vedle nich fundace kolejí.

Šlo přitom jak o koleje pro univerzitní učitele (v jejichž čele stáli probošti), tak o koleje studentské (spravované direktory). V Kampanově Kalendáři jsou jmenovány z učitelských kolejí kolej Karlova čili Veliká (zal. 1366, Karolinum), kolej Všech svatých čili Andělská (zal. 1366, u staroměstského sv. Mikuláše) a kolej krále Václava čili Císařská (zal. 1394, na Ovocném trhu). Z kolejí studentských se vzpomíná především kolej nejstarší a největší, Národa českého (nebo jenom Národa), kolej královny Hedviky čili Litevská (zal. 1397, obě koleje byly na Ovocném trhu vedle koleje krále Václava), kolej Nazaretská a kolej Loudova čili Apoštolská (zal. 1412, 1460, obě v dnešní Husově ulici na Starém Městě) a kolej Rečkova (zal. 1438—1439, v dnešní Bartolomějské ulici, tamtéž). Nejsou vůbec uvedeny kolej právnická (zal. 1378) a kolej medická (rovněž ještě z doby zakladatelovy, v dnešní Kaprově ulici). Kolej medická v době Kampanově sice stála, ale bydleli

²⁵ Srov. pozn. 2.

²⁶ T. V. Bílek, Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618, V Praze, 1882, str. 113—114, 118—119.

²⁷ Srov. dále v poznámkách k edici.

v ní nájemníci a později rektor Jessenius; Kampanovi šlo jen o fakultu svobodných umění, čili filosofickou a její zařízení.²⁸

Údaje, obsažené v Kampanově Kalendáři nejsou úplné, neobsahují totiž všechna věnování, učiněná universitě. Zachycují však jejich podstatnou část, takže aspoň některé závěry na jeho základě učinit můžeme. Z jednoho sta záznamů se plná polovina týká dvou nejvýznamnějších kolejí; Karlovy a Národa českého. Zájem o tuto největší kolej učitelskou a studentskou je zcela rovnoměrný (po 25 odkazech). Jinak se učitelských kolejí týká 33 záznamů, studentských 41. 14 odkazů se týká obou kaplí, jež podléhaly universitě nebo některé koleji; kaple Betlémské (8), kaple Božího těla na dnešním Karlově náměstí na Novém Městě (6). Čtyři odkazy se týkají školy u svatého Petra na Novém Městě pražském, několik i mimopražských škol. Celkem, jak je pochopitelné, je na věnování bohatá doba předhusitská, blízká založení (26 věnování), ale období husitské (1419—1470) nebylo rovněž bez významu, a dalo vzniknout dvěma kolejím, Loudově a Rečkově (16 záznamů). Poměrně malý zájem o pražské učení projevila doba jagellonská, v letech 1471 až 1526 je zaznamenáno jenom 15 darů. Za prvních Habsburků (Ferdinanda I. a Maxmiliána II.) se zájem o universitu zase zvýšil (22) a tendence zůstala mírně stoupající až do roku 1615 (z let 1575—1615 máme rovněž 22 darování). Staré rozdělení na koleje se v předbělohorském období už začalo přezívat, proto se odkazovalo spíše celé Akademii, nebo jejím studentům, popř. se projevuje pro období měšťanského humanismu příznačná péče o latinské městské školy v Praze i ve venkovských městech, zejména v Kutné Hoře, Litoměřicích, Lounech a Hradci Králové.²⁹

Pro dějiny Karlovy university znamená Kampanova kompilace důležitý pramen. Proto není bez oprávnění vydání Kalendáře dobrodiní v jeho podobě původní i v českém překladu. Aby byla dána co

²⁸ Základní prací k dějinám university je stále ještě V. V. Tomka, *Geschichte der Prager Universität*, Prag 1849. Cenné jsou práce Z. Wintera; zmíněná už kniha *Děje vysokých škol Pražských* (1897) a *O životě na vysokých školách pražských*, Praha, 1899.

²⁹ Přehled o záznamech Kalendáře podává tato tabulka:

Odkaz koleji	1348—1419	1420—70	1470—1526	1526—75	1576—1615	
Karlova	3	2	7	8	5	25
Všech svatých	2	—	1	1	1	5
krále Václava	1	—	—	1	1	3
Národa českého	13	7	3	1	1	25
král. Hedviky	1	—	1	1	1	5
Nazaretská	—	2	1	—	—	3
Loudova	—	1	0	1	—	7
Rečkova	—	3	1	—	—	2
kaple Beltémská	3	—	—	3	2	8
kaple Božího těla	—	—	2	1	3	6
celkem	26	16	15	22	22	

nejkonkrétnější představa Kampanova tisku, byla do jisté míry ponechána i původní Kampanova úprava. Byly opraveny jenom tiskové chyby (přímo v textu) a byly připojeny nejnutnější věcné poznámky. Od strany A 7 je knížka tištěna *petitem*, namnoze málo přehledným — Kampanus zjevně začal mít obavy, že se mu text nevejde na 16 stránek. Většinu jazykových nesnází odstraňuje připojený český překlad. Teprve když byla edice hotova, upozornil nás profesor J. Ludvíkovský na málo známou a přístupnou edici *Kalendáře*, pořizenou Karlem Hrdinou a vydanou roku 1949. Odborník snadno zjistí, v čem se obě edice a oba překlady liší. Bohatý obsah Hrdinova poznámkového aparátu nebylo už možno využít. Jeho překlad je pravděpodobně jazykově dokonalejší než náš překlad, který se nesnaží nikde o převedení do jazykové normy 17. století.

Kalendář dobrodiní, prokázaných pražské Akademii zabezpečuje M. Janu Kampanovi-Vodňanskému čestné místo mezi historiky Karlova učení. V díle svého autora představuje ovšem spíš výjimku; přezkoušení údajů v *Kalendáři* s údaji, které máme doloženy jinde však ukazuje, že svoje nadání spíš syntetické než analytické, svoji schopnost dramatické zkratky i nevšední schopnosti jazykové dovedl Kampanus spojit s věcností a spolehlivostí reprodukce. Omyly, kterých několik v *Kalendáři* najdeme, pocházejí většinou z nekritického přejímání soudů Hájkových. V době, kdy historické spisování bylo součástí krásné literatury, měli v dějepisectví své místo Hájek, Dubravius — i Kampanus. I když Kampanus nepatří po bok Veleoslavína, Kocína, Březana a Skály, kteří jej předčili svými úvahami o pojmu a obsahu historie, i v kritickém přístupu k pramenům, znamená Kampanův zájem o starší české dějiny v době, kdy se hledaly vzory a podněty především v antice, velmi závažný článek v českém dějepisectví. Zájem o prameny k starším českým dějinám (a za jeho projev můžeme plným právem považovat také *Kalendář*) byl ve své době pokrokový, a to jak s ohledem na politické potřeby protihabsburské opozice, tak i s ohledem na potřeby samé historie a jejího rozvoje. Nelze tedy ani Kampana přehlédnout v dějinách předbělohorského dějepisectví.

KALENDÁŘ DOBRODINÍ

prokázaných pražské Akademii,

poslaný k Novému roku 1616 jako dárek urozenému a statečnému rytíři, panu Oldřichovi Gerštorfovi z Gerštorfu a Malšvic atd., prokurátorovi a radovi J. M. C., defensorovi Akademie atd., nejlepšímu mecenáši.

Když Mojžíš hromadil zlato k potřebám bohoslužby,
jak nesmírné bylo množství sebraných darů!
A kdyby prosbou, přísahou to nezakázal,
stěží by byla zachována míra ve snaze o budoucnost.
Jest se snad báti, aby Múzám nebylo přineseno příliš
když má se opravit Foibovi posvátný dům?
Myslím, že ne, že spíš než otěží je třeba ostruh;
o to tedy usiluji, abych příklady otců povzbudil dobré.
Hlas můj však je němý. Tys však muž šlechetný:
úkolem tvého je to statečného srdce i úst.
Povede-li se věc dobře, odměnou dostane se ti slávy,
která v budoucnost v synovi tě přečká.
Neboť někdo řekne: když se nám dostalo tolika darů,
tehdy byl rektorem Jan Abraham, Gerštorfů výkvět.

M. Jan Kampanus Vodňanský [A 1]

ČTOUCIMU POZDRAVI

Někteří popírají, že by byli lidé, kteří zapisovali dobrodiní do kalendáře; jiní se domnívají, že sice jsou, ale že je jich málo. A protože mezi těmito je i naše Akademie, sepsal jsem seznam dobrodiní, jí prokázaných a dal jsem mu jméno *Kalendář*. Namítneš snad, že je zde mnoho věcí skrovných, zvláště když se uvádí každá jednotlivá kniha nebo každá kopa grošů. Ať se třeba zdají skrovné, jen když takové opravdu nejsou. Neboť takové kopy úroků rodí každoročně další, a knihy, zejména před vynálezem knihtisku na pergamenu psané, nebyly laciné. Připusťme však přece, že jde o věci laciné. Tím vítanější je nám duch, který si i drobných věcí vážil a způsobil, že i po smrti žijí ti, kteří i dnešku přinesli užitek. Co věnovali ti, kteří dosud žijí, o tom pomlčím, aby se nezdálo, že chválím slovem a pochlebuji skutkem, a ponechávám jiným, aby to po mně zaznamenali. Buď zdrav čtenáři přáteli, a měj hodně štěstí v nastávajícím roce 1616.

Psáno v koleji Všech svatých, jinak Andělské, den před Štědrým večerem na sklonku roku 1615.

M. Jan Kampanus Vodňanský [A 1v]

Za Karla IV. (jenž Akademii založil a velkolepě obdaroval a vybavil, čtyři koleje dal vystavět a mimo to vyhradil profesorům a studentům bohosloví chrám s domem u sv. Apolináře, kanovnická místa v kapli Všech svatých na Hradě pražském vyhradil mistrům Karlovy koleje s domem kanovníka Bohuty a zakoupil velké množství knih, odkázaných panem Vilémem z Hazmburka kapitule vyšehradské k potřebě studentů) s obdivem napodobovali štědrost zakladatele:

Arnošt z Pardubic, první arcibiskup pražský, který (jak píše Hájek) shromáždil s duchovními velké množství peněz a za ně opatřil platy pro Akademii, která mu za tak velikou zásluhu dala hodnost kancléře.

Jan Očko, nástupce Arnoštův, založil a vybavil špitál u svatého Antonína pro duchovenstvo a choré studenty roku 1370.

Mikuláš z Kroměříže, přední písař zakladatelův, ze svých peněz koupil pro Akademii velikou knihu.

Kliment z Hradce [Králové], bakalář svobodných umění, daroval [koleji] Národa českého mimo jiné 19 kop grošů a knihu, aby do ní byli zapisováni studenti a statuta této koleje.

Za Václava (který dal přenést kolej Karlovu do domu Jana Rotleba, členy Akademie [A 2] vyňal z pravomoci světských soudů a založil kolej Císařskou, jinak řečenou krále Václava) otevřeli prameny štědrosti ve prospěch Akademie:

Hedvika, královna polská, která založila kolej pro Litevce, nedávno obrácené na víru křesťanskou, prostřednictvím M. Jana Štěkny, profesora teologie a Kříže Kramáře.

Jan Václavův z Prahy, mistr teologie a filosofie, daroval [koleji] Národa [českého] mnoho knih, mezi nimi díla Augustinova a jeho vlastní komentáře Žalmů a [Pavlův] List k Římanům, jakož i svůj dům, a proto byl nazván zakladatelem [koleje] Národa českého a velkým dobrodincem.

Jan Milheim, statečný rytíř, věrný dvořan krále Václava, založil kapli Betlémskou a patronátní právo nad ní udělil starším Karlovy koleje.

Kříž Kramář, měšťan a konšel pražský, odkázal kapli Betlémské svůj dům, řečený Skalský, aby jej užívali kaplani, léta 1412, a přední část svého druhého domu odkázal rovněž roku 1412 studentům.

M. Václav Rohle daroval [koleji] Národa [českého] knihy, mezi nimi dekretálie a Clementovu konstituci. Ten v Římě zaměnil život za smrt.

Ješek Malý, strážce silnic království českého, přenesl právo nápadu ve vsích Ne-načovicích a Drahelčicích, které mu bylo uděleno od krále, roku 1392 na mistry Karlovy koleje. [A 2v] Týmž koupil od Viléma Kostky 3 kopy grošů ročního platu ve vsích Postupicích a Bohušovicích pro studenty koleje Jeruzalémské roku 1409, jiných 8 kop odkázal podle svědectví M. Mikuláše Puchníka, arcibiskupova vikáře.

M. Václav N., kanovník kostela pražského a vyšehradského, daroval 50 kop na koupení platu 5 kop [ročně], spolu s mnoha knihami, mezi nimiž byly bible. A myslím, že je totožný s jinde jmenovaným panem Václavem Kolínským, velkým dobrodincem; zemřel 20. srpna roku 1395.

M. Blažej Vlk, doktor teologie, určil témuž Národu mnoho knih.

M. Václav Empedokles Radnický určil témuž [Národu] svazek s nadpisem Poetria nova.

M. Mikuláš Kouřimský, příjmením Zdravý, rozmnožil knihovnu téhož Národa o dílo Tomáše Akvinského o metafysice, napsané na pergamenu, a o text [Aristotelova díla] o duši.

M. Štěpán z Kolína, teolog, daroval témuž [Národu] komentář ke knize o duši a jiné [knihy] především teologické. Zemřel v sobotu před Jiljím [28. srpna] roku 1406.

M. Adam, doktor kanovníckého práva, věnoval, jak se píše, komentář k Aristotelově Ethice, psaný na pergamenu. Myslím, že tento se jinde nazývá doktor dekretálií, a píše se, že upustil roku 1400 od svého práva, aby nesoupeřil s Akademií. [A 3]

M. Jan Eliášův z Horšovského Týna Boethiovým [spisem] Topica, M. Řehoř Lvův z Prahy Metafysikou [Aristotelovou] rozmnožili knihovnu Akademie.

M. Václav ze Stříbra čili Stříbrský, současník a krajan Jakoubka [ze Stříbra], zůstal před smrtí témuž Národu mnoho filosofických knih jako důkaz své upřímné náklonnosti.

M. Jan Artsen de Langevelt, Bavor, dosti významně obdaroval v závěti obě koleje [myslím, že jde o Karlovu a Andělskou].

M. Ondřej ze Zelenče, odkázal v lednu roku 1402 [koleji] Národa [českého] dvě lékařské knihy.

Pavel ze Slavíkovice, bakalář a kněz, daroval Národu tři svazky knihy Aureum alphabetum.

Matěj N. Boleslavský, mistr a kněz, určil roku 1406 v závěti 10 kop ročního platu studentům kaple Betlémské [s touto výminkou, že tyto peníze má s nimi na doživotí užívat Michal Poustevník].

Roku 1407 odešel ke svým předkům M. Petr ze Stupna, když své knihy daroval Národu.

Václav z Chotětova, kněz kaple Všech svatých, daroval Národu českému neodvolatelným věnováním roku 1407 svůj dům.

M. Matěj z Knína, příjmením Otec, odkázal témuž Národu dobrý výklad (komentář) k celé filosofii roku 1410, kdy též v sobotu po svatém Jiří [26. dubna] zaměnil život se smrtí.

Roku 1411 M. Jan z Radotína, doktor lékařství, odkázal vzácnému muži [A 3v] Šimonovi z Hřivic k lepšímu ulehčení studií 400 kop grošů pražských, jak o tom svědčí M. Antonín Lounský.

Za Zikmunda (který místrům na jejich žádost roku 1437 potvrdil darování svého otce Karla a bratra Václava) osvědčili svoji štědrost vůči matce studií:

Martin Lapka z Prostiboře dal roku 1424 Národu českému, především M. Martinovi z Prahy, knihu [biblických] konkordancí, za přítomnosti mistrů Křišťana, Kardinála a Prokopa z Plzně.

Léta Páně 1425 Dorota Behmová projevila na doporučení M. Křišťana a kaplana Jiřího N. přání, aby její majetek, kdyby zemřel její syn, připadl koleji.

Za Albrechta, zetě císaře Zikmunda a krále římského, uherského a českého (jenž potvrdil založení koleje Rečkovy), byli dobrodinci Pražského učení:

Jan Reček z Ledče, konšel a primas Většího Města pražského, založil roku 1438 kolej Rečkovu pro 12 studentů.

Jan Ondřejův, příjmením Šindel, doktor filosofie a lékařství, rozmnožil knihovnu Velké koleje téměř o 200 knih, především lékařských a matematických.

Za Ladislavá (jenž [koleji] Národa českého pro potřebu knihovny určil věž s obydlím u Příkopů) zaskvěli se mecenáši:

Matěj Louda z Chlumčan, kdysi student Akademie, potom měšťan pražský a hofrychtář, daroval svůj dům, sousedící s farou Betlémskou, českým studentům podobojí [A 4] a nazval jej kolejí Apoštolskou, aby obnovil učení apoštolské [církve], a obdařil ji také platem 14 kop ve vsi Smolnici a knihovnou.

Kněz Oldřich Znojemský, bakalář svobodných umění, děkan časlavský, odkazuje roku 1448 knihovně, která byla zřízena v koleji Loudově jejím zakladatelem, svoji disputaci na koncilu basilejském o svobodném hlásání slova Božího.

Kateřina Rohlíková, vdova, darovala roku 1456 studentům koleje Nazaretské 6 kop ročního platu, které dostala od kněze Ondřeje Slánského.

Roku 1457 M. Prokop z Plzně, probošt koleje Andělské a farář u svatého Jindřicha, odkazuje svoji knihovnu [koleji] Národa.

Za Jiřího (jenž roku 1458 na přímluvu M. Václava Korandy daroval koleji Královny [Hedviky] majetek, který mu připadl po M. Stanislavovi; roku 1466 jmenoval [své] syny Viktorina, Jindřicha a Hynka ochránci a poručníky koleje Loudovy; a 18. srpna 1469 potvrdil a schválil na jejich a jiných přímluvu nejenom dotaci zakladatelovu, ale i imunitu této koleje, o níž žádali Pražané) prokázali svoji dobročinnost vůči Akademii:

Roku 1461, podle jiných 1463, kněz Jan Most, farář u svatého Haštala, určil Národu 40 svazků, mezi nimi knihu dekretů, oceňovanou na 30 kop.

Tolikéž jich téhož roku témuž Národu věnoval kněz Jan, zvaný Plebán.

Témuž národu odkázal knihu konkordancí s martyrologiem a 16 jinými knihami Mikuláš Řehořovec, kazatel Betlémský. [A 4v]

Témuž národu dal roku 1462 Václav N. ze špitálu pod Vyšehradem 140 zlatých uherských na zakoupení platu. Ten byl potom zakoupen direktory koleje ve vsi Obědovicích.

M. Václav Vrbenský, vykonavatel poslední vůle M. Jana z Jemnice, zemřelého ten den před sv. Jakubem [24. června] roku 1462, přidělil [koleji] Národa [českého] Soliloquia [Augustinova] a jiných 18 knih; jinde se dočítám, že Vrbenský dal Národu 24 svazků, mezi nimi knihu na pergamentu s přípisem Jemnického.

Pan Václav Carda z Petrovic na Hůšti (asi na Úštku) dal Nazaretské koleji 4 kopy grošů věčného platu ve vsi Nučicích, relátorem [zápisu u desk zemských] byl Čeněk z Klinštejna, prokurátor krále Jiřího.

Roku 1467 slovatný muž, pan Mikuláš Humpolecký, konšel Většího Města pražského, daroval svoji knihovnu.

Po smrti M. Tomáše z Vratinína byl obohacen dům Karlův o jeho 19 knih teologických, 5 právnických a 20 lékařských.

Za Vladislava (jenž roku 1472 potvrdil privilegia Akademie, zejména koleje Karlovy a Andělské, roku 1502 nařídil, aby profesori nebyli proti znění svobod pohánění před soudy, nýbrž aby užívali a používali svých privilegií; roku 1501 potvrdil mistrům koleje Všeoh svatých právo na výkup vesnic, a roku 1513 přikl Karlově koleji jmění po zemřelém rektorovi M. Václavu Ziziovi) osvědčili vděčnost vůči Akademii: [A 5]

Kliment Bakalář věnuje koleji Loudově 30 grošů ročního platu na vinici, kterou odkázal svému pokrevenci Janu Nuselskému.

Roku 1473 direktori [koleje] Národa [českého] nabývají plat kdysi patřící M. Janu Borotínovi, podle jehož vůle měl po jeho smrti a po smrti jeho synů připadnout domu řečeného Národa.

M. Jan Pražák, kolega domu Karlova a kanovník u svatého Apolináře, několika-násobný rektor Akademie, odkázal studentským kolejím knihy a cínové nádoby, mimo to plat 5 kop a 15 grošů kapli Božího těla, kde byl roku 1490 pochován.

Téhož roku v neděli před svatou Markétou [11. července] zemřel M. Jan Kumpan Čáslavský, jehož knihy, zejména o fysice, připadly koleji Karlově.

Téhož roku den před sv. Matějem [23. února] dává Jaroslav z Choltic za sebe a své bratry Petra a Jana [koleji] Národa [českého] plat, ale s podmínkou, aby z něho byl pokud možná živěn jejich poddaný, kdyby byl poslán na učení.

Roku 1496 kněz Mikuláš Hořepnický, farář v Církvici u Kutné Hory, z lásky ke koleji a přijímání podobojí odkázal jí čistou částku peněz, za kterou koupil M. Václav Koranda viničný plat.

Téhož roku Jiří Pětikostel, měšťan Starého Města pražského, spolu se setrou Magdalenou věnovali kapli Božího těla stříbrný kalich.

Pan Jan Žiž Pacovský, konšel Starého Města pražského, bratr Jakupa a Václava Ziziů (z nichž tento téhož roku [A 5v] nastoupil po onom jako rektor), odkázal koleji Loudově poddanské usedlosti ve vsi Mečířích s platem 8 kop.

Svatomír, arciděkan kutnohorský, dal postavit roku 1507, když se opravovala střecha koleje Karlovy, nové obydlí tamtéž na východní straně. Týž odkázal roku 1510 před smrti mistrům téže koleje 12 stříbrných lžic.

Roku 1509 zemřel 16. února M. Jan z Opočna, kdysi profesor, farář u svatého Petra [na Novém Městě pražském]. Tento dal obnovit Petruskou školu, která shořela, a ozdobil kostel petrský výstavbou sklípkové klenby.

Téhož roku zemřel M. Martin z Počátek, jenž odkázal Karlově koleji svoje zařízení.

M. Michal ze Stráže zůstavil léta Páně 1512, kdy se rozloučil se životem, Karlově koleji, ve které bydlel, teologické a matematické knihy.

Za Ludvíka (jenž postoupil majetek kněze Abrahama N., zemřelého v koleji Karlově, roku 1519 této koleji) vděčně se zachovali k matce studií:

M. Václav Koranda z Nové Plzně (který dosáhl věku skoro 100 let a 60 let byl profesorem) před svou smrtí obohatil knihovnu Karlovy koleje.

M. Václav Zatecký (jinak Vachek ze Žatce), matematik Akademie, obohatil roku 1520 knihami (především matematickými) knihovnu Velké koleje (ačkoliv zemřel v koleji Andělské); týž odkázal 54 kopy, které mu dlužili Staroměstští, koleji Všeoh svatých.

Téhož roku přibýlo štědrosti doktora Víta Salia, měšťana a lékaře pražského, [A 6] na sto svazků knihovně koleje Karlovy.

Za Ferdinanda (jenž roku 1537 potvrdil privilegia Akademie, pomýšlel na sněmu roku 1541 na pozdvižení Akademie, a roku 1550 odvolal rozhodnutí, podle něhož na základě špatné informace přenechal koleji Andělskou administrátorovi Mystopolovi) snažili se svou štědrosti pozvednout Akademii z její nouze:

Léta Páně 1530 M. Václav Medulanus Písecký daroval koleji Karlově měděnou kouli, kosmografický globus s velkým astrolábiem, jež se dosud spatřuje zavěšené v teologické posluchárně zmíněné koleje.

Roku 1532 M. Vavřinec Třeboňský, profesor a kdysi rektor Akademie, jakož i administrátor konsistoře [podobojí], odkázal své knihy kapli Betlémské, jejímž byl kazatelem, a kde dal postavit nový krb.

M. Jan Kulata z Javořice Přeštický, pozdější měšťan Menšího Města pražského, daroval koleji Karlově, když ji opouštěl, díla Senekova a 19 jiných knih.

Roku 1533 pan Jan Franc z Královské Hory, doktor obojího práva, dává mistrům pražských 2000 zlatých, aby za tu částku byl zakoupen dům U jednorozce na Starém Městě pražském, a z jeho výnosu byl živěn lektor Homéra.

Bohuslav N. odkázal alumnům [koleje] Loudovy 20 kop; kteréžto peníze přijal od komisařů pro koleji jejího direktora, M. Jan Hortensius.

Jan Havránek, bakalář, měšťan lounský, odkázal všechen svůj majetek [A 6v] školám, zejména litoměřické a lounské. Alžběta Svícnice odkázala mnoho majetku kapli Betlémské. O její závěti se pak jednalo s Annou Vršovou, která přidala 200 kop grošů na dostavění.

Roku 1545 M. Jan Berka Choceňský, po úřadu rektorském a jiných pracích akademických konšel Starého Města pražského, učinil některé odkazy koleji Karlově, mezi nimi knihtiskárnu, která pak byla prodána za 45 kop Janu Hadovi. Týž [Berka] uložil vykonavatelům své poslední vůle, Jakubu Vršovskému z Kapí Hory, kancléři pražskému, a Václavu Trubkovi, aby od jeho dlužníků vymohli 1000 kop a koupili za ně statky, z jejichž ročního výnosu mělo být opatrováno šatstvo pro chudé, zejména pro žáky.

Roku 1555, dne 21. prosince, odkázal M. Šebestián Aerichalkus, starší koleje Karlovy a přisedící konsistoře, řečené koleji knihy a pohár, jiným kolejím učinil jiné odkazy.

Roku 1557 M. Jan Hortensius Pražský, matematik a rektor Akademie odkázal knihy učeným mužům a díla Ciceronova koleji Císařské, jejímž byl proboštem. Zemřel 2. dubna.

Roku 1562 M. Jan Kolínský z Petřína, kdysi administrátor, odkázal před smrti profesorům 90 kop, aby donucení nouzí neodcházeli jinam, jiní pak aby byli povzbuzeni k ochraně a podpoře Akademie.

Bernard Torquatus z Koštic, doktor filosofie a lékařství, měšťan a konšel Starého Města pražského, odkazuje peníze, které mu dlužili M. Jeronym a Jan Hrobčičti, aby za ně byl koleji koupen koflík nebo dva. Roku 1565 M. Matouš Philomates Dačický, profesor, odkazuje některé knihy koleji Karlově, básnická díla pak svému příbuznému Matoušovi z Valkmberka, později korunovanému básníku, zbývající pak svým strýcům Janu Kaňhovi a Václavu Kouřimskému.

Za Maxmiliána (jenž dal roku 1567 na sněmu podnět k jednání o Akademii a o soupisu jejich důchodů) účastnili se spanilého závodění ve štědrosti:

Šimon Pistorius Litoměřický, rektor školy u svatého Štěpána [na Novém Městě]; ten roku 1568 odkázal 3 kopy grošů platu ze své zahrady kolejm Králové a Národa [českého], v nichž studoval, knihy pak žákům své školy, kromě matematických, které odkázal M. Petru Kodiceilovi. [A 7] Jinde čtu, že také Velké koleji věnoval 5 kop.

Téhož roku odkázal Jan Mystopol, administrátor, kapli Mláďátek, kde byl kazatelem, 100 zlatých uherských.

Téhož roku daroval M. Jan Davus Skutečský, profesor, koleji Karlově knihy; Jan Stříbrský, děkan litoměřický, skleněný pohár, vroubený zlatem a stříbrem; kněz Jan Crinitus stříbro z poháru; kněz Matěj Slánský, farář na Náměti [v Kutné Hoře], velkou patěnu s dvanácti kruhy.

Roku 1569 kněz Martin Mělnický, administrátor, daroval kapli Božího těla stříbrný kalich, jiný pak kněz Jindřich Hostovický, farář u svatého Štěpána.

Léta Páně 1570 pan Jan z Proseče a na Roztylech daroval 50 kop na opravu katedry mistrů a na škamny v teologické posluchárně.

L. P. 1572 Jan Jindra z Firstfeldu daroval ze své skelné huti 61 000 koleček skla na opravu oken v teologické posluchárně.

L. P. 1574 M. Nikodém z Paumberka, rodák chotěbořský, profesor a později konšel a kancléř pražský, určil aby dědila Akademie, kdyby zemřely jeho děti.

Za Rudolfa [jenž při nějakém odvolání potvrdil roku 1589 privileje Akademie, zakázal pak, aby její členové se jinam odvolávali, a Akademií zároveň s konsistoří vrátil a doporučil stavům podobojí] zachovali se štedře:

Šimon Proxenus ze Sudetů, doktor obojího práva, profesor a později rada J. M. C. nad apelacemi, odkázal na podporu studentů 500 zlatých, mistrům 50 kop, tolikéž kapli Božího těla, v níž byl pochován. M. Havel Gellastus Vodňanský, probošt koleje Věch svatých v Akademii pražské, odkázal své pozemky k užívání příbuzným, s tou podmínkou, že jejich držitel bude povinen platit na vyučování devíti chudých domácích žáků.

Pan Mikuláš Valter z Vařtersperku, na Lochovicích a Loďenicích, rada a sekretář J. M. C., odkázal v závěti 1000 kop chudým studentům. Bartoloměj Baronides z Levenperka Vodňanský, měšťan Nového Města pražského, věnoval roku 1561 [A 7v] osadě svatopetrské na faráře a školu statek, členům koleje Karlovy svůj dům na Koňském trhu a koflík s cínovým víkem; tím tuto kolej obohatil o více než 70 kop ročně.

Roku 1582 Viktorin Slánský, farář v Dubu a děkan obvodu boleslavského, odkázal Akademii tři svazky díla Theatrum vitae humanae. L. P. 1583 statečný rytíř a velmi učený muž, pan Václav z Vřesovic, odkázal 2000 kop žákům a vyhnancům a na víno pro ty, kdo přijímají podobojí, knihovnu pak kostelu na Menším Městě pražském. L. P. 1583 M. Pavel Kristián z Koldína, Klatovan, kancléř a konšel pražský, věnuje kapli Božího těla 2 kopy ročního platu. L. P. 1585 Václav Zelotín z Krásné Hory, Pražan, doktor filosofie a lékařství, dává koleji Karlově díla Husova a Homérova, universitě pak pohár, jiný [pohár] téhož roku věnoval Jan Manětínský, děkan mělnický.

L. P. 1586 Mikuláš Karyk z Řezna, pán na Chvalech, odkázal kapli Betlémské (ve které byl pochován) 2000 kop na vydržování kazatele. Gabriel Svěchin z Paumberka, Chrudiman, doktor obojího práva a J. M. C. rada nad apelacemi, kdysi profesor, odkázal Akademii 400 kop, škole u svatého Petra [na Novém Městě pražském] knihovnu.

Téhož roku Žofie z Běšin darovala Akademii 400 kop, z části těchto peněz byli koupeni dva poddaní ve vsi Mečířích. Léta Páně 1585 Pavel Heliades Lochenický, bakalář svobodných umění a správce školy v Benešově, odkázal Akademii 50 kop, za něž byly podle vůle dárcovy koupeny lavice pro studenty. Roku 1602, když Karlova kolej hrozila zřícením, a stavové, zejména pak města, poskytovali pomoc, všechny překonal slavný

hrdina a vladař pan Petr Vok z Rožmberka (později zakladatel školy, která se podle jeho přání měla jmenovat „Rožmberská“) darem 200 kop.

Jan Libocký z Libé Hory, Pražan a hlavní písař královéhradecký, odkázal 20 kop kapli Betlémské.

Roku 1608 dal Jan Benedikt Pražský, administrátor konsistoře, kapli Božího těla 40 kop. [A 8]

Roku 1609 Martin Kochan z Prachové, výmluvný měšťan Hory Kutné, odkázal tamější škole 100 kop.

Kříž Chvalský z Jenštejna, bakalář, měšťan Většího Města pražského, odkázal Karlově koleji vinici.

Pan Kryštof z Mitrovic, J. M. C. rada, odkázal na opravu Akademie pánům defensorům 1000 kop.

Že za Matyáše, nyní vládnoucího pána našeho nejmilostivějšího, prameny štědrosti mezi pěstovateli svobodných umění zcela nevyschly, dokázali:

M. Šimon Humberk z Humberka, pražský kancléř a defensor Akademie, jenž dal roku 1604 opravit kapli Karlovy koleje a před svou smrtí odkázal roku 1612 mistrům pohár.

Léta Páně 1615 M. Vavřinec Benedicti Nudožerský, rodák z Uher, profesor matematiky a probošt koleje Karlovy, učinil v závěti filosofickou fakultu dědičkou všeho svého jmění.

Téhož roku Bernard Macháň z Hradce Králové, bakalář, odkázal škole svého rodiště 200 kop, ku podpoře živobyčí nuzných žáků.

Tiskem Jonaty Bohutského z Hranic. [A 8v]

CALENDARIUM

beneficiorum Academiae Pragensi collatorum, Strenae loco, ineunte Anno 1616. missum GENEROSO ET STRENUO EQUITI DOMINO Udalrico Gersdorffio a Gersdorf et Malsvicz etc. S. C. M. Consiliario et Procuratori, Academiae Defensori etc. Mecaenati optimo.

Cum Moses aurum sacros cumularet ad usus
Copia donorum quanta coacta fuit!
Et, nisi plura dari vetuisset praeco, juvandi
Vix modus in studio vixque futurus erat.
An metus, Aonisin ne voto plura ferantur,
Cum Phoebos sacram stat reparare domum?
Non puto, pro frenis opus his calcaribus: ist huc
Ergo Patrum exemplis tendo vocare bonos.
Sed mea vox muta est. Te vir Generose tueri
Has partes forti pectore et ore decet.
Si bene res cedit, merces tibi gloria cedet,
Nec tamen est Gnati nulla futura tui.
Namque aliquis dicet: data cum bona talia, Rector
Flos Gerstorfiadum IAN-ABRAHAMUS erat.

M. Ioh. Campanus. [A 1]

LECTORI S (ALUTEM):

Sunt qui negant esse ullos, qui beneficia in Calendario scribant; sunt qui esse putant, sed raros, in his cum Academia nostra sit, non ab re Catalogum beneficiorum eidem collatorum Calendarium inscripsi. Sed vilia, inquires, hic multa praesertim cum singuli libri, vel singulae sexagenae, donatae dicuntur. Videantur sane vilia, dum modo non sint. Nam tales censuum sexagenae quotannis alias pariunt, et libri.

praesertim in membrana, ante repertam Typographiam viles non fuere. Detur tamen vilia ista esse, eo gratior animus, qui parva magni fecit, et per quos profecit, ut etiam mortui viverent, perfectit.

Quae praestitere, qui adhuc vivunt, ne verbo laudator, re adulator videar.

Praetereo, atque aliis post me memoranda relinquo, B. V. Lector amice, et ineuntem annum 1616, salutarem experire.

Dab[am] in Coll[egio] Omn[ium] Sanct[orum] al[ias] Angel[ico] prid[ie] Largaе vesperae. An[no] 1615 decurrente.

M. I. C. V. [A 1v]

Sub CAROLO IV. (qui Academiam fundavit, et magnificentissime ditavit, dotavitque, collegia quatuor, et praeter haec pro professoribus, ac studiosis Theologiae templum cum domo ad S[ancti] Apollinaris extrui curavit. Canonicatus Sacelli omnium Sanct[orum] in arce, solis Magistris Collegi Carolini, cum domo Bohutae Canonici, destinavit.

Librorum a Vilh: de Hassumburg Barone, Vissegradensi caenobio legatorum, maximam copiam pro usu studiosorum comparavit, fundatoris munificentiam mirabantur et imitabantur.

ERNESTUS de Pardubicz, primus Archiepiscopus Pragensis, qui (ut scribit Hagecius) cum clero pecuniae magnam vim conflavit, eaque census pro Academia paravit, quae tam bene meritum Cancelarii dignitate donavit.

Iohannes Ocellus, successor Ernesti, Ptochodocheum ad S. Antonini pro Clero et Studiosis aegrotis condidit et dotavit. An[no] 1370.

Nicolaus de Cremsirio fundatoris Archigrammateus suo aere Academiae grandem librum comparavit.

Clemens de Grecz, artium Baccalaureus, nationi Bohemicae praeter alia 19 ss. et librum, cui inscriberentur Studiosi et Statuta Nationis, donavit.

Sub VENCESLAO (qui Collegium Carol. in domum Iohannis Rotlebi transtulit: Membra Academiae [A 2] a iudiciis secularium asseruit: Collegium Caesareum, alias: Regis Venceslai dictum, fundavit) liberalitatis fontes in commodum Academiae aperuere.

Hedvigis Regina Poloniae, quae Collegium pro Lituaniis recens ad fidem Christianam conversis, rem procurante M. Ioh. Schekna Profess. Theol. et Cruce institore, fundavit.

Ioh. Venceslai de Praga Theol: et Philos: Magister, donavit Nationi plurimos libros, in his Augustini opera suosque commentarios in psalmos, et Epistolam ad Romanos nec non domum suam, unde fundator Nationis Bohem. et magnus benefactor dictus est.

Ioh: Mulheim, Eq[ues], Stren[uus] Regis Venceslai aulicus fidelis, Sacellum Betlehemiticum erexit, et ad jus patronatus in eodem Seniores Collegii Carolini Magistros evexit A. D. 1391.

Crux institor civis et Senator Pragen: domum suam, Skalsky dictam, Sacello Betlehemitico pro usu Diaconorum An: 1412: id[em] alterius suae domus partem anteriorem pro Studiosis legavit Anno 1412.

M. Vencesl: Rohle nationi libros, in his decretales et Clementinam donavit. Is Romae vitam cum morte commutavit.

Iessco parvus, custos Stratarum R[egni] Boh[emiae] jus devolutionis in Nenaczoviczio et Drahelcziczio pagis a Rege sibi collatum in Magistros Collegii Carolini An: 1392 [A 2v] transtulit. Idem 3 ss. gr. census annui a Vilhelmo Kostka in pagis Postupicio et Bohussicio pro Studiosis Collegii Hierosolimitani An: 1409 comparavit, alias 8. sexagenas teste M. Nic: Buchincone, Archiepiscopi vicario, legavit.

M. Venceslaus N. Pragen: et Vissegradensis Ecclesiarum Canonicus pro parando 5. ss. censu sexagenas 50. cum multis libris, in quibus erant Biblia, contulit: Et hic opinor est, qui alibi Dn. Vencesl: Coloniensis et benefactor magnus dicitur, decessit 20. Aug: An: 1395.

M. Blasius Lupus Theol: D[oc]tor] eidem nationi multos libros adsignavit.

M. Vencesl: Empedocles Radnicenus eidem codicem cui titulus; Poëtria nova, destinavit.

M. Nicol: Gurimenus, cognomento Sanus, ejusdem nationis Bibliothecam Thomae Aquinatis opere Metaphysico in membrana scripto, et textu de anima, amplificavit.

M. Steph: de Colonia Theologus eid[em] commentarios in librum de anima, et alios praesertim Theologicos donavit. Obiit Sabbato an[te] Aegidii an: 1406.

M. Adam, juris Canonici Doctor, commentarium in membrana super Ethica Aristot. contulisse scribitur, hunc esse puto, qui alias Decretorum Doctor dicitur, et de jure suo, ne cum Academia litigaret, remisisse scribitur 1400. [A 3].

M. Iohannes Heliae Tinhorssoviensis Boetii Topicis.

M. Greg: Leonis Pragenus Metaphys: in pergameno, librariam Academiae auxere.

M. Vences: de Misa seu Misenus, Synchronos et civis Jacobelli eid: nationi moriturus multos libros Philosophicos An: 1398. argumentum optimaе suae voluntatis reliquit.

M. Joh: Artsen: de Langevelt Bavarus ambo Collegia (Carolinum intelligi puto et Angelicum) satis solenniter in testamento dotavit.

M. Andr: de Zelenez, in Ianuario An: 1402. nationi duos libros Medicos legavit.

Paulus de Slavikovicz Baccal: et Sacerdos nationi tria volumina aurei alphabeti donavit.

Mathias N. Boleslavinus M. et S. emtas 10. ss. census annui Studiosis Capellae Betlehem (ea lege, ut pecunia illa Michael Eremita ad vitae tempora cum ipsis uteretur) An: 1406 testamento nuncupavit.

An: 1407. M. Petr. de Stupna libris suis nationi donatis ad Patres commigravit.

Vencesl: de Chotietov, Presbyter Capellae omn: Sanct: nationis Bohemicae domum suam donatione irrevocabili An: 1407 donavit.

M. Mathias de Knin, cognomento Pater, eidem nationi bonum Commentum (commentarium) in totam Philosophiam legavit An: 1410. quo etiam Sabbato post Georgii vitam cum morte commutavit.

An: 1411. M. Ioh. de Radotin Med. D. discreto viro [A 3v] Simoni de Hrzivicz pro meliore Studii revelatione 400. ss. gr. Pragen: teste M. Antonio de Luna legavit.

Sub SIGISMUNDO (qui Patris Caroli, et fratris Venceslai, donationem Magistris petentibus confirmavit An: 1437.) Liberales in Studii matrem extitere.

Martinus Lapka de Prostibor librum concordantiarum Nationi Bohemicae, praesertim M. Martino de Praga, praesentibus Magistris Christanno, Cardinale, et Proc. Pilseno An: 1424 dedit.

A. D. 1425. Dorothea Behuna suasit M. Christanni et Geor. N. Sacellani vult sua, si filius decedat, cedere Collegio.

Sub ALBERTO Sigismundi Imp: Genero, Rom: Hung: et Boh: rege (qui foundationem Collegi Reczek confirmavit) munifici in Studium Pragense fuere.

Ioh: Reczek de Ledecz Senator et Primas Majoris Urbis Pragen: fundavit Collegium Reczkonitarum pro 12. Studiosis An: 1438.

Ioh: Andree, cogn: Ssindelius, Ph. et Med: D. Collegii Magni librariam libris fere 200. Medicis praesertim et Mathemat. auxit.

Sub LADISLAO (qui Collegio Nationis, pro usu Bibliothecae, turrium cum habitatione ad fossas destinavit) Mecoenates effulsere.

Mathias Lauda de Chlumczan, olim studiosus Academiae, postea Civis Prag: et

Curiae Iudex domum suam paraeciae Betlehemiticae contiguam studiosis Boh[emicis] sub [A 4] utraque donavit, et Collegium Apostolicum, doctrinam Apostolicam revocaturus, vocavit. Censu quoque 14. ss. in pago Smolnicz, nec non Bibliotheca, dotavit.

S. Ulr. Znoimensis artium Baccal: Dec[anus] Czaslaviens. disputationem suam in Concilio Basilien: de libera verbi divini praedicatione habitam Bibliothecae Collegii Laudani a fundatore erectae legat An: 1448.

Catharina Rohlicia vidua 6. ss. census annui a S. Andraea Slanaeo acceptas donavit studiosis Colegii Nazarethani. An: 1456.

An: 1457 M. Procopius de Plzna praepos. Coll. Angel. et Paroch. Henricen. legat librariam suam nationi.

Sub GEORGIO (qui bona, M. Stanislai in se devoluta M. Venc: Coranda petente, Collegio Reginae donavit, An: 1458 filios Victorinum, Henricum, et Hincnem Collegii Laudani tutores et Defensores nominavit An: 1466. Ad horum et aliorum intercessionem non donationem tantum fundatoris, sed etiam immunitatem eidem Collegio a Pragensibus repetitam confirmavit, et approbavit An: 1469. 18. Aug:] beneficentiam suam in Academiam exercuere.

An: 1461. al. 3 S. Ioh. Most Parochus Castuliensis 40. volumina, in his Decretorum librum 30. ss. aestimatum nationi destinavit.

Totidem eodem anno eid. Nationi S. Ioh. cognomento Plebanus, donavit.

Eidem. Nicol: Rzehovecius Praedicator Betlemiti[A 4v]cus concordantiarum volumen, cum Martyrologio et 16. aliis libris adsignavit.

Eidem An: 1462. Vencesl: N. de Hospitali, sub Vissegrado 140. flor. Ungaricos dedit pro censu comparando. Is postea per Directores in pago Obedovicz paratus.

M. Venc. Vrbenius testamentarius M. Iohannis Gemnicii An: 1462. prid. S. Iacobi extincti, deputavit Nationi soliloquia et alios 18 libros, alibi lego 24 volumina nationi a Vrbenio data, in his librum in membrana cum Glossa Gemnicii.

Domin. Vencesl. Czarda de Petrovicz in Husti (Ustam intellige) dedit collegio Nazarethano census perpetui 4. ss. gr. in pago Nucztiz dicto, Relatore Czencone de Clinstein procuratore Regis Georgii.

An: 1467. vir discretus Dn. Nicol. Humpolecius Senator Majoris Praegae Bibliothecam suam Collegio donavit.

Post obitum M. Thomae de Vratina domus Caroli libris ejus Theologicis 19. Iuridicis 5. et medicis 20. aucta est.

Sub VLADISLAO (qui Privilegia Academiae praesertim Carolino et Angelico confirmavit An: 1472. Professores, ne contra libertates citarentur, sed suis Privilegiis uterentur et fruerentur mandavit 1502. Magistris Collegii Omn: Sanct: jus redimendorum confirmavit An: 1501. bona M. Venceslai Zizii Rectoris vita defuncti Collegio Carolino destinavit An: 1513] in Acad: grati fuere. [A 5]

Clemens Baccaureus donat Collegio Laudano 30. gr. census annui in vinea quam Ioanni Nuslio consanguineo suo legavit.

An: 1473 Directores Nationis obtinent censum, quondam M. Ioh. Borotini, quem post suam et suorum filiorum mortem voluit cedere domui dictae Nationis.

M. Ioh. Prazacius, Collega domus Carolinae et Canonicus S. Apollinaris, aliquoties Acad: Rector, legavit libros et Stannea vasa Collegiis Studiosorum; census praeterea 5. ss. et 15 gr. Sacello corporis CHRISTI, ubi sepultus An: 1490.

Anno eodem d. Dominico ante Margarethae decedit M. Ioh. Cumpán Czaslavinus, cujus libri praesertim physici numero 16. Collegio Carolino cessere.

Eod. An. prid. 5. Mathiae Iaroslaus de Cholticz, pro se Fratribusque suis Petro et Iohanne dat censum nationi, quo tamen subditus ipsorum, si mittatur, potissimum alatur.

An. 1496 S. Nicol. Horzepnicenus Pastor Cirkvicensis prope Cuttnam, amore Collegii et sumtionis sub utraque, certam pecuniae summam legavit, qua M. Vencesl: Coranda censum vinearum comparavit.

Eodem An. Georgius Pëtikostel Veteris Urbis Praegensis civis cum Magdalena Sorore donarunt Sacello corporis CHRISTI calicem argenteum.

Dn. Ioh. Zizius Pacovinus Senator Palaeo Praegae Ziziorum Iacobi et Venceslai: (quorum hic illi hoc an[A 5v]no in Rectoratu Acad: successit) frater Collegio Laudano legavit casas cum censu 8 ss. in pago Meczirz.

Svatomirus ArchiDecanus Cuttensis, An. 1507. quo tecta Collegii Carolini reficiebantur, novam ibidem habitationem ad ortum Solis fieri curavit, idem A. 1510 moriturus, 12. cochlearia argentea ejusd. Collegii Magistris legavit.

An. 1509. M. Ioh. de Opoczna, Parochus Petrensis, olim Professor, 16. Febr. decedit. is Scholam Petrensem, quae conflagrarat, instauravit, templum Petrense structura testudinis cameratae ornavit.

M. Michael de Straz Collegio Carolino, quod incolebat, libros Theologicos et Mathematicos reliquit A. D. 1512. quo è vivis excessit.

Eod. an. M. Martinus de Poczatek decessit, cujus supellex Collegio Carolino cessit.

Sub LUDOVICO (qui res S. Abrahami N. in Collegio Carolino mortui cid: Collegio concessit 1519.) in matrem Studiorum grati fuere.

M. Vencesl. Coranda Neopilsenus, (qui annos aetatis fere 100, Professionis vere 60. complevit) obitu suo bibliothecam Coll: Carolini amplificavit.

M. Vencesl. Zacensis (vulgo Vahco de Zacz) Academiae Mathematicus, librariam Collegii Magni (quamvis in Angelico decesserit) libris, praesertim Mathematicis, fecit auctiorem An. 1520, idem 54 ss. quas ei Palaeo-Praegenses debebant, Collegio Omn: Sanct. legavit.

Eod. An. Doctoris Viti Salii, civis et Physici Pra[A 6]gensis liberalitate ad Centum volumina Collegii Carolini bibliothecae accessere.

Sub FERDINANDO (qui privilegia Academiae An: 1537 confirmavit, de erigenda Acad: in Comitibus An: 1541 cogitavit: sententiam, qua Mystopolo Administratori malè informatum Collegium Angelicum concessit, An: 1550 revocavit) liberalitate sua Academiae egestatem sublevare studuere.

An: D. 1530 M. Vencesl: Medulanus Piscenus donavit Collegio Carolino Sphaeram aeneam, globum Cosmographicum cum astrolabio magno, quod adhuc in dicti Collegii auditorio Theologico suspensum spectatur.

An: 1532. M. Lauren: Trzebonius Professor et olim Rector Acad. nec non Administrator Consistorii, Sacello Betlehemitico, (cujus fuit praedicator, et ubi novum hypocaustum extruxit) libros suos legavit.

M. Iohannes Culata a Javorzicz Przesticenus, civis Minoris Praegae futurus, donavit Collegio Carolino, quod relinquebat, Senecae opera cum 19. aliis libris.

An: 1533. Dn. Iohan Franciscus de Regio monte I[uris] V[triusque] D[octo]r] Magistris Praegensibus 2000 fl. ut ea summà domus ad unicornem Palaeo-Praegae ematur, eoque reditu Homeri lector sustentetur, donat.

Bohuslaus N., alumnus Laudanis, 20 ss. dedit, quam pecuniam pro Collegio M. I. Hortensius Director à Commissariis An: 1534 accepit.

Ioh. Havranek Baccal. civis Lunae, bona sua omnia [A 6v] praesertim Litomericensi et Launensi. Elisabetha Ceropea legavit multa Sacello Betlehemitico. De testamento ejus postea transactum cum Anna Vrssova quae 200 ss. gr. ad aedificationem adjecit.

An. 1545. M. Ioh. Berka Chosenus post Rectoratus et alios labores Academicos Consul Palaeopraegen: legavit quaedam Collegio Carolino in his Typographiam, quae postea Iohanni Colubro 45. ss. vendita. Idem tutores Testamenti, Iacobum de Capio

monte, Cancellarium Pragen. et Vencesl. Trubkam jussit ex debitis cogere 1000 ss. et comparare bona, unde annui reditus pauperibus, praesertim Scholasticis vestiendis conferrentur.

An. 1555, 21. Decemb. M. Sebastianus Aerichalcus Senior Collegi Carolini et Consistorii assessor legavit Collegio Carolino libros et Scyphum, aliis Collegiis alia.

An. 1557. M. Ioh. Hortensius Pragenus, Mathematicus et Rector Academi; legavit libros doctis et Collegio Caesareo, cujus Praepositus fuit, Ciceronis opera. Obiit 2. Apr:

An. 1562. M. Ioh. Colonius de Petrinis olim Administrator, moriturus legat Professoribus 90. ss. nisi egestate coacti ad alia se recipiant; caeteri vero ad Academiam tuendam dotandamque excitentur.

Bernardus Torquatus de Kossticz, Phil: et Med: D., Pragae maj: civis et Senator, legat debita M. Hieron: et Iohanni Hrobcziciis, ut inde Collegio Scyphus vel duo comparentur.

An: 1565 M. Mathaeus Philomathes Daczicenus, Professor, legat libros quosdam (Collegio Carolino, poeticos vero cognato suo Mathaeo à Valkmberka, postea P[oetae] I.[aureato] reliquos patrius Johani Kankaeo et Vences. Gurimeno.

Sub MAXIMILIANO (qui An. 1567 in Comitibus consilia de Academia redivisibusque consignandis agitavit) in pulcherrimum liberalitatis certamen descenderunt: Simon Pistorius Litomierzicenus, R[ector] Sch[olae] Stephanensis; is An. 1568 legavit 3 ss. gr. census ex horto suo Collegiis Reginae et Nationis, ubi studebat, libros vero Scholae alumnis praeter Mathematicos, quos M. Petro Codicillo donavit: ali[A 7]bi lego ab eodem etiam Collegio magno donatas esse 5 ss.

Eod. An. Ioh. Mystopolus, Administrator, sacello Innocentium, ubi praedicator fuit, 100 fl. Hung: legavit.

Eod. An. Ioh. Davus Scutius, Professor donavit Collegio Carolino libros. Ioh. Misenus Dec. Litomierzicen., vitrum auro et argento circumductum. S. Ioh. Crinitus argentum è Scypho, S. Matthias Slaneus Parochus Nametensis patinam grandem cum 12. orbibus.

An. 1569. S. Mart. Melnicenus Administrator donavit sacello Corporis CHRISTI calicem argenteum, alterum vero S. Henr. Hostovicenus Parochus Stephanensis.

An. D. 1570. Dn. Ioh. de Prosece et in Rostil 50 ss. pro Cathedra Magistrorum et scamnis in Auditorio Theol. reparandis donavit.

A. D. 1572. Ioh. Gindra de Furstenfeld ex officina sua vitraria vitrorum 61000. pro reparatione fenestrarum Auditorii Theologici donavit.

A. D. 1574. M. Nicodemus à Paumberga Chotieborzenus, Professor, et postea Senator et Cancellarius Pragae, liberorum, si decederent, Academiam voluit esse heredem.

Sub RUDOLPHO, (qui occasione Appellationis cujusdam Privilegia universitati A. D. 1589. confirmavit, membris illius jus Appellationis ad alios negavit: Academiam cum Consistorio ordinibus sub utraque restituit et commendavit) liberales fuere: Simon Proxenus à Sudetis I. V. D. Professor, et postea S. C. M. ad Appellationes Consiliarius legavit pro sustentandis Studiosis 500 fl., Magistris 50 ss., totidem Sacello ad Corporis Christi, ubi Sepultus. M. Gallus Gelastus Vodnianus, Collegii Om: Sanct: in Academia Pragensi Praepositus, agros suos usui cognatorum destinavit, ea lege, ut qui eos teneret, pro novem pauperibus domesticis didactra dare teneretur.

D. Nicol: Valterus à Valtersperga in Lochovicz et Lodenicz, S. C. M. Consiliarius et Secretarius, testamento legavit studiosis egenis 1000 ss. Barptolomaeus Baronides à Levenperga Vodnianus; Novae Pragae Civis, A. 1561 [A 7v] Petrensibus pro Parocho et Schola praedium, Collegis Collegii Carolini domum suam in foro equino, cum scypho et supellectile stannea donavit, qua donatione, Collegium illud plusquam 70 ss. annuis auxit. An. 1582 Victorinus Slaneus, Parochus Dubensis et Decanus territorii Boleslaviensis legavit Academiae tria volumina Theatri vitae humanae. A. D. 1583 stren.

Eq. et Vir Doctiss: D. Vencesl. de Vrsesovicz legavit 2000 ss. pro scholasticis, et exulibus, vinoque communicantium sub utraque, bibliothecam vero Micro Pragensi Ecclesia. A. D. 1583. M. Paulus Christianus à Koldina Glattovinus, Cancellarius et Senator Pragensis, 2 ss. census annui dat Sacello Corporis Christi. A. D. 1585. Vencesl. Zelotinus à Formoso monte Prag: Phil. et Medic. D., donat opera Hussii et Homeri Collegio Carolino, Universitati vero scyphum, alium eod. an. donavit Ioh. Manetinus, Decanus Melnicensis.

A. D. 1586. Nicol. Karik de Rzezna, Chvalii Dominus, Sacello Betlehemitico (ubi sepultus est) 2000 ss. pro Praedicatoribus sustentando legavit. Gabriel Svechinus de Paumberga Chrudimenus, I. V. D. et S. C. M. ad Appellationes Consiliarius, olim Professor, legavit Academiae 400 ss. Scholae Petrensi Bibliothecam. An. eodem. Sophia in Biessin donavit Academiae 400 ss., hujus summae parte empti duo coloni in pago Meczirz. An. D. 1585. Paulus Heliades Lochenicenus, B[onarum] A[r]tium B[acciaureus] et Sch[olae] Beneschoviensis Rector, legavit Acad. 50 ss., quibus sedilia Studiosorum ex voluntate donatoris parata. An. 1602. Collegio Carolino ruinam minante, ordinibusque, praesertim civitatibus, opem ferentibus, vicit omnes illustris heros et Princeps Dn. Petrus VOK de Rosis (Scholae postea, quam Rosebergicam dici voluit, fundator) 200 ss. donatis.

Ioh. Loboczky à Lybeo monte Pragens. A. B., Civis et Archigrammateus Reginae Hradecens: 20 ss. legavit sacello Bethlehem.

An. 1608 Ioh. Benedictus Pragenus, Administrator Consistorii, dedit Sacello Corp. Christi 40 ss. [A 8]

Anno 1609 Mart. Cochanius à Prachova, Guttnae Civis facundissimus, Scholea ibidem 100 ss. legavit.

Cruciger Chvalsky à Genssteina, A. B., Maj. Urb. Pragens. Civis, legavit Collegio Carolino vineam.

Dn. Christophorus de Mitrovicz, S. C. M. Consiliarius, pro Acad: instauratione 1000 ss. Dnn: Defensoribus legavit.

Sub MATTHIA nunc rerum potiente, Domino nostro clementissimo, rivos liberalitatis in liberalium artium cultores non plane exaruisse docuere:

M. Simeon Humburgius ab Humburgk Pragae Cancell: et Academiae Defensor. qui Sacellum Coll: Carol: An: 1604 reparavit, et moriturus Scyphum Magistris legavit. Anno 1612.

An: D: 1615. M. Laurentius Benedictus Nudozerinus Pannonius, Mathematicum Professor et Collegii Carolini Praepositus, bonorum suorum haeredem Facultatem Philosophicam scripsit.

Eod. An. Bernhardus Machanius, Reginae Hradecenus, A. B., Scholae Patr. 2000 ss., ut alumnis egenis melius succurreretur, legavit.

Typis Ionathae Bohutsky de Hranicz. [A 8v]

POZNÁMKY K EDICI

Odkazy jsou zařazeny ke stránkám, označeným podle předlohy. Zevrubnější vysvětlivky obsahuje edice Mistr Jan Kampanus, Mecenáši Karlovy university. Vydal Karel Hrdina. V Praze, 1949. Pro obecnou informaci viz Přehled československých dějin, Díl I, Praha 1958 a bibliografický přehled 25 ans d'histoire tchécoslovaque 1936—1960, Praha 1960. Pro starší období: J. Šusta, Karel IV. Za císařskou korunou, 1346—1355. Praha, 1948. — F. M. Bartoš, Čechy v době Husově. 1378—1415. Praha, 1947. — Nejdůležitější edice jsou Monumenta universitatis Pragensis, zejména I/1,2 (liber decanorum).

[A 2]

Karel IV. (1346—1378), založil universitu tzv. zlatou bullou ze dne 7. dubna 1348. Kampanus mu připisuje založení kolejí Velké čili Karlovy, Všech svatých, právnické a medické. Zprávu o spojení university s kapitulou u sv. Apolináře převzal Kampanus z Hájkovy kroniky. U knihovny vyšehradské šlo o majetek Viléma z Lestkova. Jeho knihy, namnoze získané za studií v Avignonu, koupil Karel IV. pro universitu. Srov. seznam knih koleje Karlovy z 1370 (otiskla E. Urbánková, Katalogy knihoven kolejí Karlovy university, Praha, 1948).

Arnošt z Pardubic, arcibiskup pražský 1344—1364, rádce Karla IV., se stal hned po založení university jejím kancléřem. Mylný výklad, že se kancléřem stal z vděčnosti za dary, je převzat z Hájkovy kroniky.

Jan Očko z Vlašimi, sekretář Karla IV., arcibiskup pražský 1364—1378, zemřel 1380. Hradčanský špitál zašel v 15. stol.

Mikuláš z Kroměříže, vysoký úředník arcibiskupský i královský, koupil za studií v Avignonu knihu Jakuba de Vitriaco, Historiae Hierosolymitanae, dodnes chovanou v UK (XIII D 7).

Kliment z Hradce (Králové) je jinak neznámý. Do knihy jím darované byly zapsány údaje, jež byly hlavním pramenem Kampanovým.

Václav IV. (1378—1419) koupil pro Karlovu kolej budovu dnešního Karolina, patřící Janu Rotlebovi (Rotlevovi), kam kolej přesídlila 1386. Kolej, nesoucí jeho jméno, jinak Císařskou, založil 30. ledna 1399.

[A 2v]

Hedvika (Jadwiga) dcera uherského a polského krále Ludvíka, manželka Vladislava Jagiella, založila se souhlasem svého strýce, Václava IV., kolej pro studenty z Litvy listinou z 10. listopadu 1397. Jejimi zmocněnci byli Jan Štěkna, její kaplan a dobrodinec krakovské university a Kříž Kramář.

M. Jan Václavův z Prahy, zvaný M. Jenek, byl jedním z prvních členů koleje Karlovy a učitelem Husovým. Dům, věnovaný koleji Národa českého, stál ve čtvrti svatohavelské na Starém Městě.

Jan (Hanuš) z Milheimu, vlivný dvořan Václava IV., pocházel z vratislavské měšťanské rodiny, vymohl Křížovi Kramáři r. 1391 králův souhlas k založení kaple Mládátek, později Betlémské. Srov. F. M. Bartoš, Čechy v době Husově, str. 466.

Kříž Kramář. byl bohatý měšťan Starého Města, hmotně zajistil stavbu Betlémské kaple a roku 1412 věnoval svůj dům v dnešní ulici Husově na zřízení Nazaretské koleje. Srov. Jos. Teige, Základy starého místopisu pražského, 1/2, str. 795 ad., 809.

Václav Rohle byl farář u svatého Martina ve zdi na Starém Městě, zemřel v Římě 1402 nebo 1403.

[A 3]

Ješek Malý, strážný čili pojezdny královských silnic za vlády Václavovy. Postupice a Bohušovice (Bohušice?) koupil od Viléma Kostky z Postupic nikoliv Ješek, nýbrž Kříž Kramář, který je věnoval r. 1409 studentům koleje královny Hedviky [zvané tehdy podle názvu domu Jeruzalémské].

Mikuláš Puchník, známý ze sporů krále Václava s arcibiskupem, byl v letech 1385—1492 generálním vikářem arcibiskupství.

Blažej Vlk (Lupus) ze Strážného, profesor a děkan kapituly a koleje Všech svatých, odkázal zmíněné koleji vinici. Monumenta universitatis Pragensis (dále jen MUP), IIL., č. XX.

Václav Empedokles, bakalář a mistr university koncem 14. stol.

Mikuláš Kouřimský, mistr 1387, doložený v Liber decanorum.

Štěpán z Kolína, mistr. 1383, významný učitel Husův. Údaj Kampanův upřesňuje datum úmrtí. Srov. O. Odložilík, M. Štěpán z Kolína, Praha, 1924.

Adam Benešův z Nežetic, kanovník, generální vikář arcibiskupství 1396 až 1414. Jeho závěť z 1414 s odkazy má A. Podlaha, Series, 68.

[A 3v]

Jan Eliášův, profesor fakulty svob. umění a teologické, odpůrce Husův. Boethiův spis se jmenuje De differentiis topicis. Zemřel 1428.

Řehoř Lvův, děkan artistické fakulty 1405, kanovník, žil ještě 1421.

Václav ze Stříbra, pravděpodobně totožný s kanovníkem Václavem N., uvedeným na A 3.

Johannes Artsen de Langevelt, mistr 1384, profesor, mizí počátkem 15. století.

Ondřej ze Zelenče (Zelence?), mistr 1391, profesor, připomíná se v Liber decanorum do 1399.

Pavel ze Slavíkovice, bakalář 1395, farář u sv. Jiljí na Starém Městě kol. 1435, měl velkou sbírku spisů Viklefových.

Matěj z N. (Mladé) Boleslavi, mistr 1394, profesor. Srov. stať F. M. Bartoše ve sborníku Betlémská kaple, Praha 1923.

Petr ze Stupna, mistr 1389, u Husa zvaný „musicus dulcissimus“, zemřel asi 1407.

Václav z Chotětova, daroval podle notářského zápisu roku 1407 dům u svatého Havla, vedle domu Národa českého.

Matěj z Knína, mistr 1404, od 1406 profesor, žák Husův, proslulý svým řízením bouřlivé universitní disputace (kvodlibetu) r. 1409, na němž se střetli čeští stoupenci reformních snah s německými mistry.

[A 4]

Zikmund, král český 1419—1437, potvrdil universitní privilegia listinou z 12. dubna 1437.

Martin Lapka z Prostiboře patřil k okruhu přátel Husových, k němuž patřili profesori Martin Kunšův z Prahy, Křišťan z Prachatic, lékař a astronom a Jan Kardinál z Rejštejna. Prokop z Plzně je uveden na A 4v.

Dorota Behuna, správně Behmová nebo Pehmová ustanovila poručníky svého jmění Jana Rečka a M. Křišťana z Prachatic. Po smrti jejího syna Janka dala Staroměstská rada r. 1438 souhlas, aby odkaz připadl universitě.

Albrecht Habsburský, král český 1438—1439, dal listem z 18. září 1438 souhlas k založení koleje Rečkovy.

Jan Reček z Ledče, sladovník a měšťan staroměstský, zemřel 1439. Kolej jím založená v dnešní Bartolomějské ulici byla zajištěna platy ze vsi Michle a z Doláněk.

Jan Ondřej Šindel, mistr 1399, roku 1410 rektor, přednášel astronomii, byl kanovníkem u svatého Víta, ve třicátých letech žil jako městský lékař v Norimberce, roku 1441 byl kanovníkem vyšehradským, žil ještě 1455.

Ladislav Pohrobek, král český 1453—1457, stvrdil listinou z 13. září 1454 darování Staroměstských z 1431 (na které vlastně neměli právo, protože šlo přesně řečeno o majetek královský).

[A 4v]

Matěj Louda z Chlumčan, táborský hejtman, přešel k Zikmundovi, jenž ho jmenoval král. hofrychtěřem. V letech 1432, 1433 a 1437 byl na koncilu v Basileji,

roku 1447 byl jako zástupce stavu městského vyslán ke kurii papežské. Uvedený odkaz je obsažen v Loudově závěti z 15. května 1460. Viz o něm Z. Nejedlý v Ottově slovníku naučném, XVI, str. 370.

Oldřich ze Znojma, bakalář 1416, roku 1432 byl vyslán na koncil basilejský. Jeho projevy vydal F. M. Bartoš v Archivu Tábořském I/1935.

Prokop z Plzně, mistr 1408, vikleřista, farář v Praze, zemřel 1457.

Jiří z Poděbrad, král český 1458—1471, věnoval koleji Královnině asi majetek M. Stanislava z Hnězdna, který mu připadl jako odúmrť. Synové Jiřikovi jsou jako ochránci koleje Loudovy jmenováni v listině z 1469.

Jan Most byl podle Tomka farářem u svatého Haštala od 1448.

Jan zvaný Plebán, je asi totožný (podle Bartoše) s Husovým famulem, vzpomínáným v Husových listech. Srov. V. Novotný, M. Jana Husi korespondence, str. 205.

Mikuláš Řehořovec, student a později kazatel v Betlémě, pak (kolem 1457) farář u svatého Jindřicha na Novém Městě.

[A 5]

Václav N. je jinak neznámý, dar je doložen v tzv. Rajhradském sborníku M. Marka Bydžovského z konce 16. stol.

Václav Vrbenský (z Vrba) mistr 1451, studoval v Paříži, profesor od 1453, zemřel podle Lupáčova kalendáře 1493.

Jan z Jemnice, mistr 1443, později děkan a rektor, uváděn do 1461.

Václav Carda z Petrovic, dřívější husitský hejtman, daroval 7. listopadu 1465 plat z Nučic na Litoměřickou koleji Nazaretské.

Mikuláš Humpolecký (z Humpolce) byl 1424—1435 kancléř Staroměstský, zemřel 1467.

Tomáš z Vratinína, mistr 1443, profesor od 1445, naposled je o něm zmínka z 1458.

Vladislav II., král český 1471—1516, potvrdil privilegia university roku 1472, nadto daroval koleji Nazaretské a kapli Betlémské plat, kterou mu od úmrtí připadl po Václavovi, synovi Kříže Kramáře, povolil koleji Všem svatých výkup zcizených statků, dal koleji Karlově zapsat do desk zemských ves Psáry u Prahy a roku 1516 na sněmě uložil stavům ochranu university Srov. A. Haas, Archiv Karlovy university v Praze, Časopis archiv. školy 15/1939, str. 70 ad.

[A 5v]

Kliment Bakalář, z koleje Loudovy, odkázal jí roku 1493 plat 80 gr. z vinice na Žižkově hoře.

Václav Zizius (Žiž), rodák z Pacova, mistr 1462, profesor, roku 1513, kdy zemřel, byl rektorem. Jeho bratři jsou uvedeni dále.

Jan z Borotína, mistr 1410, od 1413 profesor, v padesátých letech měšťan Starého města, zemřel 1458. Byl žákem Husovým, potom přešel na stranu reakce, proti Kapistránovi však hájil kalich. Kolej získala plat ze vsi Kozmic u Tábora asi po smrti Borotínových synů Jana a Václava.

Jan Pražák, mistr 1410, profesor asi od 1458, zemřel 1490, zajistil kapli Božího těla plat na vinici Zvonovce.

Jan Kumpán, mistr 1445, uváděný v Liber decanorum do 1486.

Jaroslav z Oujezda a Choltic obnovil roku 1490 starší plat, věnovaný jeho předky již koncem 14. století.

Mikuláš Hořepnický (z Hořepníka), bakalář 1465, bývalý knihovník koleje

Národa českého. Václav Koranda a Jakub ze Stříbra koupili zmíněný plat r. 1497.

Jiří Pětikostel, žák Rokycanův, majitel domu v Celetné ulici. Dar je doložen v Liber decanorum.

Jan Zizius (Žiž) byl měšťanem Staroměstským. Závěti z 1505 odkázal koleji Loudově plat v Mečířích u Nymburka, který pro tento účel již roku 1492 koupil Jan Březenský ze Chcebuze.

[A 6]

Svatomír (Zrůbek z Újezda), 1502—1508 arciděkan kutnohorský, kanovník u sv. Apolináře. Lžice jím darované byly zničeny při požáru r. 1568.

Jan z Opočna, mistr 1465, profesor od 1470, pak farář u svatého Petra na Novém Městě. Viz Staré letopisy české, str. 299 k roku 1509.

Michal ze Stráže, mistr 1493, děkan 1500, zemřel 1512.

Ludvík, král český 1516—1526. Zprávu o daru majetku kněze Abrahama, jinak neznámého, převzal Kampanus z rukopisu A 13b, fol. 18, AKU.

Martin z Počátek, mistr 1475, rektor 1503—1504, později farář v Praze, zemřel 1512.

Václav Koranda (mladší), nar. v Plzni 1425, profesorem byl od 1459, administrátor konsistoře podobojí od 1471, autor náboženských traktátů, zemřel r. 1519. Podílel se roku 1501 na zřízení nadace pro koleje Velkou, král. Hedviky a Nazaretskou.

Václav (Vachek) Žatecký, mistr 1502, profesor od 1504, zemřel na mor r. 1520.

Vít Salius, doktor lékařství a lékárník, měšťan staroměstský, zemřel r. 1523.

[A 6v]

Ferdinand I., král český 1526—1564, potvrdil privilegia university listinou z 5. května 1537. Snažil se opětovně získat vliv na universitu, dal podnět ke vzniku jezuitské universitní koleje v Klementinu. Kampanus se o postoji habsburských vládců vyjadřuje velmi opatrně.

Václav Medulanus (Medek z Krymlova), mistr 1524, profesor od 1525, roku 1527 nařčený z pikartství, později měšťan a konšel novoměstský. Astrolabium je přístroj k určování hvězd.

Vavřinec Třeboňský, mistr 1505, rektor 1518, administrátor konsistoře podobojí 1529—1531, kazatel v Betlémské kapli a její příznivec. Zemřel r. 1531.

Jan Kulata (z Ivančic), mistr 1513, profesor 1514—1532, měšťan malostranský, člen konsistoře, zemřel 1550.

Jan Franc z Královské Hory, rodák z Brna, doktor práv na universitě v Bologni, zemřel r. 1541. Odkázal pražské Akademii r. 1538 1000 kop gr. č. na vydržování lektorátu Homérovy Illiády. V letech 1547—1558 byl roční plat 45 kop vyplácen M. Matouši Collinovi z Chotěřiny. Toho roku z politických důvodů byl Collin platů zbaven. Čtení z Homéra se konala i nadále, ale plat již Akademie nedostávala. Teprve po Bílé Hoře si jezuité vymohli jeho vyplácení od Liechtensteinů, nových majitelů panství Kostelec n. Čern. lesy, na němž byl plat pojištěn.

Bohuslav, pravděpodobně z Němčic, dárce 10 kop gr. čes.

[A 7]

Jan Havránek, měšťan a konšel v Lounech, zemřel 1542.

Alžběta Svíčnice, tj. voskařka, zemřela 1536, odkázala značné jmění Betlému. Anna Vršová byla její kuchařka, která dostala zbytek majetku a z něj přidala něco na stavbu Betléma. Srov. sborník Betlémská kaple, str. 32.

Jan Berka, rodák z Chocně, mistr a profesor od 1522, rektor 1533—1535, od 1539 lékař v Praze, zemřel 1545. Koupí platů uskutečnil po smrti Jakuba Vršovského z Kapí Hory roku 1554 druhý poručník Václav Trubka.

Šebestián Aerichalkus, profesor 1545—1555, významný humanista. Viz A. Truhlář - K. Hrdina, Rukověť I, 13 a 474.

Jan Hortensius, vlastně Zahrádka z Radkova, nar. 1501 v Praze, studoval v Padově, profesor a astronom university, po deset let rektor a od 1544 probošt koleje krále Václava. Zemřel 1557 a jeho zahrada na Příkopě byla prodána koleji Karlově.

Jan Kolínský, podle K. Hrdiny Kampanem mylně spojený s doktorem Janem z Petřína, který studoval ve Wittenberce, byl od 1534 profesorem Akademie, administrátorem a farářem u sv. Mikuláše. Zemřel podle Lupáče 4. července 1562.

Bernard Torquatus z Koštic, studoval ve Wittenberce, vynikající lékař. Matouš Philomates Dačický, mistr 1552, profesor od 1558, zemřel 22. září 1565. Matouš (Dačický) z Valkmberka, humanistický básník a vychovatel u Jana z Valdštejna byl jeho příbuzný. Jan Kaňha z Veleslavína, zemřel 1599, byl profesorem Akademie, pak písařem novoměstským.

Maxmilián II., král český 1564—1576. O hmotném zabezpečení pražského vysokého učení se na sněmech jednalo v letech 1567 a 1575. Srov. Sněmy české, III, str. 339, 344, 383.

Šimon Pistorius se stal bakalářem roku 1564.

Petr Codicillus z Tulechova, profesor Akademie, básník, překladatel z řečtiny do latiny, zemřel 1589.

[A 7v]

Jan Mystopol, administrátor konsistoře podobojí 1542—1566, na základě přízně arciknížete Ferdinanda byl dočasně proboštem koleje Všech svatých (1548 až 1550), od dubna 1550 z vůle Ferdinanda I. byl dosazen za správce kaple Betlémské. Zemřel 1568. Srov. sborník Kaple Betlémská, str. 35—41.

Jan Davus, zvaný Philophilus, student Akademie, práva vystudoval v cizině, roku 1568 byl jmenován profesorem, ale téhož roku zemřel.

Jan Stříbrský, chrudimský, pak litoměřický děkan.

Jan Crinitus, příjmením Fousek, kněz. Jeho dar je i odjinud doložen.

Matěj (Trenda) Slánský, od 1565 farář na Náměti v Kutné Hoře, zemřel 1569.

Martin Mělnický, farář na Malé Straně, 1563—1570, od 1572 správce kaple Betlémské, králem dosazený administrátor konsistoře podobojí, jehož odkaz je doložen v aktech koleje Loudovy.

Jindřich Hostovský (Hostovický), farář u svatého Štěpána, stoupenec novotrakvismu. Dar byl odevzdán r. 1570.

Jan z Proseče je tu Kampanem zaměněn za svého syna Tomáše, příznivce Akademie, zemřel 1572.

Jan Jindra z Firstnfelda, jinak Famfarum, majitel skelné huti v Praze. Podle MUP III, 182 šlo o darování 6000 skelných koleček, málo pravděpodobné číslo Kampanovo je převzato z Liber decanorum.

Nikodém z Paumberka, mistr 1545, měšťan a kancléř staroměstský, zemřel 1574.

Rudolf II., král český 1576—1612, upravil listinou z 26. února 1593 stanovené meze pravomocí soudu rektora university a možnost odvolání k soudu apelačnímu. „Navrácením Akademie“ míní Kampanus ustanovení Majestátu z 9. července 1609.

Šimon Proxenus ze Sudetů, rodák z Č. Budějovic, studoval ve Frankfurtu

n. O. a ve Wittenberce, od 1556 profesor Akademie, 1566 se stal doktorem práv v Orléansu, o rok později radou nad apelacemi. Zemřel 1576, jeho odkaz byl vyplacen až 1580.

Havel Gelastus Vodňanský, mistr 1545, po 1548 profesor, starotrakvista, zemřel 1577 jako tajný katolík. Odkázal knihovnu a prostředky městské školy vodňanské.

Mikuláš Valter z Valteršperku, dvorský sekretář od 1564, zemřel r. 1578.

Bartoloměj z Levenperka, bakalář 1558, měšťan novoměstský, zemřel 1581. Karlově koleji odkázal dům Štětský na dnešním Václavském náměstí, který prodali mistři 1602. Na počest dárci vydali r. 1588 sborníček Epicedia a roku 1603 mu zřídili epitaf na hrobě. Z. Winter, O životě..., str. 103.

[A 8]

Viktorin Slánský, bakalář 1552. Autorem spisu Theatrum vitae humanae byl Th. Zwinger.

Václav z Vřesovic a na Doubravské Hoře, pán na Teplicích aj., od 1575 defensor, horlivý podobojí a přítel humanistické vzdělanosti, přítel Lupáče a Mitise, zemřel 1583. Koleji Karlově odkázal také svoji literární pozůstalost, svoji knihovnu dal k dispozici obci Malostranské. Vřesovická knihovna přešla do knihovny klementinské až 1782. Srov. J. Volf, Knihovna Václava Vřesovce z Vřesovic, Praha, 1937.

Pavel (Kristián) z Kolína, mistr 1552, profesor 1557—1561, pak do 1584 kancléř Starého Města, autor Práv městských. Zemřel 1589, podle závěti z 1582 odkázal 50 kop a koflík také Karlově koleji.

Václav Zelotín, student Akademie, někde v cizině se stal doktorem lékařství, profesor, zemřel 1585.

Jan Manětínský byl od 1550 děkanem na Mělnice, zemřel už 1556, v Kampánově datování je tedy chyba.

Mikuláš Karyk z Řezna, obchodník s vínem, majitel domu na Malém rynečku na Starém Městě, přítel bratrského biskupa Jana Augusty, zemřel 1587.

Gabriel Svěchin z Paumberka, mistr 1545, býval vychovatelem Petra Voka z Rožmberka, pak získal doktorát práv v Padově. V letech 1557—1558 byl profesorem Akademie, pak radou nad apelacemi. Vdova po něm, Kateřina, která zemřela 1591, odkázala 200 kop gr. čes. (400 kop gr. míš.) na povznesení lékařské fakulty.

Žofie Běšínová z Běšin, provdaná Hrobčická z Hrobčic. Poddaní v Mečích byli koupeni v listopadu 1585.

Pavel Heliades, bakalář 1597, učitel školy Klimentské na Novém Městě, zemřel 1599 v Benešově. Odkaz na opravu katedry a stolic patří k roku 1598.

Petr Vok z Rožmberka (1539—1611) založil před svou smrtí v Soběslavi vyšší školu (gymnasium illustre). Za jeho dědice Jana Jiřího ze Švamberka se Akademie marně pokoušela o přenesení školy do Prahy.

Jan Libocký z Libé Hory, bakalář 1591, od 1591 písař v Hradci Králové.

Jan Benedikt, farář na Zderaze, starotrakvista, byl od 1605 administrátorem konsistoře. Zemřel 5. června 1608.

[A 8v]

Martin Kochan z Prachové, do 1588 správce školy u sv. Barbory v Kutné Hoře, pak právní prokurátor. Zemřel 1609.

Kříž Evarist Chvalský z Jenštejna, bakalář 1573, od 1575 měšťan staroměstský, zemřel 1608. Podle závěti postoupil svému švagrovi, bývalému profesoru

Akademie M. Václavu Vlaverinovi, svou vinici v Litoměřicích, s tím, že z ní mají mistři Karlovy koleje dostávat každoročně v den pam. M. J. Husa vědro vína. Odkaz byl realizován až od 1619. Chvalský odkázal dále 400 kop kapli Betlémské, a 20 kop chudým žákům u sv. Mikuláše na Starém Městě.

Kryštof Vratislav z Mitrovic (1544—1612), defensor akademie a konsistoře, od 1605 purkrabí karlštejnský. Zdá se, že jeho odkaz nebyl v době, kdy Kampanus psal Kalendář, ba ještě ani v roce 1617 odevzdán universitě.

Šimon Humberk z Humberka, mistr university štrasburské, defensor Akademie od 1609, zemřel 1612.

Vavřinec (Laurencius) Benedicti z Nedožier, profesor od 1614, překladatel a spisovatel český i latinský, zemřel 4. června 1615 a Akademii odkázal přes 1000 kop gr. míš. Srov. A. Truhlář, Rukověť I, str. 114 a 485.

Bernard Macháň, bakalář 1614, žák Kampanův, jehož knihovnu věnovali dědicové škole v Čáslavi.

„КАЛЕНДАРЬ ДОБРЫХ ДЕЛ“ МАГИСТРА ЯНА КАМПАМУСА,
ОБНАРУЖЕННЫХ В ПРАЖСКОЙ АКАДЕМИИ

Йозеф Полищенский — Яна Вобратилова

Выводы

В статье говорится о небольшом труде магистра Яна Кампануса Воднянского, известного профессора Карловой академии. В коротком введении автор нас знакомит с историографией, которая проводилась в пражском университете в периоде, предшествующем Белой Горе и знакомит нас с тем, какое участие принимали магистры университета в политической публицистике перед восстанием 1618-го года. В отличие от чешкобратских историков магистры университета считали историю вспомогательной дисциплиной, дополнявшей изучение правоведения и медицины; изучалась она также лицами, готовившимися заниматься общественной деятельностью. В первой части статьи автор обращает внимание на связи пражских магистров с другими немецкими высшими школами (Росток, Гейдельберг, Альтдорф). В упомянутом труде, изданном Кампанусом в 1616-ом году в форме новогоднего календаря, приведен список разных подарков, полученных университетом с момента его основания и до 1615 года. Подарки в большинстве случаев получали университетские коледжи, перечень которых косвенно приведен в работе, далее их получали университетские часовни и некоторые городские школы. Источником фактов, помещенных в работе Кампануса, которую он написал в целях заставить членов сословной организации уделять больше заботы университету, явилась потерянная метрика чешского народа, Liber decanorum артистического факультета и несколько университетских рукописей. В ущерб своей работе, Кампанус в некоторых местах использовал факты, приведенные Гайеком. Работа Кампануса при изучении истории университета является важным литературным источником.

DES MEISTERS JOH. CAMPANUS KALENDER,
DER DER PRAGER AKADEMIE ERWIESENEN WOHLTATEN

Josef Polišenský - Jana Vobrátilová

Zusammenfassung

Der Beitrag bringt eine Edition der kleinen Schrift von M. Johannes Kampanus Vodňanský, eines bekannten Professoren der Karlsakademie. In einer kurzen Einführung informieren uns die Autoren über die Geschichtswissenschaft an der Prager Universität vor der Schlacht am Weissen Berg im Jahre 1620 und werten den Anteil der Meister der Universität an der politischen Publizistik im Zeitabschnitt vor dem Ständeaufstand im Jahre 1618. Zum Unterschied von den Historikern der Böhmisches Brüder hielten die Universitätsmeister die Historie nur für eine Hilfswissenschaft für Jura und Medizin und eine Vorbereitung zur öffentlichen Tätigkeit. Weiter wird auf die Verbindung der prager Meister mit deutschen Hochschulen hingewiesen (Rostock, Heidelberg, Altdorf). Die schon erwähnte Schrift, welche von Kampanus im Jahre 1616 als Neujahrsbericht herausgegeben wurde, enthält ein Verzeichnis verschiedener Schenkungen, die der Universität von ihrer Gründung bis zum Jahre 1615 übergeben wurden. Die Geschenke wurden in ihrer Mehrheit den Universitätskollegien, deren indirekte Aufzählung die Schrift enthält, weiter Universitätskapellen und einigen städtischen Schulen zugewendet. Der Schrift, bei deren Abfassung Kampanus von der Bestrebung geführt wurde die Mitglieder der Ständegemeinde zu einer grösseren Fürsorge um die Universität anzuregen, lagen als Quellen die verlorene Matrik des tschechischen Volkes „Liber decanorum“ der artistischen Fakultät und einige Handschriften der Universität zugrunde. Kampanus benützte auch Angaben aus Hajek's Kronik, was nicht immer zum besten seiner Arbeit diente. Die Arbeit stellt eine wichtige Quelle zur Universitätsgeschichte dar.

PŘÍSPĚVKY K OBNOVENÍ LÉKAŘSKÉHO STUDIA V PRAZE
(1623—1638)

К ВОПРОСАМ О ВОЗОБНОВЛЕНИИ ИЗУЧЕНИЯ МЕДИЦИНЫ В ПРАГЕ (1623—1638)

BEITRÄGE ZUR WIEDERÖFFNUNG DES MEDIZINSTUDIUMS IN PRAG (1623—1638)

KAREL BERÁNEK

Počátky obnovení lékařské fakulty Karlovy university¹ jsou pro nedostatek pramenů nejasné a omezují se převážně jen na hypotézy. Dodnes převládá názor prof. Hasnera,² že pražská lékařská fakulta v prvních létech svého trvání pouze živořila, že se skládala z jediného učitele a jediného žáka, z prof. Františka Roji a studujícího lékařství Jana Marka Marci, který se pak stal sám profesorem a nahradil svého učitele. Líčení Weitenwebrovo³ pak působí přímo dojmem, jakoby se Markus Marci soukromě učil lékařství dokonce u Jesenia a pak byl jesuity prohlášen doktorem lékařství a profesorem. Zatímco názor Weitenwebrův se opíral o pouhou domněnku, spočívalo tvrzení Hasnerovo na jediném dokumentu známém oběma autorům, na promoční thési Jana Marka Marci, dochované v Lobkovicově knihovně.⁴ V jiném svém článku uvádí prof. Hasner⁵ seznam prvních profesorů lékařské fakulty, který obsahuje na prvním místě jméno prof. Marka Marci.

Po zastavení činnosti utrakvistické Karlovy university, na zprávu o odevzdání jejich pečetidel, nařídil dne 15. července 1622 Ferdinand II. Lichtensteinovi,⁶ aby projednal s jezuitským visitátorem P. Janem Argen-

¹ Poslední zmínka o původní lékařské fakultě je z r. 1447, kdy musil Pavel Židek odprosit pro úrážku M. Václava z Prachatic, doktora lékařství a pražskou universitu. R. 1464 již lékařská fakulta prakticky neexistovala, neboť městiště její koleje dal král Jiří Duchkovi, platněji, k postavení domu. R. 1612 obnovil sice Dr. Adam Huber z Riesenpachu lékařské přednášky, avšak po jeho smrti r. 1613 se nenalezl lékař, který by byl ochoten zdarma přednášet. Tím se také pokus o obnovení lékařské fakulty skončil.

² Prof. Hasner, *Geschichtlich-medizinische Fragmente* (Zeitschrift für Heilkunde 4 (1883), str. 171).

³ Dr. Wilhelm Weitenweber, *Beiträge zur Literaturgeschichte Böhmens* (Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Classe der k. Akademie der Wissenschaften 19 (1856), str. 124).

⁴ UK: Lobkovicova knihovna: sign. R V Ff 61.

⁵ Prof. Hasner. *Die Entwicklung des klinischen Unterrichtes in Prag* (Prager Zeitschrift für Heilkunde XI. str. 337 nn.)

⁶ SŮA: JS-CVI/1/3, fol. 4 r.

tem vydání university Karlovy a jejich statků jesuitům a zřízení světských fakult, které pražské jezuitské universitě chyběly. Pravděpodobně v srpnu tohoto roku došlo k onomu jednání, na něž přišli jesuité s pevným programem, do něhož pak byly vloženy požadavky státu. Tento společný program, který byl panovnickým reskriptem ze dne 9. září 1622, schválen, navrhoval zřízení tří placených kateder na lékařské fakultě. První profesor měl přednášet spekulativní lékařství, druhý praktické lékařství a třetí anatomii a botaniku.⁷ Spojoval se tedy ve funkci prvního profesora, kterého můžeme nazývat též „theoricus“, úřad pozdějších dvou profesorů, totiž profesora institucí a theorie, a ve funkci třetího profesora, profesora anatomie a chirurgie se stolicí botaniky. Profesor „practicus“ odpovídal i pozdějšímu uspořádání, jenomže z druhého místa ustoupil na páté. Tento program určil též sídlo nové lékařské i právnické fakulty — kolej Karlovu. Po schválení programu císařem nezbylo již nic, než předat Karlovu universitu jesuitům. Lichtenstein proto nařídil Pěčkovi z Radostic dne 10. listopadu 1622, aby předal všechna její registra rektoru Klementinské koleje. Nechci zde opakovati, jak Lichtensteinem dosazení komisaři Michael Pěček z Radostic a M. Jiří Molerus s universitním jměním hospodařili, a jak s jejich správou byli málo jesuité spokojeni.⁸ Kromě ztrát za tohoto hospodaření se snížily příjmy university z 3620 kop 38 grošů 1 denáru na 2808 kop 38 gr. 1 d.⁹ Organizace nových světských fakult, které měly být z těchto příjmů financovány, připadla novému rektoru koleje i university P. Ximeniovi. Jeho rukou jsou psány všechny první návrhy statut i universitní organizace. On, i kancléř university Martin Santinus, se postarali o první profesory světských fakult. Odznaky nové lékařské fakulty epomis a pečeť byly rovněž dílem jesuitů. Ximenius navrhl pro lékařskou fakultu epomis šarlatové barvy z čistého hedvábí s límcem z bílého damašku,¹⁰ Pod epomis nosili profesori prý po italském způsobu damaškovou řízu sahající pod kolena.¹¹ Pečeť, které bylo fakultou užíváno do konce první světové války, měla v pečetním poli dvouhlavého císařského orla. Mezi orlovými hlavami stál archanděl Rafael s delfínem a poutnickou holí.

⁷ SŮA: JS-CVI/1/3. I. Kollmann, Acta s. Congregationis de propaganda fide res gestas Bohemicas illustrantia, I. 1, str. 67, odděluje mylně „et rem herbariam“ jako zvláštní (čtvrtou) stolicí.

⁸ Z. Winter, Děje vysokých škol pražských, str. 213. Universita byla převzata P. Sideciem 14. XI. 1622.

⁹ SŮA: SM: U 1/1/24, fol. 44.

¹⁰ SŮA: JS — CXII/1: „Medici autem (epomidem) cum linteo ex damasceno albo, similiter rubram solosericam“.

¹¹ Ibidem č. 18: „Ad decorem dominorum professorum facere videtur, ut in actibus publicis, quando praesertim epomidem induti procedunt, vestem Damascenam nigri coloris infra genua promissam more doctorum Italiae assumant.“

Umělecké pojetí této postavy je totéž, jako u barokní hlavice žezla lékařské fakulty, která byla pravděpodobně tehdy upevněna na gotický stonek. Na orlových prsou byl umístěn francouzský štítek s postavami světců Kosmy a Damiána, patronů fakulty, držícími v rukou palmové ratolesti. Její opis zněl SIGILLUM FACULTATIS MEDICAE UNIVERSITATIS PRAGENSIS.¹²

V čele fakulty stál děkan, který byl volen členy fakulty z profesorů a rektorem potvrzen.¹³ Děkan měl u sebe pečeť, žezlo a nedochovanou knihu, do níž se zapisovaly promoce, disputatione, různé studentské záležitosti i spory. Děkan měl právo přijímat studenty, kteří mu předložili potvrzení o zápisu v rektorské matrice. Se souhlasem fakulty pak směl přijímat i cizí doktory, kteří mu předložili své doktorské diplomy. Profesory ovšem přijímal a jmenoval rektor bez ohledu na děkana a fakultu. To byly všeobecně platné předpisy pro obě světské fakulty. V návrhu nikdy nepotvrzené zlaté buly počítali jesuité i na zvláštní úkoly děkana a profesorů lékařské fakulty. Byl to dozor na zdravotnictví v Praze. Dle tohoto návrhu nesměl provozovati v Praze nikdo lékařskou praxi, aniž byl profesory vyzkoušen. V lékárnách měli nadto profesori konat revise. Ovšem k uskutečnění tohoto plánu došlo až r. 1651.

Nejtěžší byl výběr příštích profesorů. V Praze žilo dosti lékařů, avšak mnozí z nich nevyhovovali zkušeností, mnozí po stránce náboženské. Této rozhodující způsobilosti neměl nejen pronásledovaný Borbonius,¹⁴ ale i Dr. Scato,¹⁵ který teprve r. 1628 opustil pro víru zemi. Jesuité se proto obrátili pravděpodobně nejen na své příznivce, ale i na cizí university a tak konečně 21. září 1623 přijal rektor v pokoji provinciálově tři profesory a poobědval s nimi ve společnosti kancléře P. Santina, P. Philippa, Sidecia a Molitoris.¹⁶ Těmito prvními profesory byli Dr. František Roia ab Aquista Pace z Verony, Dr. Justus Stroperius z Meersfeldu a Dr. Izaiáš Leš. Všichni tito profesori složili slavné tridentské vyznání víry do rukou patera rektora a 4. prosince 1623, byly¹⁷ konečně slavnostními bohoslužbami zahájeny v Karolinu lékařské přednášky

¹² Pečeť převzala vcelku základní motiv ze starého pečeti lékařské fakulty, na němž byli oba světcí s nemocnými. V inventáři z r. 1609 jsou pokládáni za zpovědníky (cf. V. Vojtíšek, O starých pečetích university Karlovy, str. 102).

¹³ Návrh zlaté buly Ferdinanda II, která však nikdy nebyla vydána. J. Kollmann, Acta str. 428 nn.

¹⁴ Matyáš Borbonius (Burda) z Borbenheimu, nar. 1566 v Kolínci u Klatov, r. 1597 prohlášen doktorem lékařství v Basileji. Působil jako zemský lékař v Praze. Zemřel ve vyhnanství v Toruni 16. prosince 1629.

¹⁵ Severin Scato ze Scatentalu, zemský lékař od r. 1606.

¹⁶ UK: Díář klementinské koleje č. 303: 21. září 1623.

¹⁷ Ibidem: 4. prosince 1623.

ohlášené veřejnou intimací,¹⁸ kterých se účastnil rektor se všemi profesory a studenty.

Z ustanovených profesorů přednášel Izaiáš Leš.¹⁹ Pravděpodobně anatomii a botaniku. Do Prahy byl povolán z Ingolstadtu²⁰ již v červenci 1623 a se souhlasem rektorovým přenesl do Karolina i svoji lékárnu.²¹ Hned po příchodu do Prahy stal se Leš domácím lékařem klementinské koleje s pololetním platem 25 uherských zlatých.²² Tento úřad zastával do moru r. 1625, kdy byl nahrazen dr. Rojou.²³ Leš zanechal pravděpodobně universitní profesury již r. 1628,²⁴ kdy mu jesuité snížili profesorský plat z 600 zl. na 400, nejpozději však, když se stal r. 1635 tělesným lékařem císařovým a českým zemským medikem.²⁵ Zemřel ve Vídni 27. listopadu 1650.²⁶ Jeho syn Jan studoval po smrti otcově lékařství na vídeňské universitě.

Druhým řádným profesorem byl dr. Justus Stroperius z Meersfeldu. Tento šlechtic dosáhl snad nejvíce životních úspěchů, pokládáme-li za ně hmotné statky. Stroperius byl častým hostem v Jičíně a jeho působení se od počátku dělilo mezi kolej Karlovu a jičínskou jezuitskou kolej, jejímž rektorem byl tehdy někdejší rektor klementinské koleje P. Valentin Coronius.²⁷ Od 27. června 1626 se vyskytuje jméno Stroperiovo v příkazech místodržících zemským berníkům,²⁸ aby mu byl vyplácen plat zemského lékaře. Ještě r. 1628 pobýval Stroperius v Praze v koleji Karlově.²⁹ 28. března 1632 jmenoval ho Albrecht z Valdštejna svým osobním lékařem³⁰ a Stroperius se s ním účastnil válečného tažení. Tehdy —

¹⁸ Bibliotheca pal. Vindobon.: MS 11997: Výroční zpráva koleje klementinské z roku 1623; cf. Schmidl, *Historia SJ provinciae Bohemiae III*, str. 423.

¹⁹ Podpisoval se „Esaias Leschius (Doctor)“. Že přednášel botaniku, soudím z toho, že měl v Karolinu lékárnu.

²⁰ Posel pro něho byl vyslán 8. července 1623. Do Prahy přišel 28. července. Že šlo o Leše, usuzují z toho, že po zprávě „Venit doctor medicus futurus professor medicinae Ingolstadio“ následuje záznam z 30. července 1623 o pohoštění příštího profesora Leše „Pransus in secunda-mensa D. Lessius, futurus professor medicinae“. (Viz záznamy v diáři koleje z těchto dnů.)

²¹ UK: Diář 303: 18. října 1624.

²² Ibidem: 13. května 1624.

²³ Ibidem: 26. VII. 1625.

²⁴ Ibidem: 4. IX. 1628.

²⁵ 27. září 1635 (SŮA: SM: P 118/1, kart. 1865, fol. 136—137.

²⁶ Ibidem: fasc. z let 1650—59, fol. 48, fol. 61.

²⁷ SŮA: SM-F 67/11: Koronius ve svém listě z 1. XI. 1624 Valdštejnovi píše o lékařně, jejíž koupi mu doporučil Stroperius při svém nedávném pobytu v Jičíně.

²⁸ SŮA: SM: P 118/1 str. 50.

²⁹ 4. XI. 1628 podepsal Stroperius s prof. Rojou v Karlově koleji dobrozdání o Markovi Marci pro zemské lékaře. (SŮA: SM-P 118/1, kart. 1865 fol. 57.

³⁰ SŮA: SM-D 66/11.

10. dubna 1632 — sepsal se svojí manželkou Marií Justinou Iglénovou ve Znojmě společnou závět, kde ji ustanovil universální dědičkou.³¹ Za své služby získal Stroperius statek Libědice, a dokázal, že mu byl ponechán i po smrti frýdlantského vévody jako náhrada za pohledávku vůči komoře.

Nejpohnutější však byly osudy prvního profesora a děkana lékařské fakulty Dr. Františka Roiia à Questa Pace.³² Tento profesor pocházel z veronské šlechtické rodiny. Filosofii a medicinu vystudoval pravděpodobně na universitě v Padově. Po příchodu do Prahy zaujal brzy významné místo mezi pražskými Italy združenými nábožensky v „italské kongregaci“ v Klementinu, a to mu otevřelo cestu do přední pražské měšťanské společnosti. Na pražské universitě stal se Roia hned na počátku děkanem lékařské fakulty a při moru v červenci r. 1625³³ nahradil i dr. Leše jako kolejní lékař.³⁴ Těšil se tedy největší důvěře jako schopný odborník. Roia se neomezoval pouze na běžnou praxi a sáhl i k tehdy ještě dosti vzácnému zjišťování příčiny smrti — pitvě. Na jeho pokyn a v jeho přítomnosti otevřel 26. srpna 1628 chirurg tělo zemřelého jezuita P. Raušara.³⁵ Mohl tedy Marcus Marci, jeho žák a později asi od r. 1626, kolega, seznámiti se prakticky s anatomii. Roia se však účastnil i filosofických disputací na universitě. Dne 27. března 1628 vystoupil jako oponent s universitním rektorem a jinými profesory při disputaci hrabat Michny, Štenberka a Černína v přítomnosti mnoha šlechticů.³⁶ Bezesporu byla však i významná jeho činnost v době saské okupace Prahy. Tehdy se běžně mluví o obsazení Karolina českými exulanty a jejich přípravách k obnovení protestantské Karlovy university. O jezuitech se píše, že opustili Prahu i se svými žáky a podobně učinili i žáci arcibiskupského semináře.³⁷ List konsistoře z 27. ledna 1632, kterým se ohlašovalo zahájení vyučování v dominikánském klášteře u sv. Jiljí na Starém Městě pražském,³⁸ neunikl sice pozornosti historiků, jakož i líčení kapucínských análů,³⁹ oba prameny však působí dojmem, jakoby šlo o nižší školy doplněné některými přednáškami z filosofie a teologie. O programu tohoto prozatímního dominikánského studia informuje

³¹ SŮA: DZV 145 D 10v.

³² Latinsky se psal „ab Aquista Pace“.

³³ 17. července 1625 se objevil mor v konviktu. Nemocní byli odvezeni do vinic, kde dva v noci zemřeli. Školy byly uzavřeny následujícího dne.

³⁴ Viz pozn. 23.

³⁵ UK: Diář č. 303: 26. VIII. 1628.

³⁶ Ibidem 27. III. 1628.

³⁷ V. Novotný, *Universita Karlova v minulosti*, str. 54.

³⁸ SŮA: Opisy z arcibiskup. archivu.

³⁹ PNP: Tom. 1 *Hist. domest. conventus Hradschinensis* str. 96; cf. Josef J. Kořán a prof. dr. Ant. Rezek, *Česko-moravská kronika V.* (Praha 1891), str. 784.

objektivněji výroční zpráva klementinské koleje z r. 1632,⁴⁰ a z té se do-
vídáme, že dr. Roia konal u dominikánů tři lékařské přednášky týdně.
Po návratu jezuitů dominikáni své školy dobrovolně rozpustili a jezuité
začali 18. října přednášet na filosofii. Lékařské a právnické přednášky
však nebyli ihned obnoveny pro malý počet posluchačů, hlavně však,
protože nemohl být profesorům zaplacen roční plat z výtěžku zpusto-
šených statků.

V té době se začala Roiova sláva schylovat k západu. Dr. Franco Roia
se oženil patrně r. 1628⁴¹ s Ludmilou Krocínovou z Drahobejele. Tímto
sňatkem se spříznil s předními patricijskými rodinami doby pobělohor-
ské, jako byli např. Cortesové. 22. listopadu 1630 koupili si oba manželé
dům „U tří kalichů“ na Starém Městě pražském proti dominikánskému
klášteru od Michala Trentina za 1392 kop. gr. míš.⁴² Manželka Roiova
zemřela již příštího roku⁴³ pravděpodobně po porodu a zanechala mu
dcerušku Polixenu. Roia nezůstal chladným k jiným ženám. Pro Barboru
Eckhartovou asi došlo počátkem roku 1630 při tanci ke rvačce a Michl
Eckhart podal žalobu na prof. Roia a Bartoloměje de Pauliho místo-
držícím.⁴⁴ Roia byl internován ve svém domě a teprve na přimluvu
jesuitů u nejvyššího purbrabího byl propuštěn.⁴⁵ Po smrti své manželky
udržoval Roia a jeho veselá společnost s Barborou Eckhartovou nadále
styky. Ona byla pravděpodobně tou „osobou ženskou interesovanou“,
o níž je zmínka v záznamu o zřízení vyšetřovací komise z června roku
1634.⁴⁶ Zdá se, že Eckhartová na Roiovi vydírala. a v listopadu r. 1635
došlo mezi oběma k hádce, při níž Roia Barboru snad shodil se schodů.⁴⁷
Pro toto násilí podala Barbora Eckhartová na Dr. Františka Roia, děkana
lékařské fakulty a zemského lékaře, stížnost místodržícím,⁴⁸ avšak
spokojila se s finanční náhradou.⁴⁹ Tento poslední případ zpečetil osud
dr. Roia. Listem z 22. března 1636 adresovaným králi Ferdinandovi III.
vypověděl císař Roia na věky ve svých zemích.⁵⁰ Roia měl do měsíce Čechy

⁴⁰ Bibl. aulica Vindobonensis, MS 11997. Použil Schmidl, Historia SJ provinciae
Bohemiae III. 1176—77.

⁴¹ Dne 15. srpna 1628 mu byl totiž otevřen úvěr u Dominika de Pauli (SŮA: SM: P
7/2 I. výtah z krámské knihy).

⁴² Dům čp. 243b v Praze I. (Viz Jos. Teige, Základy starého místopisu pražského II,
str. 741.)

⁴³ UK: Diář č. 303, záznam z 18. února 1631.

⁴⁴ SŮA: KK 1111: Januarius 1630: E.

⁴⁵ UK: Diář č. 303: 17. ledna 1630, 18. ledna 1630.

⁴⁶ SŮA: KK 1034a, fol. 406.

⁴⁷ SŮA: SM: P 7/2 I. List prof. Roia z 21. června 1637.

⁴⁸ SŮA: KK 1111: November 1635: E.

⁴⁹ Ibidem: December 1635: E.

⁵⁰ SŮA: SM: P 7/2 I.

opustit. V dubnu 1636 se s ním ještě setkáváme v Poděbradech,⁵¹ kde
byl pravděpodobně internován, ale v červnu 1637 psal již z Tridentu,
odkud je i jeho druhé psaní z 13. října. Z těchto listů se dovídáme, že
byl zpočátku uvězněn, že však jednal o své propuštění, o možnosti, že
se stane městským lékařem v Tridentě, nebo lékařem solnohradského
arcibiskupa. Nade vším však převládá naděje na návrat do Čech. Z těchto
plánů sešlo. Poslední jeho list z 21. března 1641 je totiž z jeho vlasti,
z Verony, kde se usadil, a kde mu opět zasvitly paprsky světské slávy,
když ho benátský dože jmenoval rytířem sv. Marka. Sem mu byla poslána
i jeho knihovna a obrazy, o které žádal.⁵² Zemřel před r. 1652, aniž
doháhl ve vyhnanství milosti.⁵³

V Roiovi odešel poslední původní člen profesorského sboru lékařské
fakulty. Jan Marcus Marci, který dosáhnul dle Roiova a Stroperiova po-
sudku „před několika léty sám mezi nejučenějšími kandidáty lékařství
prvního vavřínu a již tehdy byl od ctihodného otce kolejniho a univer-
sitního rektora magnifica vyhledán a od svých učitelů jako nejhodnější
doporučen, aby zastával ve veřejných přednáškách úřad profesora“,⁵⁴
zaujal nyní první a snad jediné učitelské místo na lékařské fakultě,
neboť, máme-li věřit matrice z r. 1657,⁵⁵ stal se Mikuláš Franchimont
profesorem r. 1640 a dr. Kornelius Pleyer, jak vyplývá z jeho žádosti
o místo zemského lékaře po smrti dr. Vojsela z poloviny r. 1640,⁵⁶ byl
profesorem po dva roky, tedy od r. 1638. Marcus Marci se však nestal
děkanem do rozdělení obou universit a lékařská fakulta byla tehdy bez
děkana.

V počátcích obnoveného lékařského studia v Praze bylo možno získat
doktorát na zdejší universitě jistě snadněji, nebo v kratší době, než
později. Tak si možno vysvětlit udělení této akademické hodnosti Mar-
kovi po necelých dvou létech studií, i pravděpodobně značný příliv
studentů. Ač se matrika rektorova, ani děkanská kniha lékařské fakulty
z těchto let nedochovaly, v starém albu jezuitské akademie jsou jako
poslední imatrikulovaní M. Jeremias Titschardus Reichenbachensis
Silesius, Med. Cand. (zapsán 12. IV. 1624) a Maxmilián Leisentrit de
Monte Juli, medicinae studiosus (zapsán 14. X. 1624).⁵⁷ K nim nutno

⁵¹ Ibidem: dlužní úpis z 16. IV. 1636.

⁵² Italské dopisy Roiovy z 21. VI. 1637, z 13. X. 1637 a z 21. II. 1641 jsou uloženy
ve fasciklu sign. SM: P 7/2-I. Za jejich překlad děkuji PhDr. Mileně Linhartové.

⁵³ SŮA: NM: P 1/12/K6 (zpráva císař. rychtáře Víta Peprleho, presentovaná 22. XI. 1652.

⁵⁴ SŮA: SM: P 118/1, kart. 1865 fol. 57 (list ze 4. XI. 1628).

⁵⁵ AUK: M. 63.

⁵⁶ SŮA: SM: P 118/1 fol. 110 (nedatovaná žádost je datována reskriptem Ferdi-
nanda III. z 29. VIII. 1640 (fol. 183), kde se žádá dobrozdání o Plejerovi.

⁵⁷ AUK: M 19. fol. 98v.

přičíst ještě studenty, kteří na pražské universitě studovali již filosofii, která byla nutnou přípravou k vyššímu studiu lékařskému, studenty imatrikované v dnes nedochované matrice, nebo jen zapsané v rovněž již neexistující děkanské knize, což bylo sice proti předpisům, ale dalo se to i později, jak tomu nasvědčují stále se vyskytující zákazy.

První lékařská promoce po téměř dvou stoletích se konala dne 10. ledna 1624. Doktorem byl tehdy prohlášen v Karolinu Mikuláš Holtzeus, který obhájil své doktorské these 22. prosince 1623. Jeho disputaci byli přítomni jezuité P. Grineaeus a P. Kirchner.⁵⁸ Další lékařská promoce, kterou nám náš jediný nedostatečný pramen—diář patera ministra koleje u sv. Klimenta dochoval, byla dne 17. dubna 1625 dopoledne v Karolinu. Tehdy byli promováni tři doktoři medicíny.⁵⁹ Je možné, že mezi nimi byl též Marcus Marci, jehož rok promoce je znám z tištěných thesů.⁶⁰ Ze suppliky o udělení místa zemského lékaře, presentované 22. září 1640, se dovídáme, že před šestnácti léty, tj. r. 1624 byl na Karlově universitě promován Med. dr. Jan Stomatius.⁶¹ Rovněž víme o „cvičné“ disputaci nazvané „De febre maligna“, kterou konal za předsednictví prof. Roií dne 23. srpna 1628, v Karolinu Dr. Mittelbach.⁶²

Poslední promoce světských fakult se konala tajně bez obvyklého šumu dne 3. listopadu 1627. Jesuité totiž obdrželi 20. října od apoštolského nuncia list, kterým se zakazovaly promoce na lékařské a právnické fakultě.⁶³

Tento zásah podlomil další zdárný vývoj lékařské fakulty. Zákaz promoci způsobil nepochybně úbytek posluchačů a tím i úpadek university. A tak rektor Martin Santinus pronajal dne 6. listopadu 1628 kupci Filipovi Grekovi na tři roky „všechny pokoje, komory, sklepy i se zahradou při téže koleji, jež slove Karla Čtvrtého, kromě velikého mázhauzu, kde obyčejně promoce doktorův se činí, item kromě pokojův, kde se čte medicina a judisprudentia...“. R. 1631 uzavřel podobnou smlouvu prokurator Blažej Obeslavinus s Adamem Filipem Jičínským.⁶⁴

Lékařská fakulta v období 1623—1636 měla také botanickou zahradu. Podle diáře klementinské koleje byla dne 23. března 1624 pro lékaře určena zahrada v zahradě Rečkovy koleje. Fakulta v té době neměla pravděpodobně ani knihovnu, neboť ve dnech 24. a 26. dubna 1625 byly přestěhovány knihy bývalé karolinské knihovny do Klementina a

⁵⁸ UK: Diář č. 303: záznamy ze dne 22. XII. 1623 a 10. I. 1624.

⁵⁹ Ibidem: 17. IV. 1625.

⁶⁰ viz pozn. 4.

⁶¹ SŮA: P 118/1, kart. 1865, fol. 185.

⁶² UK: Diář č. 303: 23. VIII. 1628.

⁶³ Ibidem: 3. XI. 1627, 20. X. 1627.

⁶⁴ SŮA: JS CVII/1 (č. 7).

22. května byly odvezeny i stojany na knihy.⁶⁵ O znovuzřízení knihovny se mluví až r. 1638. Vyučování na pražské lékařské fakultě spočívalo v přednáškách a disputacích. Statuta, která se dochovala, pocházejí až z druhé polovice XVII. stol., tedy z doby opětného jejího vzestupu.⁶⁶ Obsah studia však zůstával pravděpodobně týž. Studující poslouchali přednášky o botanice, mineralogii, anatomii, krevním oběhu, urologii, o léčebné metodě, chemii, pathologii, zvěrolékařství a disputovali cvičně po prvním roce studia. Po dvou létech se podrobili zkoušce z theoretického lékařství a disputovali, aby dosáhli bakalářského gradu, který byl na medicínské fakultě mezistupněm bez praktického významu. Po pěti létech studia se hlásili studenti děkanovi, aby byli připuštěni k doktorátu. Zkoušky se zahájily disputací, jejichž these byly tištěny. Po disputaci se rozhodlo, má-li být kandidát připuštěn k rigorosu. Potom náhodným otevřením spisů Hyppokratových si našel kandidát tři místa, ke kterým se do příštího dne připravil a z nichž byl vyzkoušen. Po promoci se nový doktor připojil k některému lékaři (obyčejně svému profesorovi), nebo šel do špitálu, aby si tak po jeden až dva roky získával praxi.

Neúnosné poměry způsobené následky zákazu promoci byly příčinou, že císař využil první příležitosti, kterou mu poskytly studentské nepokoje po exkomunikaci studujícího práv Leopolda Majora, a 21. června 1638 lékařskou a právnickou fakultu sídlící v Karolinu osamostatnil. Na této universitě uděloval akademické grady císařem jmenovaný protektor z moci panovníkem mu udělené. Zde, na této universitě zasvitla teprve v plném lesku sláva prof. Marka Marci z Kronlandu, děkana její lékařské fakulty. To však je již jiná kapitola.

К ВОПРОСАМ О ВОЗОБНОВЛЕНИИ ИЗУЧЕНИЯ МЕДИЦИНЫ В ПРАГЕ
(1623—1628)

Карел Беранек

Выводы

Статья К. Беранека приносит отдельные сведения, касающиеся возобновления изучения медицины в пражском университете, которое осуществили иезуиты после того, как они взяли его в 1622 году в свои руки. Автор пересматривает прежде всего взгляды, царившие в изданной в прошлом литературе, которая недооценивала деятельность вновь открытого факультета и его значение в области научных исследований. На основании нового историко-научного материала автор освещает вопросы организационной структуры факультета и его персонального укомплектования. Иезуиты создали на медицинском факультете три профессорских кафедры (кафедру спекулятивной медицины, кафедру

⁶⁵ UK: Diář č. 303: záznamy z 23. III. 1624, 24. a 26. IV. 1625, 22. V. 1625.

⁶⁶ PNP: Strahov DH III 10, str. 9—10.

практической медицины, и наконец, кафедру анатомии и ботаники). Автор, который знакомит в своей статье и с биографиями первых профессоров (Франтишек Роиа Аквиста-Паце, Юстус Стропериус из Меерфельда и Эсиаш Леш), главным образом уделяет внимание промоциям медиков, которые проводились на факультете до 1627 года; в этом году они были приостановлены из-за известного спора архиепископа с иезуитами. Автор считает, что запрещение промоций подорвало собственную исследовательскую работу вновь открытого факультета, который только в 1638 году перестал быть в ведении иезуитов и стал самостоятельным.

BEITRÄGE ZUR WIEDERERÖFFNUNG DES MEDIZINSTUDIUMS IN PRAG (1623—1638)

Karel Beránek

Zusammenfassung

Der Artikel bringt wichtige Teilerkenntnisse zur Frage der Neueröffnung des Medizinstudiums an der Prager Universität, durch die Jesuiten, als diese im Jahre 1622 die Universität in ihre Verwaltung übernahmen. Der Autor stellt vor allem die Schlussfolgerungen der älteren Literatur richtig, welche die Tätigkeit der Fakultät und auch ihre Bedeutung für das Studium unterschätzten und klärt auf der Grundlage von neuem Quellenmaterialien vor allem ihre personelle Besetzung und Organisationsstruktur. Die Jesuiten gründeten an der neu eröffneten Fakultät drei Lehrstühle, und zwar je einen Lehrstuhl für spekulative und für praktische Medizin, und einen Lehrstuhl für Anatomie und Botanik. Der Autor befasst sich weiter mit den Personen der ersten Professoren (Franciscus Roia ab Aquista-Pace, Justus Stroperius von Meersfeld Esecias Leschius) und verfolgt besonders die medizinischen Promotionen, die auf der Fakultät bis zum Jahre 1627 stattfanden, in welchem sie wegen den bekannten Streitigkeiten zwischen dem prager Erzbischof und den Jesuiten eingestellt wurden. Im Verbot der Promotionen sieht der Autor eine Untergrabung der Studententätigkeit der medizinischen Fakultät, die dann erst im Jahre 1638 der jesuitischen Verwaltung enthoben und selbstständig wurde.

DISKUSE

KARLOVA UNIVERSITA A HUSITSKÉ REVOLUČNÍ HNUTÍ
(Úvaha na okraji marxistické literatury)

František Šmahel

V souvislosti s připravovanými dějinami University Karlovy je třeba znovu, a to pokud možno komplexně, zvážit význam pražského vysokého učení pro husitské revoluční hnutí. Nebylo-li zatím sporu, že v husitském období přesáhlo působení pražské university rámcem její běžné společenské funkce, bylo dosaženo podstatně menší jednoty v názorech o konkrétním rozsahu a intenzitě jejího vlivu na husitskou ideologii a, což je neméně důležité, v posuzování pokrokovosti jejího postoje v jednotlivých etapách revoluce. Protože se dané téma při nejmenším prostupuje s problematikou celé husitské ideologie, je nutno se omezit na celkovou úvahu a nezabíhat do dílčích zdůvodnění, jež by si v mnoha případech vyžadovaly samostatných studií. První otázka, řekněme to předem, více než pochybná, může nicméně posloužit jako dobrý úvod do problematiky.

BEZ PRAŽSKÉ UNIVERSITY NEBYLO BY HUSA ANI HUSITSTVÍ?

Není tomu tak dávno, kdy Václav Chaloupecký mohl s příznačnou jasností napsat: „Jestliže revoluce husitská platně posloužila myšlence lidského pokroku, pak zásluha o to patří především pražské universitě. Bez pražské university nebylo by Husa ani husitství a české reformace.“¹ Nebylo ani třeba patnácti let, aby z této koncepce, podobně jako z mnoha jiných, nezbylo než velmi málo. Byli bychom na omylu, kdybychom tuto formulaci připočetli jen na vrub jubilejního charakteru publikace. Tato koncepce husitské university Chaloupeckému logicky vyplynula ze závěrů jeho studie „Selská otázka v husitství“. Jestliže se poddaným v předhusitském období dařilo velmi dobře, pak je nemožno hnát do revoluce nic jiného než reformní myšlenky západoevropské kultury a křesťanské filosofie, které jim zprostředkovala pražská universita. Bylo proto přirozené, že jedna z prvních a stále ještě příkladných marxistických prací o husitství, mířila na samé jádro Chaloupeckého argumentace.²

Po zevrubných a přesvědčivých studiích Grausových a Mackových můžeme oprávněně říci, že Chaloupeckého motivace husitství (a pochopitelně nejen jeho), byla vyvrácena ze základu. To ovšem neznamená, že nezbyvá již nic, co by bylo třeba objasnit. Celkem bez povšimnutí zůstala např. otázka lokálního vymezení krizových jevů, která není bez významu i pro dějiny pražské university. Jestliže připustíme, že sociálně ekonomický vývoj německých měst v pohraničním území českého státu se podstatně nelišil od měst českých, musíme zkoumat jiné důvody jejich protihusitského postoje.

¹ V. Chaloupecký, Karlova universita v Praze 1348—1409, Praha 1948, str. 83.

² Mám na mysli knihu Fr. Grause, Městská chudina v době předhusitské, Praha 1949.

Kromě momentu nacionálního hrála tu nepochybně roli i ta skutečnost, že němečtí studenti vracějící se z Prahy jako písaři, kněží apod. do svých rodných měst nesli sebou téměř vždy protireformní názory.³

Důkaz o sociálně ekonomické podmíněnosti husitského revolučního hnutí smetl i koncepci pražské university jako jeho přímého zdroje. Druhým významným přínosem marxistické historiografie bylo zdůraznění významu selskoplebejského křídla a jeho ideologie v průběhu revoluce. Proti buržoazní literatuře, která ideologii tábořské chudiny, pokud ji vůbec brala v potaz, považovala za exces, vyzdvihují naopak marxističtí historikové učení tábořské chudiny jako nejrevolučnější myšlenkovou soustavu první fáze krize feudalismu. Protože otázka vůdčího a historicky nejprogressivnějšího směru v husitské ideologii má klíčový význam pro hodnocení společenského významu pražské university, je nutno se jí zabývat i za cenu jinak nepřístupné stručnosti.

HUSITSKÁ IDEOLOGIE VYVRCHOLILA V SELSKOPLEBEJSKÉM HUSITISMU?

Přehledná práce J. Macka „Husitské revoluční hnutí“ tento problém ještě výslovně neřešila. Z husitských ideologů je v ní téměř výlučná pozornost věnována Husovi. Pro většinu mistrů, jak říká Macek, bylo charakteristické, že ulpívali jen na teoretickém horlení, jež zdaleka nemělo onen společenský dosah jako kázání.⁴ Pravou ideologií chudiny, která domýšlela otázky až do krajních důsledků, byl chiliasmus. Již v této Mackově práci se projevilo nedocnění teoretické přípravy revoluce, pokud jde o učenou kritiku, což výrazněji pak vyniklo v dvousvazkové základní práci o chudinském Táboru. Autor v ní posuzuje Husovo učení jako vyvrcholení učeného kacířství, jež od teoretické kritiky přešlo „přímo k prostému pracujícímu člověku“.⁵ Naprosto správně pak považuje ideologii radikálního křídla měšťanské oposice za nejlépe odpovídající daným historickým možnostem. S touto formulací se však dostává do rozporu, když tábořský chiliasmus hodnotí jako „vyvrcholení pokusů o vytvoření důsledné protifeudální ideologie ve světových dějinách“.⁶ Mackovo hledisko, jež můžeme vysvětlit jako přirozenou reakci na jednostranné směřování učené kritiky se samou podstatou hnutí a ušlechtilou stranickostí pro nejvíce utlačené a ponížené, nemůže se nám jevit tak nesporné jako dříve.⁷ Paralelní hodnocení radikální měšťanské ideologie jako v dané době nejprogressivnější a tábořského chiliasmu jako teorie nejdůslednější protifeudální, tudíž nejrevolučnější, přímo vnucuje otázku o vztahu důsledné revolučnosti a historické progresivity. Není správná míra revolučnosti adekvátní historické progresivitě? Jinými slovy, lze považovat za nejrevolučnější tu ideologii, která vytyčuje požadavky vzhledem k objektivním podmínkám vývoje nerealizovatelné a tedy utopické? Josef Macek, který si byl vztahu možností a podmínek jejich realizace plně vědom, neuplatnil jej ve své koncepci důsledně. I když jeho subjektivní přístup k tábořské chudině je nám plně pochopitelný a blízký, nebyl ve správném měřítku k historické objektivitě vývoje.

V protikladu k pracím J. Macka M. Machovec v knize o Husově učení v tradicích českého národa zřejmě plebejskou ideologii nedocnil. Podle Machovce měl jedině program měšťanské oposice naději na vítězství, zatímco chiliasmus tábořské chudiny, ať

³ Ze těchto studentů bylo více, než připouštěla starší česká literatura prokazuje, třebaže se zjevnou tendencí, H. Zatschek, Studien zur Geschichte der Prager Universität bis 1409, MVGD 77, 1941, str. 26/7.

⁴ J. Macek, Husitské revoluční hnutí, Praha 1952, str. 54.

⁵ Týž, Tábor v husitském revolučním hnutí, I., Praha 1952, str. 168.

⁶ Tábor II., Praha 1955, str. 135.

⁷ Pokud je mi známo, upozornil na tento rozpor v Mackově koncepci jen J. Polí-

už k jeho tvůrcům máme sebestlubší sympatie, byl „blouznění zubožených mas“ a „spoléhání na pomoc shůry“. To prý nic nemění na skutečnosti, že nejdůslednějším bojovníkem za měšťanský program byly široké lidové masy, které v Husovi měly ideologa, jenž „hlásal maximum toho, co mohl hlásat člověk jeho generace“.⁸ Obě práce, které vyšly v krátkém časovém rozmezí, nezávisle na sobě, liší se tedy zásadně v hodnocení ideologie tábořské chudiny.

Byl tedy J. Macek plně v právu, když rekonstruoval z jednotlivých článků tábořských sekt jednotný, myšlenkově ucelený systém a zanedbal případné názorové rozdíly i sektářský charakter jednotlivých skupin? Tyto skupiny, připustíme-li jejich existenci, aniž bychom na druhé straně podleli tendencí dochovaných pramenů, měly k sobě jistě velmi blízko. Nezapomínejme však, že radikalismus, který nemá objektivní možnost realizace svého programu, a který se proto může pohybovat na neohraničitelném poli fantazie, umožňuje formulaci různých utopických požadavků, které, jak můžeme analogicky doložit, jejich tvůrci žárlivě hájí jako jediné správné. Pomineme-li ideové rozpory mezi neradikálnější částí tábořské chudiny, těžko pochopíme, jak ji mohl Žižka vojensky potlačit, když většinu jeho vojska tvořila zase chudina.

Po pravdě řečeno, vynořují se tyto otázky ještě naléhavěji u práce R. Kalivody o husitské ideologii.⁹ Ačkoliv se Kalivoda rozchází s Mackem v jednotlivostech dosti závažných, v podstatě jde ještě dále a důmyslným způsobem snaží se vyloučit selskoplebejský husitismus nejen jako *jednotné a nejdůslednější protifeudální učení*, ale současně i jako *filosoficky*, třebaže sám raději volí slovo „*myšlenkově*“ vrcholný produkt krize feudalismu.¹⁰ Je zajímavé, že to byl filosof a ne historik, kdo vytkl Kalivodovi intelektualisaci dějinného procesu a „zfilosofičtování nefilosofického“.¹¹ Zdá se mi rovněž, že autor interpretuje chiliastické myšlenky příliš „filosoficky“, na druhé straně však Machovec při nejmenším není práv, popírá-li jejich „filosofičnost“. R. Kalivoda, který jinak věnuje středověkému sektářství neobyčejnou pozornost, vykládá podle svého soudu vrcholnou selsko-plebejskou ideologii příliš celistvě a ztrácí ze zřetele možné sektářské tendence uvnitř tohoto proudu. Částečně to bylo patrně zaviněno tím, že zhruba od roku 1420 Kalivoda zkoumá selsko-plebejský husitismus sám o sobě.¹²

Přes výše uvedené námitky je nutno považovat otázku selskoplebejského husitismu za otevřenou, protože výsledky několikaleté práce obou historiků, které se shodují ve vysokém ocenění ideologické tábořské chudiny, nelze přesvědčivě vyvrátit pouhou úvahou. Na druhé straně jsou tyto námitky natolik závažné, že je nelze nechat bez povšimnutí. To nám však nebrání, abychom nesledovali, do jaké míry J. Macek i R. Kalivoda připouštějí vliv učené universitní kritiky na formování selskoplebejského husitismu.

š e n s k ý v čl. Současný stav a problémy bádání o životě a díle P. Payna, Universitas Carolina, vol. 3. 1957, Historica no. 1, str. 75.

⁸ M. Machovec, Husovo učení a význam v tradici českého národa, Praha 1953, str. 198 a 250/1.

⁹ R. Kalivoda, Husitská ideologie, Praha 1961. Třebaže považuji Kalivodovu knihu za velký přínos marxistické historiografie a tak jsem ji také hodnotil v recenzi v ČsČH 1962, č. 3, jsou některé jeho závěry diskusní povahy. Je možno říci, že teprve Kalivodova práce umožňuje zásadní diskusi o problémech krize feudalismu a rané buržoazní revoluce. Tato úřležitost by měla být naší medievistikou využita.

¹⁰ Ib. str. 338.

¹¹ M. Machovec, K zápasu o náročnější metodologický přístup k středověké myšlenkové látce, Fil. čas., 1962, 3, str. 405.

¹² Svým způsobem to je právě Kalivodův přínos, neboť zde ukazuje, že skutečně velké a revoluční myšlenky mohou vzniknout i tehdy, nemají-li reálný význam pro danou situaci.

¹³ Domnívám se, že je nutno dát Machovcovi za pravdu, že váří v tvář Zikmundovým vojskům byla myšlenková revolučnost tendencí velmi nebezpečnou. Cit. pr. str. 417.

Josef Macek tento vliv zásadně popírá. Nejrevolučnějšími mysliteli v desetiletí před vypuknutím revoluce jsou mu Mikuláš z Drážďan a Jan Želivský, které pokládá za mluvčí chudiny. Mistr Jakoubek ze Stříbra a ostatní universitní mistři se nestali „inspirátory a ideology revolučního hnutí, i když mnoho jejich názorů na uspořádání společnosti mohlo z počátku působit jako revoluční výzva“.¹⁴ Macek nepopírá jen vlivy učené kritiky, ale překvapivě i vlivy předhusitského lidového kacířství, v čemž se zásadně rozchází s Kalivodou. „Chceme-li ukázat nějaký vzor,“ říká, „jenž dodával táborům inspiraci, vedl je a řídil, pak musíme předtím zdůraznit samostatné studium a výklad bible.“¹⁵ Kalivoda odmítá tento názor jako zjednodušující sociologismus, který se omezuje na tvrzení o společných třídních zdrojích lidového kacířství. V průpravném období revoluce vyjadřoval měšťanský husitismus podle jeho názoru svým programem likvidace církevní feudality zájmy lidových mas v pozitivní, nesektářské podobě. Lidové kacířství nemohlo vstoupit do kontaktu se vznikající husitskou revolucí pro svoji sektářskou omezenost. Aby se radikalismus lidového kacířství mohl rozšířit, musel dočasně pomínot krajní důsledky svého programu a navázat styk s oficiálním hnutím. K tomuto kroku došlo po smrti Husově, kdy lidové kacířství vystoupilo z ilegality. „To, že lidové kacířství vystupuje z ilegality a koncentrací na svůj proticírkevní program koresponduje s oficiálním měšťanským husitismem, umožňuje, že lidový radikalismus vstřebává některé základní prvky vlastního husitismu a připodobňuje se mu.“¹⁶ Tento proces byl podle Kalivody oboustranný, neboť zásluhou Mikuláše z Drážďan pronikaly do oficiálního učeného husitismu základní prvky lidového kacířství valdénského, tj. redukce mše, odmítání zabíjení, úcty svatých a obrazů. Lidové kacířství si zase přivlastnilo Husa i vymoženosti učeného aparátu viklefismu a především kalich jako demokratický symbol české revoluce. Škoda, že Kalivoda blíže neobjasňuje „plné využití vymožeností učeného aparátu viklefismu.“¹⁷ Zcela oprávněně pak konstatuje, že toto stadium lidového kacířství nelze redukovat na učený husitismus, neboť vyrůstá živelně z třídní situace a sociálních potřeb lidových mas. V následujících letech, tj. 1417—1419, v době silného revolučního tlaku se universita i celý měšťanský husitismus od valdénských vlivů stále více distancuje, zatím co zhusitované valdénství přechází do kvalitativně vyšší podoby selskoplebejské ideologie. Rozhodující z našeho hlediska je to, že Kalivoda vrcholné stadium selskoplebejského husitismu nevykládá jako rozvinutí metody převzaté od učené kritiky, nýbrž jako kvalitativní proměnu základních článků předhusitského lidového kacířství.

Přestože se Macek a Kalivoda v jednotlivostech neshodují, domnívám se, že mají v zásadě pravdu, popírají-li zásadní vliv učené kritiky na formování vrcholného stadia selskoplebejského husitismu. Pro posuzování společenského významu Karlovy university má pak prvořadý význam Kalivodův názor, že v průpravném období husitského revolučního hnutí vyjadřovala učená kritika měšťanského husitismu i zájmy lidových mas.

PODÍL PRAŽSKÉ UNIVERSITY NA VYTVOŘENÍ IDEOLOGIE MĚŠŤANSKÉ OPOSICE

Kdybychom podobně jako Machovec považovali tábořský chiliasmus za poblouznění a neuskutečnitelnou utopii, pak by pochopitelně stoupl i význam university jako předního činitele při formování měšťanské ideologie, jejíž radikální tábořské křídlo nejlépe

¹⁴ Tábor I., str. 189.

¹⁵ Tábor II., str. 131.

¹⁶ Husitská ideologie, str. 295.

¹⁷ Ib. str. 299.

odpovídalo podmínkám vývoje. Naopak zase hodnocení selskoplebejského husitismu jako myšlenkového vrcholu hnutí nezbytně význam university snižuje. Opět tu vystupuje problém celkového hodnocení husitské university. Je třeba více přihlížet k její objektivní úloze v dané situaci, nebo k jejímu vztahu k vrcholnému selskoplebejskému husitismu? V každém případě se právem ozvalo varování před podceňováním pražského učení v době husitské. Příležitost k takovému zamýšlení dalo nedávné výročí Dekretu kutnohorského. Je příznačné, že vydání Dekretu není posuzováno jen z hlediska nacionálního a správního, jak tomu bylo ve starší literatuře, nýbrž především z hlediska vztahu university k narůstajícímu revolučnímu hnutí. Konkrétně Zd. Fiala vidí obecný význam Dekretu kutnohorského v tom, že universita svým charakterem národní a naplněna duchem pokroku stanula od rektorátu Husova úzce po boku lidového hnutí.¹⁸ Považuje-li Fiala tuto epochu vzepětí za příkladnou a poučnou, není ve svém názoru osamocen. Fr. Kavka vyjádřil se podobně na téže konferenci, J. Kejř časopisecky o něco později.¹⁹ Přitom je důležité, že jak Kavka, tak Kejř souhlasně zdůrazňují významnou úlohu pražské university při vzniku a vývoji husitské ideologie. Víme-li, říká Fr. Kavka, „že již dříve a souběžně s lidovou kritikou existovala široce rozvětvená lidová oposice, nezmenšuje to nikterak význam ideového boje na universitě, bez jehož vykrytalizování je nemyslitelné konečné zformování husitské revoluční ideologie.“²⁰

Pokusíme se nyní zjistit, do jaké míry je možné dát posledně jmenovaným historikům za pravdu. Předně si zaslouží pozornosti souvislost husitské učené kritiky s učenou kritikou druhé poloviny 14. století. Jisté je, že rozhodující teoretický impuls dalo české učení kritice učení Viklefovo, které vešlo v Praze ve známost již na sklonku 14. století. V této věci bylo dosaženo podivuhodné shody historiky různých národností i světónázorového východiska. Naproti tomu vliv českých reformních myslitelů typu Milíče a Matěje z Janova byl často přehlížen (naposled např. Kalivodou). Jakkoli nelze ohlas jejich myšlenek stavět na roveň vlivu Viklefových spisů, nelze je ani přehlížet. Skupina českých radikálních mistrů, která na pražské universitě probojovala Viklefa, formovala se postupně dobrých deset let dříve, než se dostaly první Viklefovy spisy do Prahy. Krotká akademická kritika současných církevních poměrů ze strany německých nominalistů nemohla uspokojit příslušníky českého národa, kteří z pochopitelných důvodů byli citlivější k zhoršujícím se sociálním poměrům v Čechách. Česká strana se tedy postavila za Viklefa ne proto, že nominalismus zastávali Němci, což nemění nic na skutečnosti, že vzápětí se viklefismus stane sjednocující ideologickou základnou českého národa na universitě, ale proto, že Viklefovo učení přinášelo myšlenky, které byly ve vzduchu, ale nebyly dosud formulovány. Viklefovo učení se nelíšilo od nominalismu jen mírou svého radikalismu, avšak, což je nemálo důležité, i svým ontologickým východiskem. Můžeme plným právem předpokládat, že i v tomto směru bylo Viklefovo učení českému prostředí blízké a že střetnutí realismu a nominalismu se bojem o Viklefa jen vyhrotilo. V této souvislosti by pak nabylo na významu dílo Milíčovo a Janovo, právě tak jako celé hnutí „devotio moderna“ se silnými prvky augustiniánismu a platonismu, které u nás zatím bez patřičného ohlasu zdůrazňoval F. M. Bartoš.²¹

¹⁸ Zd. Fiala, O vzniku Dekretu kutnohorského, Sb. Dekret kutnohorský a jeho místo v dějinách, Acta Univ. Car., Phil. et Hist. 2, 1959, str. 31.

¹⁹ Fr. Kavka a např. považuje léta po vydání Dekretu za vrchol dějin Karlovy university. (Dekret kutnohorský a jeho místo v dějinách ve stejnojmenném sbor., str. 16.)

²⁰ Fr. Kavka, ib. str. 16. Obdobně J. Kejř, Deklarace pražské university z 10. ořezná ... o přijímání pod obojí a její historické pozadí, Sb. hist., 8, 1961, str. 133.

²¹ Např. ve studii Hus. lolařství a devotio moderna v boji o národní bibli, Sb. Ze zápasů reformace, Praha 1953.

Jistě je možné souhlasit se Zd. Fialou, když se proti Novotnému skepticky vyjadřuje o pokrokovosti nominalistické kritiky na pražské universitě v 80. a 90. letech 14. století.²² V jednom směru však měly tyto kritické tendence nesporně pozitivní význam. A to tím, že vůbec pronikly na universitní půdu a že alespoň částečně aktualizovaly jalovou učenost na hony vzdálenou životu. Viklefismus měl již připravenou půdu, takže jej bylo možné okamžitě přenést na půdu akademické diskuse. Jeden z nejdůležitějších rysů pražské university v období přípravy husitského revolučního hnutí vidím právě v tom, že umožnila vytváření ideologie měšťanského husitismu na nejširší tehdy možné základně a tím neobyčejně urychlila její vykrystalizování. K tomuto se těsně pojí i druhý, ještě významnější rys. Universita nejen že poskytla základnu ke kolektivnímu a poměrně jednotnému úsilí, ale neobyčejně přispěla i k rozšíření a propagaci nových myšlenek. Universitní studenti přicházeli do styku s novými podněty nejen v častých disputacích a každoročních kvodlibetech, které dávaly možnost k vyslovení názorů vyloženě kacířských, ale někdy i v samotných přednáškách, kde taková možnost byla nepoměrně menší.²³ Na druhé straně studenti sami přinášeli nové podněty a zesilovali kontinuitu zájmu o aktuální společenské otázky. K tomu posléze přistupuje třetí faktor, který v dosavadním vývoji evropských universit neměl vůbec obdoby. Od devadesátých let 14. století, kdy se české straně dostalo v Betlémské kapli nejširšího tehdy možného veřejného působiště, byly přímo programově výsledky učené kritiky v populární formě zprostředkovávány pražskému lidu. Ze tento kontakt s lidovými posluchači zpětně radikalisoval učenou kritiku, není třeba dodávat. Nejpokrokovější představitelé university nerozvíjejí viklefismus jako konstatující kritiku pro kritiku samu, nýbrž jako aktivní, činnostnou teorii. Jinak si nevysvětlíme misijní revolučně politickou činnost Husovu a Jeronýmova, o niž máme nejvíce dokladů. To, co bylo dříve universitního mistra nedůstojné, protože i vzhledem k odtažitě scholastické učenosti bezpředmětné, stalo se podstatnou náplní jeho úsilí.

Pokud se týká celkového společenského významu universitní učené kritiky, jejíž vyvrcholení je plným právem spatřováno v díle Husově,²⁴ shoduje se dosavadní marxistická literatura v podstatě v tom, že program, který vytýčila, odpovídal a zhruba do roku 1417 i dostačoval zájmům lidových mas. Po tomto roce nastal radikální obrat. V důsledku retardačního vlivu šlechty a královské moci na jedné straně a v důsledku silícího radikalismu lidového hnutí na straně druhé, prosazoval se na pražské universitě stále více konservativní směr. Přesto je na pováženo, směle-li tak kategoricky říci, jako to činí Kalivoda, že „nové na pražském husitismu ve vlastním období revoluce je jediné to, že s výjimkou Želivského od Husa a Viklefa ustupuje, že upouští od celkové koncepce Husovy sociální filosofie a omezuje se pouze na program zbavení církve světské moci a na některé úzce věroučné zásady.“²⁵ Jak správně namítá Machovec, měli ideologové měšťanského husitismu i po smrti Husově svůj pozitivní význam a jejich dílo stojí proto za soustavný rozbor.²⁶ Na rozdíl od Husa, jenž se realizace svého programu nedožil, byli tito ideologové postaveni již před praktické řešení ideových otázek, které přinášelo často se měnící rozložení

vnitřních i zahraničních, revolučních i kontrarevolučních sil. Je proto třeba zkoumat, jak splnili měšťanští ideologové svůj úkol i z tohoto hlediska. V revoluci samé již dobře nešlo to, co bylo možné na poli nezávazného vytyčování programu. Seberevoluční tendence mohly se snadno stát brzdou a odstředivou silou, neodpovídaly-li objektivním možnostem dané situace. Nebyl to tedy jen důsledek ústupu z bývalého pokrokovějšího stanoviska, ale i nutný důsledek revoluční situace, jestliže pražská universita nepřinesla po smrti Husově ideologii měšťanského husitismu vklad souměřitelný s dobou předcházející.

JINÉ PROBLÉMY

Protože pražská universita měla rozhodující vliv na vytváření *měšťanské* ideologie, vyvstává nutná otázka, kdy a jakým způsobem se pražská universita změnila z instituce církevně feudální na instituci měšťanskou. Výsledky této proměny se sice plně projeví až v poděbradském období, nicméně však počátky tohoto procesu sahají hluboko zpátky, ne-li dokonce k samým počátkům pražského vysokého učení. Karlova snaha založit universitu s úmyslem posílit domácí církevní inteligenci (kromě jiných důvodů, ovšem) nepočítala s potřebami měst, která v jeho době již představovala významnou složku v životě státu. Bylo jen otázkou času, kdy si městský živel začne uvědomovat, že universita je nejen vhodným předstupněm pro církevní kariéru jejich synů, ale i důležitou institucí, kterou je možno využít pro své zájmy. Jisté je, že pouhý sociologický rozbor universitních posluchačů by celou otázku nerozřešil, nehledě ani na to, že spoře dochované prameny už svojí neurčitostí takový rozbor neumožňují. Oprávněně můžeme předpokládat, že hlavní část českého studentstva filosofické fakulty se od počátku pražského učení rekrutovala z městského, méně již z poddanského obyvatelstva. Vyšší fakulty, početně mnohem slabší, navštěvovali již převážně příslušníci kleru. Silný vliv na posílení měšťanského prvku měla i rozšiřující se síť městských škol. Tyto školy byly sice těsně spojeny s kostelem, avšak jejich pedagogické působení odpovídalo mnohem více laickým potřebám než tomu bylo u škol klášterních.

Různé okolnosti nasvědčují, že nejméně od 90. let 14. století se česká část pražského patriciátu uvědoměle snažila hmotně podporovat „český národ“ na universitě. Všechny tyto jevy bude třeba pečlivě zkoumat. Předpokládat, že z učené kritiky se stala ideologie měšťanského husitismu tím, že si měšťanská oposice přivlastnila její výsledky, bylo by právě tak nepřesné, jako výklad učené kritiky ve smyslu *uvědomělého* vytváření měšťanské ideologie.

Pokusme se nyní přehledně naznačit hlavní údobí vývoje pražské university v době přípravy a průběhu husitského revolučního hnutí. První etapu tvoří zhruba léta od konce 14. století do roku 1409. Vyznačuje ji názorová a nacionální diferenciace uvnitř university, boj o Viklefa a realismus i stoupající význam českého národa. Rok 1409 není předělem v tom smyslu, že se universita stala českou a husitskou. K tomu vytvořil Dekret kutnohorský pouze podmínky.²⁷ Odchodem většiny německých studentů a profesorů z Prahy, což jistě nebyla jen věc prestiže, jak soudí Fiala,²⁸ byla rozhodujícím způsobem oslabena protiviklefská oposice, která měla předtím jasnou početní převahu. Universita jako instituce zůstala však i nadále na stanovisku

²⁷ Ve studii Humanismus na pražské universitě v době poděbradské (Historia Univ. Carolinae Pragensis 1960, I) jsem se snažil prokázat, že k definitivnímu vyrašení národnostního a náboženského charakteru university došlo až v době Jiřího z Poděbrad.

²⁸ Zd. Fiala, cit. čl., str. 26.

²² Zd. Fiala, cit. čl., str. 29.

²³ F. M. Bartoš např. nedávno prokázal, že pokrokové prvky jsou patrné i v Husově lektuře Super quatuor sententiarum z let 1407—9, kde bychom to čekali nejméně. (Příspěvky k dějinám Karlovy university v době Husově a husitské III., Sb. hist. IV, 1956.) O pražských disputacích a kvodlibetech srov. J. Kejíř, Z disputací na pražské universitě v době Husově a husitské, Sb. hist., 7, 1960.

²⁴ To, že Hus koncipoval své nejradikálnější spisy mimo universitu, nikterak neznamená, že se rozešel s universitou. Právě v době Husova odchodu z Prahy se ukázalo že většina university již stojí za ním.

²⁵ Husitská ideologie, str. 180.

²⁶ M. Machovec, cit. čl., str. 418.

viklefishmu nepřátelském a dokonce z počátku protiviklefovské tažení ještě vystupňovala. Podstatný rozdíl proti předchozí době byl v tom, že mluvčí university, tj. představitelé theologické fakulty ztratili oporu, kterou před rokem 1409 měli v universitních národech ovládaných Němci. Většina university, jak se ukázalo naprosto přesvědčivě roku 1412, byla nyní pro nový směr, takže bylo jen otázkou času, kdy beztoho již labilní a izolovaná skupina doktorů theologie bude zbavena svého vlivu.²⁹

Stanovit přesnou dobu, kdy se universita jako celek postavila na stranu odporu proti církevní autoritě, zatím nelze. Výmluvným v tomto smyslu bylo již slavnostní osvědčení pražské university z 11. září 1415 o bezúhonnosti života Jana Husa a Jeronýma Pražského. Právě tak důležité, ne-li dokonce významnější, bylo usnesení sněmu české šlechty, kterým byla universita prohlášena vrcholnou autoritou ve věcech víry pro český stát. Sněmovní usnesení naznačuje, že vnitřní vývoj pražské university byl v souladu se zájmy určité části české šlechty, zvláště nižší. Vzhledem k tomu, že v následujících letech se zájem šlechty o universitu projevoval ještě ve větší míře, bylo by třeba zkoumat i kořeny tohoto, pro universitní dějiny nezvyklého, spojení. Konečně ve výše zmíněné souvislosti je důležité i manifestační prohlášení o přijímání z kalicha z 10. března 1417. J. Keř, který se nedávno zabýval jeho historickým pozadím, došel k závěru, že rok 1417 je mezníkem a kritickým ukazatelem dalšího vývoje pražského vysokého učení. Suspensi práv pražské university koncilem Keř přesvědčivě vysvětluje jako nutný důsledek tohoto prohlášení.³⁰ V každém případě je postup koncilu výrazem skutečnosti, že se pražská universita otevřeně postavila proti jeho autoritě.

Vzhledem k vnitřním poměrům vyznělo prohlášení o kalichu méně přesvědčivě, protože lidové hnutí již v praxi universitu předběhlo. Je příznačné, že se universita k tomuto kroku odhodlala po značném váhání. Přesto, že někteří mistři, z nichž je třeba uvést především Jakoubka ze Stříbra, šli dočasně ve šlépějích Husových, universita jako celek se stále více blížila svému pozdějšímu místu na straně pravice. Keř výstižně říká, že universita kolísala mezi důslednou vzpourou a pokusy o návrat k církvi, mezi rozhodností a váhavostí. Přesto si však některé otázky zasluhují pozornosti. Jsou to např. události z roku 1420, kdy se universitní mistři pod tlakem vnějšího nebezpečí a vnitřní situace sblíží s radikálním křídlem revoluce. Dále bude třeba věnovat pozornost vztahu pražského a tábořského měšťanského křídla, neboť ne vždy byly podstatou sporů theologické nuance.³¹ Konečně nelze zapomínat ani na významnou úlohu universitních mistrů a bakalářů v četných domácích i zahraničních jednáních. Zvláště při zahraničních jednáních měla husitská revoluce ostřílené mluvčí, kteří mohli směle oponovat učené erudici a taktice církevní elity. Odchovanci pohusitské university nestáli již zdaleka na té výši. Spokojme se jen jedním, ale výmluvným příkladem. Chtěl-li Jiří z Poděbrad prosadit svou politickou koncepci a vést politiku skutečně evropskou, byl nucen hledat své rádce v cizině.

Na několika místech jsme se již dotkli mezinárodního významu pražské university. Jak správně naznačil J. Keř, zůstala pražská universita pro koncil a tím i církev stejně zavržením hodnou, ať už zprvu vyjadřovala zájmy všeho českého lidu, nebo když později stanula na krajní pravici.³² Pražská universita jako první vysoké učení vůbec nastoupila cestu důsledné opozice proti autoritě církve a po kratší dobu vyjadřovala

²⁹ V průběhu tohoto roku se stalo několikrát, že stanovisko theologické fakulty se ostře rozcházel s míněním většiny příslušníků university. Srov. V. Novotný, Jan Hus, Život a učení, I. 2, Praha 1921, kap. VIII.

³⁰ J. Keř, Deklarace..., str. 154.

³¹ Ib. str. 153/4.

³² Např. v listě z 28. II. 1421 žádal Mikuláš Biskupec a M. Jičín pražské universitní mistr, o radu, jak postupovat proti pikartům.. Srov. Tábor II., str. 319/20.

zájmy všeho lidu. To je maximální naplnění její společenské funkce. Nesmíme však zapomínat, že pražská universita jako první reformační universita vůbec, rozvíjela jen společenskokritickou složku protifeudálního myšlení. Vlastní cesta ke skutečně již vědeckému poznání vedla přes renesanci a humanismus. Jinými slovy, v téže době, co se pražská universita staví po bok lidového revolučního hnutí a vytváří měšťanskou složku jeho ideologie, na universitách italských vyrážejí první výhonky vědy. To je však již jiný komplex otázek, které bude nutno řešit samostatně.

Skutečnost, že zkoumání dějin exaktních, přírodních a lékařských věd překonává dosud teprve embryonální stadium svého vývoje, není způsobena nedostatkem společenského zájmu o tento obor výzkumu, nýbrž především mimořádnou obtížností problematiky. Vědecká práce v tomto oboru předpokládá poměrně hlubokou znalost materie příslušného vědního oboru spolu s hlubokou erudicí historiografickou a filosofickou. Předpokládá i všeobecný přehled současného stavu i konkrétní vědní disciplíny i historiografie i filosofie. Proto se podmínky pro rozvoj zkoumání přírodních, exaktních a lékařských věd mohly v úplnosti vytvořit až po vybudování politických základů socialistickeho vývoje naší společnosti. Jen za dnešních podmínek bylo možno přeměnit dějiny přírodních věd z neodborné amatérské záliby často i vynikajících přírodovědců v předmět práce profesionálních vědeckých pracovníků — historiků. A stačilo několik krátkých let k tomu, aby naše historiografie byla obohacena o dílo, které nemá v dějinách našich společenských věd obdoby, o Dějiny exaktních věd v Československu¹.

V nepočteném autorském kolektivu tohoto spisu, vedeném Lubošem Novým, nalézáme téměř všechny, kteří u nás kladou základy pro rozvoj vědeckého výzkumu vývoje přírodních věd. Pracovním zaměřením jeho jednotlivých členů byl podmíněn i rozsah posuzovaného spisu. Vývoj matematiky zpracoval Luboš Nový, vývoj geometrie pak Jaroslav Foltá. Kapitoly o dějinách astronomie zpracoval Zdeněk Horský. Vývoj fyzikálních věd do roku 1790 zachytil Josef Smolka, o rozvoji fyziky v 19. století pojednala Irena Seidlerová. Výklad dějin chemie zpracoval Mikuláš Teich.

Kniha je rozdělena do pěti kapitol, jejichž obsah je časově vymezen periodizací (1348—1620; 1620—1750; 1750 až 1790; 1790—1860; 1860—1900). Každá kapitola je uvedena výkladem o společenských podmínkách rozvoje věd a o vývoji vědeckých institucí. Postižená vývojová linie každé vědy je včleňována v linii vývoje světového. Výklad byl vtipně oproštěn od přemíry životopisných dat, která pak byla soustředěna ve zvláštní biobibliografii, jež je zároveň i jmenným rejstříkem. Kniha byla opatřena jen kusou bibliografií všeobecně známých spisů, při čemž monografická pojednání a studie jsou uvedena v biobibliografii. To je dosti závažným nedostatkem vědeckého aparátu této knihy, která pro náročnost výkladu nemohla být určena širšímu okruhu čtenářů.

Zhodnocení obsahu takoveto knihy není snadným úkolem. Klady a nedostatky této práce nemůže dobře postihnout specialista matematik, fyzik, astronom či chemik, neboť ten zpravidla hledá jen to, co není minulostí z hlediska dnešního obsahu disciplíny, již se zabývá. Filosofo pak může zajímat jen část obsahu práce takto pojaté. Nejlépe může proniknout k hodnotám takové práce historik, kterého zajímá především společensko-hospodářská determinace daného jevu a metoda, s níž autoři podmíněnost tohoto jevu studují. Hledisko historikovo bude proto jen málo v zajetí „idolů jeskyně“, dokonale zkreslujících pohled přírodovědce, a proto se musí stát základem hodnocení, rozhojněno o prvky kritérií filosofických i přírodovědeckých. Neexistuje však odborník, který by byl schopen posoudit odpovědně tuto práci i v jejích nejdrobnějších detailech. To však není ani

smyslem rozboru, neboť kritiku detailu provedou až ti, kteří budou na posuzovaný spis navazovat svou badatelskou práci. K odpovědnému posouzení postačí, bude-li historik sledovat několik řad problémů.

Především je nutno se ptát, do jaké míry se podařilo postihnout teoretickou část každé vědní disciplíny, neboť v přírodovědecké teorii je vždy skryt celý daný obsah vědy toho kterého období. Dále nutno zkoumat, do jaké míry je postižena historicky determinovaná materie vědní disciplíny, z níž bývá teorie abstrahována. Za třetí nutno položit otázku, do jaké míry se podařilo postihnout pro vědu nejcennější praxi, praxi experimentální, to znamená rozsah i dosah souboru badatelských metod a metodik, které jsou přírodovědeckému bádání určité doby k dispozici. A za čtvrté je zapotřebí ukázat, do jaké míry je zachycen vztah obsahu vědy k veškeré společenské praxi, to znamená především k výrobě, zároveň však i k ideovému životu společnosti. Tato čtyři hlediska nutno mít na zřeteli, chceme-li postihnout globálně cenu celé knihy i jednotlivých jejích částí, při čemž je zřejmé, že obsah každého z oněch čtyř kritérií bude modifikován charakterem dané vědy. Není však sporu o tom, že tato hlediska lze v obecných rysech uplatnit u každé vědy, jejíž vývoj měl být vytižen.

Při uplatnění těchto kritérií není obtížné dojít k závěru, že nejpřínosnějšími částmi Dějin exaktních věd jsou jejich kapitoly o vývoji astronomie, skvěle napsané Zdeňkem Horským. V nich jsou v důsledném logickém sledu a v rozměrech, odpovídajících významu jednotlivých složek struktury astronomie, vloženy nejprve společenské podmínky astronomické práce, soubor jejich vědeckých metod i rozměr jimi získaných konkrétních poznatků, a nakonec i okruh teoretické práce a jejich výsledků. Tento sled výkladu je více či méně důsledně uplatňován i ve výkladu vývoje ostatních věd, u Horského je však veden jasným filosofickým pohledem a proto může vyústit i v přesně formulovaných závěrech. Horského výklad právě proto, že jeho autor položí důraz na obecné problémy, dosahuje nebývalé obsažnosti, čímž dokazuje zároveň, že právě důraz na obecné vede k nejhlubšímu zvládnutí konkrétní. Proto může Horského výklad nejlépe odpovídat požadavkům i astronoma, i filosofa, i historika. Pro svou vyváženost se může stát příkladem vzorně vy-

pracovaného syntetického přehledu nejen dějin astronomie, ale i dějin ostatních exaktních věd.

Vědecká úroveň výkladu dějin matematických věd z pera Ludka Nového a Jaroslava Foltá konverguje s hodnotami výkladu Zdeňka Horského. Oba autoři však na rozdíl od Horského položili poněkud větší důraz na faktografickou obsažnost svých kapitol a odsunuli části syntetický prvek obecné problematiky, ostatně v matematice a geometrii obtížněji postižitelný, do pozadí. Je nutno vzít dále v úvahu, že materie Nového a Foltá je ve srovnání s materií astronomie členitější (na jedné straně matematika, na druhé pak geometrie, uvnitř matematiky algebra, diferenciální a integrální počet, teorie čísel a matematická analýza, uvnitř geometrie pak deskriptivní a projektivní geometrie atd.), tedy i obtížněji zvládnutelná. Slabší důraz na teoreticko-filosofické problémy matematiky se stylisticky projevuje i v tom, že autoři příslušných kapitol nedosáhli takové jasnosti ve formulaci souhrnných závěrů, jaká proniká výkladem Horského. Nového a Foltův důraz na konkrétní obsah vývoje matematických věd však vedl v hodnocení přínosu vědecké práce jednotlivých osobností ke vskutku matematické přesnosti ve formulování dílčích závěrů, dosud nevidané v naší literatuře o dějinách matematických věd.

Rozbor fyzikálních věd do roku 1790 z pera Josefa Smolky se svou úrovní jen málo liší od výkladu vývoje astronomie. Rozbor fyzikálních věd 19. století Ireny Seidlerové je veden stejnou koncepcí jako analýza Smolkova, avšak podíváme-li se blíže na způsob, jakým jsou v něm zachyceny čtyři požadované okruhy problematiky, pak uvidíme, že v dějinách fyziky 19. století nebyla věnována metodická pozornost historickým metodám fyzikálního bádání. Seidlerová přínosně rozebrala podmínky rozvoje této vědy, avšak rozvoj přístrojové techniky vyložila jako výsledek vývoje vědeckého bádání, nikoliv jako první předpoklad dalšího rozvoje této vědy. Tento nedostatek samozřejmě mohl vyústit v malém pochopení pro společensko-technickou determinaci možného dosahu fyzikálních poznatků ve vztahu k předmětu bádání, což značně deformovalo výklad fyziky zvláště v období 1790 až 1860. Seidlerová dále stejně jako Nový a Foltá položila důraz na faktografický obsah jednotlivých oborů fyziky a zcela odsunula do pozadí metodický rozbor dobových fyzikálních teorií. Důkazem

¹ Dějiny exaktních věd v českých zemích do konce 19. století, NČSAV Praha 1961.

tohoto tvrzení může být třeba hodnocení teoretického základu Petřinovy fyziky. Fluidová teorie Petřinova je pro autorku pouhou spekulací, kterou kategoricky klasifikuje jako „špatnou“ (str. 187). Takovému odsouzení historické teorie, kterou dnes nemusíme ani zčásti sdílet, může být samozřejmě ještě „špatnější“ než odsuzovaná teorie sama, a to proto, že je naprosto ahistorické. Kdybychom např. posuzovali společenskou teorii minula, například utopický socialismus 19. věku, jako „špatně“, „zmatené“, „slabé“, pak bychom se konečně museli vzdát vůbec práva na historiografii, protože vše minulé by se nám, lidem dvacátého století, muselo jevit jako něco, čím je zbytečné se zabývat. Proto nás u Petřiny vůbec nezajímá, zda je jeho fluidová teorie „zmatená“ z hlediska toho, co dnes o dané oblasti fyziky víme, neboť už k jeho dílu musíme přistupovat se samozřejmým vědomím toho, že je dávno překonáno, aniž bychom toto vědomí museli povýšeně formulovat.

Výklad Seidlerové se vyznačuje kategorickými soudy. Františka Adama Petřiny „pokud o novou teorii elektroforu, založený na jeho fluidové teorii, je zbytečně komplikovaný a přímo zmatený“ (str. 188), Dopplerovy vývoje v diskusi o aberaci stálic jsou „značně zmatené“, Bolzano pak „směšuje několik věcí, současně však zřejmě nechápe, o co vlastně jde“ (str. 184). Autorka často používá výrazů jako fantastické, zmatené, zájímavé, pozoruhodné, nedostačující, zbytečné... Bylo by možno namítnout, že jde pouze o specifikum výrazového rejstříku, avšak podrobnějším rozбором dospějeme k závěru, že podobné výrazy nejsou ničím nahodilým, nýbrž jen průvodním znakem přístupu k historii fyziky.

Podíváme-li se podrobněji na to, které výsledky fyziky 19. století považuje autorka za přínosné, pak zjistíme, že jde vesměs jen o to, co je do jisté míry platné i dnes. Negativně je klasifikováno všechno to, co bylo překonáno. Kladný obsah vědeckého úsilí našich fyziků v první polovině 19. století je redukován na několik nepatrných drobností, vesměs v přístrojové technice. Autorka tedy hodnotí minulost na základě dnešní platnosti výsledků práce předchůdců dnešních našich fyziků. Tento přístup k minulosti naší fyziky vylučuje, aby výklad o fyzice v 19. století byl výkladem vývoje této vědy. Evoluční moment dějin tohoto vědního oboru mohl být jen zcela zatlačen do pozadí.

Způsob, jakým Seidlerová přistoupila k dějinám fyziky, mohl přinést výsledky

jen tam, kde usilujeme o hledání priorit trvalé ceny. Z tohoto hlediska dospěla autorka k řadě závěrů, které budou včleňovány v každé příští dějiny české vědy. Tento přínos je zvlášť výrazný v rozboru fyziky z období 1860–1900, v němž autorka zachytila sice velmi stručně, ale výstižně, obrysy vědecké aktivity celé řady českých fyziků konce 19. století. Její metoda však nemohla postačit pro vytvoření syntetického vylíčení vývoje české fyziky devatenáctého věku. Čím hlouběji půjdeme do minulosti, tím více se nám takový ahistorický přístup projevuje jako závažný nedostatek. Vždyť prakticky vše před Einsteinem má pro nás v té podobě, jak bylo vytvořeno, význam „jen historický“.

Výklad o fyzice v 19. století je silně ovlivněn autorčiným pojetím historie i historiografické práce, avšak i přes tuto skutečnost v podstatě zachovává postup, vlastní nejlepší částem knihy. Proti tomu výklad o dějinách chemie se poněkud vymyká koncepčnímu pojetí výkladu a zaujímá v celku výkladu dosti zvláštní postavení. Pro podrobný rozbor tu není místa, a proto si rozvedme jen některé závěry, jež z rozboru vyplynuly.

Nejprve několik skutečností. Teoretickému základu alchymie je věnováno místo více než skromné. Totéž platí i o teorii paracelsismu a o mechanistickém základu iatrochemie. Flogistonová teorie je vyložena pouze jako soubor empirických pravidel pro výklad některých chemických reakcí, nikoliv jako teorie. Stejně tak se jen nepatrná pozornost věnuje boji o prosazení oxydační teorie v české chemii, o boji za vědecký atomismus se čtenář nedoví téměř nic podstatného. Můžeme hovořit o jistém podcenění teoretických problémů ve vývoji chemie, které nutně muselo autora připravit o možnost dosáhnout syntetického pohledu. Explikace poznatkové soustavy chemie se proto nemohla dobře zdařit. Výklad problematiky chemie má proto dosti silný popisný ráz, který je zvláště v kapitolách o chemii v období 1348–1620 a 1620 až 1750 podtržen zbytečně dlouhými citacemi.

Vnitřní uspořádání kapitol ukazuje, že autor položil důraz na kontakty této vědy se společenskou praxí. V hlavě IV. například je předpokladům rozvoje chemie (chemické technologií, institucím a pojmové soustavě chemie) věnováno celkem 18 stran, zatím co vlastní experimentální a teoretická chemie je nahuštěna na 8 stranách. V hlavě páté jsou předpoklady vědecké práce v chemii vloženy na 21 stranách, zatímco vlastní

chemie se opět tísni jen na 15 stranách. Už to ukazuje, že chemie taková, jaká je determinována titulem spisu, je zatlačena na druhořadé místo.

Kdybychom chtěli posoudit kapitoly o dějinách chemie jako samostatný celek, nikoliv jako součást dějin exaktních věd, pak bychom dospěli k jiným závěrům. Je nesporné, že Teichův výklad výsoco přesahuje hodnoty dosud užitečného spisu Adalberta Wraného², soustředěným rozбором společenských podmínek vývoje chemie předčí i nedávný výklad z pera Františka Petřiny a Bohumila Hájků³. Avšak v celku knihy, kterou máme posoudit, se vymyká celistvé koncepti autorů ostatních částí.

Podíváme-li se na to, do jaké míry tvoří výklady šesti autorů jednotný celek, pak se nemůžeme ubránit závěru, že v knize jsou vyloženy jen tři vývojové linie. Úvodní kapitoly nemohly dát knize ráz jednotlivého díla už proto, že jsou jakoby indukovány jenom z té problematiky, která je ve spisu vykládána. Nutno však chápat vývoj poznávání přírody jako jednotlivý proud, a v tomto pohledu se exaktní vědy v hranicích, vymezujících zájem autorů, musí projevovat jako část širšího celku se zvláštní dynamikou, odlišnou od dynamiky vývoje matematicko-fyzikálních věd a chemie. Podmínky rozvoje tohoto celku však nemohou být cele vyloženy pouze z matérie jeho částí, ale musí, pokud mají sloužit jako syntetický prvek, vystihnout daleko širší okruh problematiky. Není však možno učinit závěr, že proto je kniha jako celek méněhodnotná. Otázky syntézy jsou velmi složité a jen málo spisů v historiografii vůbec se může pochlubit tím, že jsou syntézy. A obhlédneme-li stav, v němž autoři spisu svou badatelskou práci začínali, pak nemůžeme dojít k jinému závěru, že Dějiny exaktních věd jako celek jsou mimořádně zdařilou prací a závažným slovem v rozvíjení práce v této oblasti společenských věd.

Diskusní povahy je vstřížení vztahu mezi antikou a feudalismem na jedné straně a mezi feudalismem a renesancí na straně druhé. Nelze souhlasit s tvrzením, že středověk ve vědě se spoléhal jen na výsledky práce antických autorit (str. 10), neboť averroismus např. nás dokonale přesvědčuje o tom, že antika nebyla pro středověk zcela spolehlivou

a proto nemůže být řečí o „postupném přejímání a uvědomování výsledků antické, resp. arabské vědy“ (str. 10). Není pravda, že Aristotelovy názory bylo možno snadno sloučit s výchozími zásadami křesťanského církevního učení a Aristotelovou filosofii je zdůvodňovat. Aristoteles a jiní učenci „pohanské“ antiky museli být pro potřeby křesťanské ideologie upraveni, a to v ostrých ideologických bojích a konfliktech, což plně prokazuje dílo Tomáše Akvinského⁴. V českých zemích proto muselo jít v první fázi o přejímání upravené antiky, při čemž je zřejmé, že zdrojem nebyly většinou antické autority samy, ale jejich středověcí interpretátoři. A i interpretaci antiky můžeme s jistými výhradami považovat za vědeckou práci ve smyslu intelektuální činnosti středověkých učenců. Nutno poukázat na to, že středověk nebyl dobou temna v tom pojetí, jaké vytvořili osvícenští ideologové, kteří museli odsoudit feudalismus proto, aby mohli ospravedlnit mocenské aspirace buržoasie. Byl zcela logickým článkem ve vývoji lidstva a proto ani náš středověk nemohl vystačit „s výkladem spisů antických autorit“. Není sporu o tom, že již za středověku kladlo vědecké myšlení, a to i u nás, ty otázky, na něž hledala odpověď renesance. Velmi úzce je pochopena potřeba sestavovat církevní kalendář jako základní podnět k rozvoji astronomie. V této souvislosti se nezdá být ani pravda, že potřeba věd u nás byla ve 14. století minimální. Budeme-li chápat potřeby výrobní praxe jako jediný stimulator rozvoje vědeckých poznatků, pak má takové tvrzení plnou platnost. Za středověku však přýštila potřeba vědeckých poznatků o přírodě především z oblasti ideologicko-politické praxe, věda byla podřízena víře, což však nemůže znamenat, že víra vědecké poznatky nepotřebovala. Ve společenské praxi církve lze nalézt dostatek důvodů nejen pro uchování starých poznatků, ale i pro dobývání poznatků nových. Autoři Dějin exaktních věd tuto skutečnost nedocenili a feudalismus ve vztahu k vědeckému myšlení se jim nutně jeví ve stejném světle jako kdysi osvícencům.

Velmi cenným výsledkem práce Ludka Nového je postřeh dvou linií ve vývoji matematických poznatků v období 1620 až 1750. Je však jasné, že tyto dvě linie

² Adalbert Wraný, Geschichte der Chemie und auf der chemischer Grundlage beruhenden Betriebe in Böhmen, Prag 1902.

³ František Petřina-Bohumil Hájek, O vývoji české chemie, Praha 1954.

⁴ Srovnej např. Hermann Ley, Studie zur Geschichte des Materialismus im Mittelalter, Berlin 1957.

nebyly výsadou matematických věd, ale vlastnosti vědy vůbec. Z potřeb výroby se nakoupilo množství empirických poznatků, bez nichž nemohla výroba existovat, neboť každý i dílčí pracovní akt předpokládá existenci vědění proto, že je aktem vědomým. Stejně tak i ideologické potřeby společnosti vedly k rozvoji teoretického vědeckého myšlení, jehož cílem bylo metodicky budovat ideální obraz přírody i společnosti. Těmito skutečnostmi je třeba řídit rozbor vývoje věd za středověku a za raného novověku. Tyto dvě linie postihují autoři, s výjimkou Nového, jen živelně (Teich přecenil význam praktické empirie pro vývoj chemie). Při tom je nutno mít na zřeteli, že vzájemné kontakty mezi oběma liniemi byly před vznikem moderní vědy sporadické. Moderní věda pak vzniká tam, kde dochází ke spojení obou těchto linií, tam, kde věda začíná produkovat poznatky především pro výrobní praxi, tam, kde výroba naopak produkuje systematicky podněty a úkoly pro rozvoj vědeckého bádání. Z tohoto hlediska je nutno pochopit vznik manufaktur a jejich vliv na rozvoj věd daleko hlouběji, než je tomu v posuzované práci. Připustíme-li, že „manufaktury a s nimi kapitalistické výrobní vztahy, které se ke konci 17. a častěji pak na začátku 18. století začínají u nás objevovat, nemohou v této době pro rozvoj věd nabýt většího významu“, pak nutně očekáváme, kdy rozvoj výroby dosahuje toho stádia, v němž platí opak citovaného tvrzení. Neboť tato skutečnost má pro vývoj věd prvořadý význam. Kapitalistická organizace pracovního procesu, daná vznikem dílčích dělníků, vytvořila nutnost nové dělby práce mezi činností manuální a duševní přímo ve výrobě a vytvářela podmínky, jejichž produktem mohl být jen vznik technické inteligence. Dále pak byla posledním podnětem k vytvoření nutnosti vzniku společenské skupiny lidí, kteří se zabývají jen dobýváním poznatků o přírodě pro společenskou, nyní nikoliv jen ideologickou, ale především výrobní, praxi lidí. Nová dělba práce v novověku je nutnou podmínkou vzniku novodobé vědy a proto by bylo velmi záslužné zjistit, kdy u nás došlo ke stavu, v němž se kapitalistická organizace výroby projevuje ve zintenzívnění vědecké aktivity. Na otázku tohoto druhu zůstali autoři spisu odpovědi dlužni, což vedlo i k tomu, že jejich periodizační předěly, s nimiž vcelku lze souhlasit, visí nezdůvodněny ve vzduchu.

Bylo by zapotřebí dále hlouběji rozebrat podmínky rozvoje vědeckých po-

znatků v době „temna“. Nepochybujeme o tom, že v období 1620—1750 došlo k prudkému poklesu vědecké aktivity v Čechách. Přesto však nutno se vyhnout příliš zjednodušenému chápání podmínek existence té vědecké aktivity, která se i v tomto období projevovala. Středověk nemohl vystačit s antikou, renesance musela rovněž směřovat daleko výše než k převléknutí antické vědy do novověkého šatu. „Temno“ proto muselo směřovat také k něčemu jinému než k inplantaci středověké ideologie a tedy i přírodovědecké poznatkové soustavy do podmínek druhého nevolnictví a proto muselo dojít k určitému rozvoji reakční ideologie. Steplingovo odmítnutí přednášet aristotelickou fyziku bylo nesporně revolučním činem, avšak muselo být připraveno i určitou evolucí ideologie a tedy i vědomostí o přírodě uvnitř nejreakčnější instituce doby. Bollova snaha uvést v soulad nové poznatky ve fyzice s aristotelismem fakticky aristotelismus rozvíjela v nových podmínkách. Nebyla ničím ojedinělým. Zdůrazňujeme-li správně přetřžitost vývoje, pak nemůžeme tuto stránku evoluce i vědeckého poznání absolutizovat. Musíme vzít v úvahu, že existovala i silná vývojová kontinuita. Toto vědomí nás povede nutně k odlišení aristotelismu doby temna od aristotelismu středověku a od antického učení Aristotelova, při čemž pochopíme, že každý tvar tohoto učení v sobě obsahuje nové rysy ve srovnání s obdobím předcházejícím. Probereme-li formulace autorů jednotlivých kapitol, pak zjistíme, že toto pojetí nejjasněji proniká dílem Zdeňka Horského, u ostatních je zatlačeno do pozadí.

Dále není možno nenamítnout několik závěrů proti tvrzením v kapitole o dějinách chemie v letech 1750—1790. Korespondence mezi Bornem a Kinským z počátku 70. let má daleko větší význam, než jak se jeví po rozboru Mikuláše Teicha. Skutečnost, že Born postihl význam vědeckého studia procesů v tavném prostoru vysoké pece pro rozvoj železářství, je pouze konstatováním přínosu jejího autora k dějinám naší chemie. Tento fakt je však projevem zcela nových a nepostižených jevů ve vývoji naší vědy. V korespondenci Bornově s Kinským nalézáme příklad kontaktu mezi přírodovědou a výrobní praxí, při němž se začíná jevovat, že teoretická chemie se neobejde bez praktických zkušeností stejně tak, jako se praktické zkušenosti nemohou obejít bez teoretické disciplíny. Nejasné je hodnocení charakteru výrobních sil v železářství jako výrobních

sil vzniklých za feudálních podmínek. Toto konstatování je nesporné, ale rozbor pracovního procesu při nepřetržité vysokopecné redukci železných rud může vést jedině k závěru, že výrobní síly tomuto procesu odpovídající si mohou vynutit jen zárodky nových, kapitalistických výrobních vztahů, což staví Bornovu korespondenci s Kinským do nového světla. Dále i tvrzení, že flogistónová teorie byla u nás opuštěna v souvislosti se zkušenostmi z železářské výroby, je generalizací závěru, jenž má úzkou platnost, o čemž plně přesvědčuje třebaš teoretické myšlení Josefa Boh. Mikana (prvního našeho antiflogistonika) a konec konců příklon Ignáce Borna k oxydační teorii i štiavnické práce Nicolase Josepha Jacquina. Dále nutno nesouhlasit s tím, že nebyla metodická pozornost věnována analytickým metodám chemie, neboť problematika rozšiřování kvantitativní analýzy má v tomto období prvořadý význam. Při tom upozorňuji, že je zcela vyloučeno, aby David Becher našel v karlovarských minerálních pramenech vápník (ten, pokud vím, byl objeven až 1808), neboť k tomuto objevu by tehdejší analytické metody nemohly dovést (str. 121).

Sporným zůstává vylíčení vývoje české vědy v období 1800 až 1830. Autoři Dějin exaktních věd — s výjimkou Ireny Seidlerové — nepostřehli dost jasně relativní pokles vědecké práce v prvních desetiletích 19. století, při čemž nemohli správně vyložit ani úlohu University Karlovy ani základní příčiny, které vedly k založení Musea. Dále — rok 1860 jako periodizační mezník je rovněž sporný. Při výkladu fyziky, chemie i matematiky v 19. století začíná výklad periody 1860—1900 uprostřed problematiky, vznikající již od počátků padesátých let. Je nesporné, že dějiny exaktních věd si vynucují svou zvláštní periodizaci. Pokud však tato periodizace chce být tím, čím má být, totiž zobením zákonitostí historického vývoje dané problematiky, pak se nemůže příliš odchýlit od základních mezníků, platných pro národní dějiny vůbec. Neboť i exaktní a přírodní vědy mohou být jen společenským jevem, a jako takový musí být uveden v soulad s hlavními etapami hospodářsko-sociálního vývoje, pokud připouštíme, že jejich rozvoj je determinován rozvojem výrobních sil i výrobních vztahů, což je základním kamenem vědeckého pojetí vývoje reálných věd. Přelom čtyřicátých a padesátých let je základní epochou ve vývoji české

společnosti a proto i základní epochou ve vývoji české vědy, neboť tam začíná v podstatě neomezovaný rozvoj kapitalismu volné soutěže. Proto i dějiny exaktních věd musí v tomto případě přihlídnout ke skutečnosti prvořadého významu pro rozvoj národního celku i jeho jednotlivých částí.

Zbývá načrtnout odpověď na otázku, do jaké míry postihli autoři jednotlivých částí spisu význam University Karlovy pro rozvoj vědy v českých zemích. Je nesporné, že učitelé UK sehráli v dějinách naší vědy nejvýznamnější úlohu. Tuto skutečnost Dějiny exaktních věd plně postihly alespoň objektivně. Použijeme-li biobibliografie a sestavíme-li tabulku, která nám podá přibližný obraz o tom, kolik a kteří z učenců, jimiž se autoři dějin zabývali, působilo na UK (1), kolik na jiných školách (2) a kolik v mimoškolních institucích (3), pak nutně dospějeme k závěru, že to nejlepší v naší vědě do 1900 bylo vytvořeno pracovníky University Karlovy.

	1	2	3
1348—1720	14	11	27
1620—1750	20	15	9
1750—1790	23	5	12
1790—1970	59	123	68
	151	173	157

Nutno však vzít v úvahu, že mezi počtem pracovníků University Karlovy je v průměru mnohem větší procento individualit prvořadého významu než v počtech učenců uvedených ve sloupci 2 a 3. Dále: ve sloupci 2 jsou zahrnuti zvláště v 19. století v hojném počtu středoškolské učitelé, kteří svou prací přispívali k vytváření podmínek pro rozvoj vědy, avšak kteří se na vědecké práci podíleli nejčastěji jen velmi skromně. Ve sloupci 3 zase jsou zahrnuti většinou (zvláště v chemii) ti, kteří prováděli aplikaci dobytých vědeckých poznatků, aniž by sami prováděli základní výzkum. Uvedená čísla pak vedou k závěru, že autoři Dějin exaktních věd museli základní pozornost věnovat především Univerzitě Karlově.

Dějiny exaktních věd v českých zemích jsou základní prací, na kterou bude nutno v dalším výzkumu jen navazovat. Budeme-li jednou usilovat o sepsání dějin exaktních věd na Univerzitě Karlově, pak tento úkol bude ulehčen tím, že

máme k dispozici přehled vývoje matematicko-fyzikálních věd a chemie v českých zemích. Proto zjišťování specifických rysů vývoje vědy na Univerzitě Karlově bude o to snažší, že posuzovaný spis je moderní prací, která

K SOVĚTSKÉ LITERATUŘE O DĚJINÁCH MATEMATIKY NA UNIVERSITÁCH

Literatura o dějinách vysokých škol je svým tematickým zaměřením značně různorodá a představuje v dnešní době bohatou škálu, sahající od historických rozborů právních norem pro středověké university přes studium úlohy vysokoškolských studentů v politickém boji, až po hodnocení vědeckých výsledků vysokoškolských učitelů. Tuto skutečnost je nutno v podstatě přivítat, neboť touto šíří je tato literatura schopna postihnout rozdílné aspekty společenského významu a působení těchto institucí. Současně z hlediska dnešního stavu skrývá v sobě různorodost, mnohdy zcela odlišné stavění problematiky a různost zpracování nebezpečí, aby se rozpadla do navzájem oddělených a uzavřených celků. Ve světové literatuře je tento stav na překážku syntetickému pohledu na vývoj vysokých škol a důsledkem tohoto rozdělení je i skutečnost, že nadále je nedostatečně oceňováno společenské působení vysokých škol, které se děje poskytováním odborného vzdělání a v jistém smyslu tvoří základnu pro vlastní vědeckou práci. Úkolem této recenze je právě upozornit na silný proud historického zkoumání

konceptů a většinou i zpracování ne-
porovnatelně předčí to, co bylo sporadicky vytvořeno v době před počátkem systematické vědecké práce na dějinách české vědy.⁵

J. Haubelt

této stránky činnosti universit, který je dílem sovětských historiků věd.

I když vlastně ve všech oblastech dějin věd a techniky věnují sovětské historikové značnou pozornost úloze vysokých škol, práce je výuka matematiky zpracovávána důkladněji a systematictěji. Tato skutečnost není náhodná a vyplývá z obecných úvah dějin matematiky o metodě, jak nalézt a dokumentovat vztahy mezi rozvojem matematiky a potřebami společnosti. Již buržoasní historiografie, pokud se zajímala o bezprostřední společenské podmínky teoretické práce v matematice, vyzvedávala úlohu vysokých škol. Příkladem toho je mj. Kleinova iniciativa pro historická bádání o výuce matematiky, která však měla bez pochyby i didaktické cíle. Charakteristické však pro ni je, že vycházela také ze zájmu o dějiny matematiky.¹ V podstatě ze stejných pohnutek pramení systematická práce sovětských historiků. Zřetelné je to na statích o matematice na ruských a sovětských universitách, které byly uveřejněny ve speciálním sborníku „Историко-математические исследования“², ovšem pokud možno ještě ve větší míře to

platí o statích, objevujících se v odborném matematickém tisku. Souvislost se speciální problematikou patří do dějin matematiky je v syntetických pracích seslabována a nahrazována souvislostmi s obecnými otázkami dějin věd.³

Všimněme si nejprve některých obecných rysů zmíněné literatury. Především je psána historiky matematiky pro historiky matematiky a pro matematiky; v mnohých případech je tento rys ještě podtržen skutečností, že některé závažné statě píší přímo významní matematici jako je P. S. Alexandrov, B. V. Gnědenko, V. V. Stepanov aj. Způsobem zpracování i tematikou jsou v rámci dějin matematiky tato pojednání příbuzná historickým studiím o matematických konferencích a o matematických společnostech.⁴ Jsou to práce, které chtějí především upřesnit naše poznatky o vědeckém životě v matematice a o jeho účastnících. Přinášejí proto především údaje o jeho tvůrcích a o charakteru vlastní výuky. V různých statích mohou pochopitelně převládat různé stránky. Velmi zajímavá jsou pojednání o matematice na moskevské universitě v 20. století. Zde v obou uvedených pracích, z nichž na jedné se podílel a druhou,

kteřá prohlubuje celkový pohled, napsal P. S. Alexandrov, zůstává sama moskevská universita jakýmsi pozadím. Práce nechávají vlastně nepovšimnutu vlastní výuku studentů a její organizaci a sledují v podstatě pouze otázku, jak vyrůstala tvůrčí práce v matematice na moskevské universitě; podrobněji řečeno jde o zhodnocení a vyzdvížení výsledků jednotlivých pracovníků university, jejich vlivu na vědeckou práci jejich žáků, o seskupování pracovníků ve speciálních seminářích i o vytváření rozdílných směrů vědecké práce. Z těchto statí vysvítá jasně, jak významným způsobem se matematici moskevské university a jejich žáci podíleli na rozvoji a orientaci sovětské matematiky. Při tom stať Alexandrova z r. 1955 usiluje o obecnější pohled a snaží se obecněji charakterisovat různé výsledky a tendence v matematické práci na moskevské universitě, vznik a zaměření vědeckých škol atd. Pro nematematika je většina odstavců zcela nesrozumitelná.

V mnohém odlišně jsou zaměřeny statě o dřívějším vývoji matematiky na moskevské universitě. Patrně je zde i postupně, stále hlubší pronikání do materiálů, což umožňuje širší a výstiž-

8. С. Е. Белозеров, Математика в Ростовском университете. Выпуск VI, 1953, стр. 247—353.

9. Э. Я. Бахмутская, О педагогической деятельности В. А. Стеклова в Харьковском технологическом институте. Выпуск VI, 1953, стр. 529—534.

10. П. С. Александров, Математика в Московском университете в первой половине XX века. Выпуск VIII, 1955, стр. 9—53.

11. В. В. Голубев, Механика в Московском университете перед Великой Октябрьской социалистической революцией и в советский период. Выпуск VIII, 1955, стр. 77—126.

12. И. И. Лихолетов, С. А. Яновская, Из истории преподавания математики в Московском университете (1804—1860 гг.). Выпуск VIII, 1955, стр. 127—480.

13. И. А. Тюлина, Развитие механики в Московском университете в XVIII и XIX веках. Выпуск VIII, 1955, стр. 489—536.

14. Б. Л. Лаптев, Математика в Казанском университете за 40 лет (1917—1957). Выпуск XII, 1959, стр. 11—57.

15. Р. И. Галченкова, Математика в Ленинградском (Петербургском) университете в XIX в. Выпуск XIV, 1961.

Za zmínku stojí, že v citovaných 14 svazcích speciálního sborníku z dějin matematiky je přímo věnováno vývoji matematických věd na vysokých školách více než 1200 stránek.

Kromě toho v některých speciálnějších statích jsou speciální oddíly o situaci na universitách. Tak například v pojednání A. K. Сушкевич, Материалы к истории алгебры в России в XIX в. и в начале XX в. [tamtéž Выпуск IV, 1951, str. 237—451] jsou paragrafy o vyučování algebry v Rusku na počátku 19. století [str. 246—256] a o algebře na ruských universitách v 2. pol. 19. stol. [str. 296—352].

⁵ Srov. např. История естествознания в России, hlavně Том второй, Москва 1960, str. 16 nn; na str. 666 n je zde též uvedena další základní literatura o matematice na ruských universitách.

⁴ Srov. např. А. Ф. Лапко, Л. А. Люстерник, Математические съезды и конференции в СССР, Успехи матем. наук, 1957, 12, № 6, стр. 47—130; dále například: И. Я. Демман, С.-Петербургское математическое общество, Историко-математические исследования. Выпуск XIII, 1960, стр. 11—106; atd.

⁵ Srovnej se sborníkem Vývoj české přírodovědy, Praha 1929.

¹ Bádání, které se pod Kleinovým vlivem rozvinulo zejména počátkem tohoto století, ukládalo své výsledky ve zvláštní řadě publikací „Abhandlungen über den mathematischen Unterricht in Deutschland“. Ovšem v Kleinově názoru o závislosti rozvoje původní matematické práce v některých konkrétních situacích svědčí též některé kapitoly z díla „Vorlesungen über die Entwicklung der Mathematik im 19. Jahrhundert“, zejména druhá kapitola.

² 1. П. С. Александров, Б. В. Гнеденко, В. В. Степанов: Математика в Московском университете в XX в. (до 1940 г.). Выпуск I, 1948, стр. 9—42.

2. А. П. Юшкевич, Математика в Московском университете за первых сто лет его существования. Выпуск I, 1948, стр. 43—140.

3. М. Я. Выгодский, Математика и ее деятели в Московском университете во второй половине XIX в. Выпуск I, 1948, стр. 141—183.

4. В. Е. Прудников, П. Л. Чебышев и Московский университет 40-х годов XIX века. Выпуск I, 1948, стр. 184—215.

5. И. А. Марон, Академик М. В. Остроградский как организатор преподавания математических наук в военно-учебных заведениях России. Выпуск III, 1950, 197—348.

6. И. А. Марон, Общие педагогические взгляды М. В. Остроградского. Выпуск IV, 1951, стр. 124—159.

7. И. Я. Демман, Дополнительные сведения о педагогической деятельности М. В. Остроградского. Выпуск IV, 1951, стр. 160—171.

nější zobecnění. Juškevičova stať z roku 1948 se opírá především o studie o vývoji moskevské university a o tištěné učebnice matematiky, podle nichž se přednášelo; v mnohem menší míře využívá archivního a jiného materiálu. Přesto může stanovit hlavní etapy vývoje matematiky na moskevské universitě v letech 1755—1855 a v jistém přiblížení je i charakterisovat úrovní matematické výuky.⁵ Více do popředí se zde tedy dostávají souvislosti s ideovým vývojem matematiky, ale materiál v menší míře dovoluje odkrýt mechanismus, jakým působí společenské podmínky a podněty, vtiskující vysoké škole svůj ráz, na utváření matematické výuky a spolu s jinými vlivy i na vlastní vědeckou práci. Jak jsme se již zmínili, Juškevičova stať byla pozdějším badáním doplňována a prohlubována. Zřetelný krok kupředu je vidět na obsáhlém pojednání Licholetova a Janovské z r. 1955. Bylo by možno namítnout, že obě staťe si kladou za cíl jiné úkoly, neboť tato pozdější práce se omezuje, jak je podtrženo již jejím názvem, na dějiny matematiky.⁶ Toto omezení má význam ve dvou směrech: zabývá se speciálními matematickými publikacemi jen pokud jsou úzce svázány s pedagogickou činností university a nesnaží se tedy zhodnotit ani všechny odborné výsledky moskevských profesorů matematiky; za druhé se snaží — a sem je ve značné míře položeno těžiště — rekonstruovat samostatnou výuku, její úroveň odbornou a didaktickou.⁷ Možno tedy říci, že z hlediska dějin matematiky se soustře-

duje ještě ve větší míře na studium konkrétních podmínek, z nichž vyrůstá matematická práce. Tento rys je podtrhován tím, že si stať přímo klade za úkol vyložit dějiny výuky matematiky v souvislosti s rozvojem požadavků praxe a výuky ostatních věd.⁸ To pak umožňuje stanovit souvislosti mezi rozvojem moskevského průmyslu a růstem jeho technické úrovně na jedné straně a na druhé straně zvyšováním odborné úrovně výuky matematických disciplín na universitě, jež se uplatnilo zejména v třicátých a následujících letech.⁹ Ovšem stať se neomezuje jen na dokumentování tohoto vztahu, nýbrž velmi široce sbírá materiál, dokreslující všechny stránky vývoje výuky matematiky na moskevské universitě. Nalezneme zde zkušební předpisy, počty posluchačů, vzdělání profesorů i témata matematických přednášek a jejich zařazení do celkové universitní výuky v jednotlivých letech. Zvláštní pozornost věnovali autoři rekonstruování vlastní náplně přednášek a jejímu zhodnocení a neváhali dosti rozsáhle pojednat třeba o různých aspektech Brašmanových přednášek z analytické geometrie¹⁰ a projektivní geometrie¹¹ a pro bližší chápání těmto paragrafům předslat i paragraf o světovém vývoji geometrie.¹² Tyto údaje naznačují důkladnost a podrobnost, s jakou byly ve článku údaje o výuce shromážděny, zhodnoceny a vyloženy. Bylo by možno namítnout, že takto koncipovaná historická práce se svou přemírou materiálu, který je využit jen pro popsání minulých událostí a ne přímo pro řešení zá-

⁵ Ukazuje se, že pro tuto charakteristiku v podstatě postačí znalost programu přednášek, používaných učebnic a vědeckých výsledků učitelského sboru; v tomto ohledu se tedy Juškevičovo pojednání podobá metodicky článkům o matematice na moskevské universitě ve 20. století, ovšem za jiné situace v intenzitě badání a celkové situaci matematiky.

⁶ Skutečnost, že se stať Licholetova a Janovské omezuje jen na léta 1804—1860, není pro námi sledované otázky nikterak podstatná.

⁷ Za zmínku stojí, že se tato rozsáhlá práce mohla opírat o dvě dřívě v úplnosti nepublikované kandidátské disertace, totiž o kandidátskou disertaci Б. Е. Прудников, Первое сто лет преподавания математики в Московском университете (1946) a sroluautora recesované práce, И. И. Лиховетов, О преподавании математики в Московском университете в 1804—1860 гг. (1954); tento způsob organizace práce na dějinách university, použitý například i na vídeňské universitě, kde byly vypracovány doktorské práce o dějinách různých oborů na tamní universitě, není u nás dosud nikterak využit.

⁸ Cit. práce Введение, str. 129.

⁹ Srov. cit. práce str. 256 n; tato skutečnost bude u moskevské university o to výraznější, že v Moskvě tehdy nebyla technická vysoká škola a její úlohu v jisté míře plnila universita.

¹⁰ Cit. práce, § 23, Курс аналитической геометрии Н. Д. Брашмана, str. 326—354.

¹¹ Cit. práce, § 24, Элементы проективной геометрии в курсе Брашмана, str. 355—368.

¹² Cit. práce, § 22, str. 310—325.

važnějších teoretických otázek, nemá žádnou funkci v nynějším vědeckém zkoumání. Z hlediska současného stavu badání v dějinách matematiky se však stále musí oceňovat trpělivě hromaděni dílčích materiálů pro objasnění hybných sil vývoje této teoretické disciplíny. Nejde však jen o tuto otázku. Při studiu společenské úlohy vysokoškolské odborné výuky, který je důležitou součástí studia společenské úlohy vysoké školy vůbec, nám dosud chybí naprosto srovnávací materiál, který by ukázal, jak se tato úloha vytvářela v různých konkrétních společenských situacích, a na jehož základě bylo možno postupně dojít k závěrům o obecných a speciálních rysech této úlohy v jednotlivých případech. Tak např. lze nyní srovnávat úlohu matematické výuky na ruských universitách¹³ s pražskou universitou a v působení university v tomto směru odlišit náhodné jevy a základní fakta, určující dosah výuky alespoň v úzké oblasti matematických věd. Je možno konstatovat, že do poloviny třicátých let byl vývoj paralelní, výuka v Praze i v Moskvě měla charakter přípravné (možno říci gymnasiální) výuky. Zatím co v Praze Kulikovy přednášky z vyšší matematiky měly velmi málo vlastních universitních posluchačů, a převážně je navštěvovali z vlastní iniciativy studenti z různých ročníků a specializací pražské polytechniky,¹⁴ je vývoj v Moskvě ovlivněn tím, že universita současně nahlazovala i technické učiliště a rychleji se v přílivu posluchačů matematicko-fyzikálních oborů promítá ekonomický vzestup Moskvy a okolí. Úroveň mate-

matické výuky i počet absolventů se od třicátých let v Moskvě rychle zvyšuje.¹⁵ V Praze podobný vzestup nastává ponaáhu v šedesátých a následujících letech a dlouhou dobu má vůči universitě vedoucí úlohu i v matematické výuce pražská technika.

Upozornili jsme zde jen na možnosti, které skýtá materiál citovaných sovětských staťi i z hlediska dalšího studia vysokoškolské výuky u nás a které zatím zůstávají nevyužity. Zmínili jsme se přímo jen o malém počtu sovětských staťi; ukázali jsme dva hlavní jejich typy dosti markantně odlišné. Ostatní představují metodicky i tématicky nej-
různější mezistupně.

Závěrem je nutno podtrhnout skutečnost, že ve studiu vývoje jednotlivých přírodovědeckých oborů na universitě se v mnohém stýkají dějiny universit a dějiny přírodních věd. Zatímco dějiny přírodních věd hledají v tomto studiu závislost vlastního vývoje vědeckého poznání a společenských potřeb a institucí, na druhé straně z hlediska dějin universit a vysokých škol vůbec se zde ukazuje společenský dosah a působení těchto institucí a podnětů, které jim společnost ukládá. Seriósni badání — jak právě ukazují práce o matematice na ruských universitách — plní vždy oba úkoly, i když pro povahu studovaných otázek nutně je konkrétní argumentace v některých případech velmi náročná. Současně se zde prohlubuje možnost zobecňovat otázky, studované zatím jen pro jednotlivé university, což je však teprve přáním pro budoucí práci.

L. Nový

Z NOVÉ LITERATURY K DĚJINÁM UNIVERSITNÍ PRAVNÍ NAUKY V POLSKU

Jak již bylo v tomto časopise referováno, nachází se v Polsku studium vývoje právní výuky a právní vědy na vysokém stupni rozvoje a každý rok přináší řadu staťi i samostatných publikací, které prohlubují dosavadní obraz o tomto předmětu a přinášejí nové, za-
časté velmi zajímavé objevy. Nedlouho

po válce sehrála v tomto oboru významnou úlohu řada Historia nauki polskiej w monografiach, organizovaná péčí krakovské Akademie věd a umění, jež přinesla několik souborných prací i o dějinách jednotlivých odvětví právní vědy v Polsku,¹ orientovaných ovšem spíše na novější dobu, za které můžeme dě-

¹³ Srovnávat lze vlastně se všemi ruskými universitami, citovaný článek totiž v hojně míře uvádí souběžná data o matematice ve všech ostatních ruských universitách v daném období a hlavně literaturu, z níž jen část je zahrnuta v pozn. 2.

¹⁴ Srov. Dějiny exaktních věd v českých zemích, Praha 1961, Hlava IV, Kap. 2.

¹⁵ Důležitou úlohu jako profesor zde sehrál rodák z moravského Nového Rousínova N. D. Brašman (1796—1866), který před příchodem do Moskvy pracoval v letech 1825—1834 v Kazani, kde přednášel i podle konspektu Lobačevského; má přímou zásluhu na zvýšení úrovně a zavádění do výuky progresivních matematických ideí a mezi jeho žáky je řada významných matematiků, mj. i Čebyšev.

kovat širokému zájmu polských právo-
vědců o minulost svých oborů. Bádání
odborných právních historiků o dějinách
právní vědy v Polsku soustředilo se po
válce kolem knižnice Dawni polscy
pisarze-prawnicy při Státním vydava-
telství právnické literatury ve Varšavě,
která se stala jednak tribunou pro nové
edice klasických děl staré polské prá-
vnícké literatury, jednak přinesla několik
původních monografií o starých polských
právnících. V minulém roce byla vý-
znamným popudem k dalšímu rozvoji
práce na dějinách polského právnictví
oslava čtyřicátého výročí plodné vědec-
ké práce polského právního historika
Karola Koranyiho, rektora a profesora
univerzity Lvovské, toruňské a nyní ordi-
náře všeobecných právních dějin na uni-
versitě ve Varšavě, který se po válce
významnou měrou zasloužil o obnovení
studii z dějin polské právní vědy. Ve
sborníku *Miscellanea iuridica* (Warsza-
wa 1961, stran 193), který nyní k jeho
poctě vydali pod redakcí Zbigniewa
Zdrójkowského jubilatovi žáci, kteří
jsou vesměs již osvědčenými právně
historickými spisovateli, tematika dějin
právnícké literatury v Polsku proto zcela
přirozeně převažuje, ale vedle toho ne-
zůstávají stranou ani další ediční stře-
diska a ani početné polské historické
a právnické časopisy nepřestávají věno-
vat této problematice soustavnou po-
zornost, při čemž zvláště práce o poli-
ticko-právní literatuře myslitelů polské
renesance tvoří zvláštní kapitolu, a vý-
znamně se rozvíjí i bádání o právo-
vědě cizí. Není zde místa registrovat tuto
produkcii v celém jejím rozsahu (úplný
přehled může si čtenář zjednat z biblio-
grafii, které každý rok uveřejňuje v *Cza-
sopismu prawno-historycznym* prof. Jakub
Sawicki), ale chtěl bych upozornit na
některé významnější stati, které věnují
zvláštní pozornost vlivu vysokoškolské
výuky na polských i zahraničních uni-
versitách na polské právní myšlení a
v nichž je sledována úloha universit
jako aktivního činitele ve vývoji prá-
vníckého písemnictví a právního řádu.

Jako u nás i v jiných zemích zaalp-
ských, je také v Polsku nejvýznačnější
silou, vzešlou z universitních aul a audi-

torií, jež potom působila na vývoj prá-
vnictví i na vývoj právního řádu samého,
středověká a novověká obecnoprávní uče-
nost, která je nejen přímým vývojovým
výchozíkem moderní právní vědy, ale
i jednou z neaktivnějších hnacích sil
recepce římského práva, tak hluboce
pronikající celým kontinentálním prá-
vním vývojem. V Polsku se doposud
kupodivu nedostalo recepce římského
práva souborného zpracování a i práce
J. Wislockého *Dzieje nauki prawa rzym-
skiego w Polsce* (Warszawa 1945) vzbudila
kritický nesouhlas. Podat soustavné
vyličení tohoto významného procesu
v Polsku předsevzal si v současné době
poznávkový badatel Kazimír Kolańczyk,
avšak dokončení jeho práce — vzhle-
dem k značné šíři tematiku — vyžádá
si ještě nepochoybně delšího času. Zatím
jsou, jako dříve, v literatuře zachyco-
vány jen jednotlivosti průběhu recepce,
jak se ovlivnění římským právem jeví
v jednotlivých pramenech nebo u jed-
notlivých právnických autorů. Znalosti
římského a kanonického práva jsou
v Polsku velmi starého data a setkává-
me se s nimi již u jednoho z nejstar-
ších polských kronikářů, Vincence Kad-
lubka (+ 1223). Kadlubkova kronika
přilákala proto již před lety pozornost
předního badatele o recepci římského
práva, Emila Seckela, v jehož pozůsta-
losti bylo nalezeno pojednání, zprístup-
něné tiskem teprve nyní,² jež je roz-
boru římskoprávních míst v ní věnováno.
Krakovský docent Leslaw Pauli, aby
uvedl na pravou míru některé Seckelo-
vy vývody, vadné zejména proto, že mu
zůstal neznámý obšírný rozbor, který
celé věci věnoval kdysi Oswald Balzer
(vydaný rovněž posmrtně), doplnil Sec-
kelův článek polemickým výkladem³ a
i když hodnocení úrovně Kadlubkova
pochopení římskokanonického materiálu
u německého a u polských badatelů je
různé, zůstává nepochybnou značně roz-
sáhlá znalost materiálu justiniánské ko-
difikace v Polsku na počátku 13. století,
za níž třeba děkovat Kadlubkovým stu-
diím na zahraničních vysokých učilištích,
pravděpodobně v Paříži.

Náběhy k recepci římského práva
potom mocně ožívají v 16. století, kdy

humanistická kultura v podmínkách roz-
kvetajícího městského hospodářství se
silou mocně znásobenou naváděla po-
užít římského práva k řešení těch
nových právnických otázek, které tržní
hospodářství polských měst vyvolávalo.
Bylo tu již referováno o monografii I. Ma-
linowské o nejvyspělejších polském au-
toru obecnoprávního směru M. Zalaszo-
wském (tomus III. fasc. 2., s. 189—191
i o práci K. Bukowské o čelném před-
staviteli humanistického právnictví
v Polsku T. Dreznerovi (tomus II. fasc.
2 str. 152—154). Sborník *Miscellanea
iuridica* (str. 31—42) přináší nyní z pera
téže autorky další příspěvek k poznání
polské romanistické literatury⁴ rozborem
díla *De iure personarum* odchovance
protireformační lovaňské univerzity bělo-
ruského biskupa Tyszkiewiczze-Scuminov-
ia z r. 1663, na jehož thesích demon-
struje Bukowska typickou úlohu říms-
ského osobního práva jako nástroje
utužení poddanských vztahů v době zo-
střování třídního boje na sklonku feu-
dalismu. Scuminovius, pod vlivem říms-
ského práva, staví poddané v Polsku na
roveň otrokům; křesťanství má pro mo-
difikaci otrockého statutu jen ten vý-
znam, že omezuje pánovu moc nad po-
ddanými morálkou, a jediný právní rozdíl
jejich postavení vůči otrokům spatřuje
v tom, že jejich pracovní povinnosti
k pánovi nejsou neomezené. Pojednáním
o Scuminoviiovi spolu s některými star-
šími pracemi o polském právnictví 17.
století (jako je např. práce H. Pietky
o Šimonu Starowolském z r. 1925) jsou
již ve velké míře zjednaný předpoklady
pro syntetické zpracování dějin obecnop-
rávní vědy v Polsku 17. století, jehož
základní rysy Bukowska naznačuje zatím
v stručném článku, určeném pro infor-
maci mezinárodní vědecké veřejnosti *Le
droit romain en Pologne au XVIIe
siècle* (*Revue historique du droit français
et étranger* 1961, str. 76—89).

Obecnoprávní učenost byla šlechtě
přijatelná právě jen potud, pokud pod-
pírala její vykořisťovatelskou politiku
vůči poddaným, avšak recepce římského
práva v celém rozsahu, jež by byla ne-
pochybně znamenala posílení moci krá-
lovské a polských měst, dovedla se ma-
gnátská oligarchie až do konce starého
polského státu ubránit. Za těchto okol-
ností muselo se polské měšťanstvo sou-

středit na prohlubování domácího prá-
va, pramenícího částečně z německých
zdrojů, což se dalo mimo jiné i lite-
rární kultivací městskoprávních před-
pisů, při níž se ovšem plně uplatnila
zvýšená úroveň humanistické právní vědy
vypěstované na zahraničních universi-
tách, jejíž systematické i metodické
pokroky pomohly tak nepřímo pozdvih-
nout i polskou městskou právovědu na
stupeň, který odpovídal potřebám chvíle.
Leslaw Pauli, který se již dříve zapra-
coval do městských poměrů obšírnou
monografií o gdaňském právníku Nix-
dorfovi, obral si za předmět studia nej-
významnější a nejlivnější projev polské
městské jurisprudence 16. stol., spisy
Bartłomieje Groického, které lze, i když
nikdy nenabýly zákonné platnosti, při-
rovnat co do jejich významu nejspíše
k našemu zákoníku Koldinovu. Ve stati
*Z badań nad źródłami dzieł prawniczych
Bartłomieja Groickiego* (*Miscellanea
str. 83—109*) dokazuje, že Groicki,
o němž bylo již dříve známo, že čerpal,
a to často slovně, z prací jiných prá-
vníckých autorů, použil ve svém vlivném
spise *Porzadek sadów i spraw miejskich
prawa magdeburskiego w Koronie Pol-
skieje* z r. 1559 a podobně i v dalších
svých dílech spisu školeného právníka
Jana Cerasina-Kirsteina *Enchiridion ali-
quot locorum communium Iuris Mayden-
burgensis* z r. 1557, a přináší jejich
přesný seznam (str. 103—104). Pauliho
zjištění, vzhledem k významu Groické-
ho, znamenají cenný přínos, který nutno
tím spíše oceniti, že se analysou pra-
menů Groického děl literatura již častě-
ji zabývala. Pro nás pak je tu další vý-
znamný doklad ovlivnění soudní praxe
universitní učeností i v polské městské
sféře. Samému Cerasinovi, který byl ab-
solventem krakovské univerzity a dru-
hem Kochanowského, věnoval Pauli ze-
vrubnou studii jinou.⁵

Obecnoprávní učenost pronikala sice
do Polska po celé 17. a 18. století dále,
avšak výlučné posice polské šlechty
v soudnictví a v zákonodárství starého
polského státu znemožňovaly její širší
využití v praktickém právním životě, a
učená jurisprudence měla tu celou tuto
dobu jen umělý, neživotný a knižní
charakter. Teprve v druhé polovině 18.
století, kdy aspoň část šlechty počíná
přecházet ke kapitalistickému podniká-

¹ Srov. A. Vetulani, *Dzieje historii prawa w Polsce*, Kraków 1948; K. Opalek-
-W. Wolter, *Nauka filozofii prawa i prawa karnego w Polsce*, Kraków 1948;
L. Ehrlich-J. S. Langrod, *Zarys historii prawa narodów, politycznego i admi-
nistracyjnego w Polsce*, Kraków 1949.

² Vincentius Kadlubek, *Savigny-Zeitschrift*, Rom. Abt. 49—1959, s. 378—395.

³ *Randbemerkungen zur Abhandlung Emil Seckels über Vincentius Kadlubek*, ibidem
s. 396—431.

⁴ K. Bukowska, *Z historii nauki prawa w Polsce XVII. wieku — komentarz
Teodora Tyszkiewiczza do I. księgi Instytucji Justyniańskich*.

⁵ Jan Cerasinus Kirstein, reprezentant myšli právnické polského Renesansu, *Studia
i materialy z dziejów nauki polskiej*, ser. A, seš. 3, Warszawa 1959.

ni a kdy se o svá práva počíná hlásit i měšťanstvo, nastává v právní vědě zase živější ideový ruch, jehož pramenem je osvícenská ideologie, která se do Polska šíří ze zahraničních universit a brzy již také z rozhojněné sítě domácích universit a některých šlechtických akademií.

Osvícenství hluboce ovlivnilo polské právnícké písemnictví a aktivisovalo neobyčejně právovědu, která se činně účastnila hnutí za reformu polských společenských poměrů stanislavovské éry a podílela se významně na legislativních pracích, jež byly tehdy podnikány. Nestalo se tak ovšem náraz, a (podobně jako u nás) nacházíme mezi temným protireformačním obdobím saských králů a plným osvícenstvím druhé poloviny 18. století přechodnou generaci, u níž nové myšlenky svádějí ještě zápas se starými tradicemi. Představitelem této generace je např. krakovský profesor F. Minocki (1731—1784), jehož učení o trestním právu a soudnictví analysoval Stanislaw Salmonowicz.⁶ Minocki neznal jinou literaturu, než z konce 17. a poč. 18. století. Měl tedy velmi omezené možnosti kontaktu s novými proudy a nedospěl proto k významnějším samostatným úsudkům, takže zůstal rozvoji osvícenství spíše překážkou než pevnou oporou. Bylo to tím markantnější, že právě v oboru trestního práva nasadilo polské osvícenství s požadavky poměrně náročnými, jak tuto linii vývoje polské právní literatury sleduje již dlouhá léta přední znalec evropské humanitární literatury trestního práva a pilný badatel o jejích vlivech na reformu polského trestního práva v této době, Zbigniew Zdrójkowski.

Již první jeho větší práce, *Praktyka kriminalna Jakuba Czechowicza* (Toruň 1949) měla pionýrský význam pro studium vlivů cizí pokrokové trestně právní literatury v Polsku, a velká práce o T. Ostrowském, nejvýznamnějším z polských osvícenských kriminalistů, přinesla široký přehled vlivů, jimiž polské právnícké myšlení v této době prošlo.

⁶ Franciszek Minocki jako pisarz prawa karnego, *Miscellanea* s. 121—146.

⁷ Prace naukowe Sebastiana Czochrona z dziedziny procesu i prawa karnego, *Miscellanea* str. 163—193.

⁸ *Srov. Z. Zdrójkowski, Sebastian Czochron, krakowski kanonista wieku Oświeczenia, przedstawił humanitarniej myśli karnej w Polsce, Zeszyty naukowe uniwersytetu M. Kopernika w Toruniu, nauki humanistyczno-społeczne, seš. 5, prawo II, str. 11—62, 1961.*

⁹ Krystyan Bogumil Steiner, toruński prawnik doby oświeczenia, *Zapiski historyczne* XXV.1960, seš. 3—4, str. 41—62; K. B. Steiner, zapomniany kritik Naruszewicza, *Kwartalwyk Hystorczny* 960 seš. 1, str. 134—140.

Zásluhou Zdrójkowského bylo upozorněno dále na neznámého polského kriminalisty 18. století Tomáše Kuźmirskeho (*Czasopismo prawno-historyczne* VII-1955, str. 132—162) jakož i na neznámé materiály, které pro kodifikaci Stanislava Augusta připravil litevský právník Josef Weyssenhoff (tamtéž X-1958, str. 91—123). Nyní se Zdrójkowski obrátil k zhodnocení dalšího velkého polského osvícenského kriminalisty Sebastiana Czochrona (1750—1819)⁷ který byl rivalem Minockého na krakovské universitě a na rozdíl od něho vyspělým kritikem feudálního trestního práva a čilým agitátorem za jeho reformu. Czochron sám vystudoval ve Francii, ale není pro nás bez významu, že pobyl rok i na universitě vídeňské u radikálního febronianisty Pehema a byl tu značně dotčen i naukami rakouské universitní jurisprudence, jak ji reprezentovali zejména Sonnenfels a Martini.⁸ Czochronův význam je o to větší, že jeho spisy nejsou odbornými komentáři, jako práce Ostrowského, nebo materiály de lege ferenda, jež zůstaly skryty veřejnosti, nýbrž propagandistickými pracemi v národní řeči [zejm. *Dysertacja o prawodawstwie kriminalnym z r. 1788*], které ovlivnily širší veřejnost.

Zatím co Czochron svými studiiemi i svou životní drahou po rozdělení Polska zapadá do nám blízké sféry haličské, jiný osvícenský právník, vzkríšený opět prací St. Salmonowicze,⁹ K. B. Steiner (1746—1814), rodem z Toruně, přenáší do Polska vliv osvícenských universit německých a po záboru spolupracoval s administrativou pruskou. Steiner byl odchovancem universit v Lipsku a Göttingách a byl potom činný na skromnějších místech v městské správě a nedostal se k významnějším posicím na vysokých školách, tak jako Czochron. Kontakt s německým učeným prostředím předurčil ho však k propagaci polské kultury za hranicemi (redigoval časopis *Polnische Bibliothek*) a publikoval několik monografií o polském státním zřízení a o poměru polského a německého

práva, pomocí jichž se potom pruská správa orientovala v polských poměrech a jež nabyly touto cestou velkého praktického významu.

Polskou vědeckou produkci tu uvádím, především pokud má vztah k zkoumání působení cizích vysokých škol na polský právnícký život, a tento přehled není pochopitelně úplný. Další její obohacení můžeme očekávat při oslavách šesti-

stého výročí založení krakovské university v r. 1364, k němuž již nyní připravují tamní právníci příspěvky, jež nepochybně ještě hlouběji objasní významnou úlohu právnických fakult polských i cizích universit a jejich vlivu na právníctví a právní život v našem bratrském sousedním státě, i vztahy mezi pražským a krakovským vysokým učením. Jiří Klabouch

NĚMECKÉ PERIODIKUM VĚNOVANÉ DĚJINÁM ERFURTSKÉ UNIVERSITY

Od konce druhé světové války dosáhla pokroková německá historická věda usilující o podání pravdivého obrazu minulosti německého lidu z hlediska historického materialismu řady významných úspěchů.¹ Mezi těmito výsledky poválečného úsilí historiografie NDR velmi čestné místo zaujímá práce vykonaná na poli marxistickou historickou vědou dosud téměř nedotčeném, na problematice dějin universit; historikové NDR zde konají průkopnické dílo nejen z hlediska historického bádání německého, nýbrž i pro marxistické dějepiscectví a studium tohoto specifického problému světových kulturních dějin.² Je proto pochopitelné, že nás zaujme až dosud vydaných 8 svazeků unikátního periodika vycházejícího na území NDR, publikace věnované dějinám jediné university a sledující tedy zhruba stejný cíl jako *Sborník příspěvků k dějinám University Karlovy*. Přitom nejde o periodikum zabývající se historií některé z těch universit dnešní NDR, jež ve své době měly opravdu mimořádný význam pro celé Německo, jako kdysi Vitenberk, pak Jena i Halle a posléze Berlín, nýbrž dějinami university z celoněmeckého hlediska přece jen ne tak významné a omezenějšího působení a

nadto pak university dnes už neexistující. Pravidelně vycházející sborníček je věnován dějinám university erfurtské,³ založené v r. 1392 a již v r. 1816 zrušené, jež se nedávno dočkala v Erfurtské lékařské akademii instituce, která na tradice starého erfurtského obecného učení navázala.⁴

Povšimněme si nyní podrobněji dosud vydaných svazků, v nichž je vedle článků historických zastoupena i tematika příležitostná: z té je třeba jmenovat stať, kterou napsal prof. E. Schwarz u příležitosti jubilea jenské university,⁵ a článek H. Gütherta k 70. narozeninám profesora chirurgie a prvního rektora erfurtské lékařské akademie E. Schwarze (H. 7, str. 9—11). Vlastní historickou tematiku sborníku pak lze rozdělit do tří skupin. Jsou to historické práce mající charakter přípravný, dále studie řešící různé otázky z dějin university a konečně studie zaměřené na dějiny lékařské fakulty a na vývoj erfurtské medicíny vůbec. K pracím prvního druhu náleží bibliografický přehled H. R. Abeh o *Der gegenwärtige Stand der wissenschaftlichen Vorarbeiten zu einer Gesamtgeschichte der Universität Erfurt* (H. 3, str. 21—32). F. Wiegand podal pod

¹ Jejich přehled a zhodnocení přináší obsáhlý sborník vydaný východoněmeckými historiky u příležitosti stockholmského mezinárodního historického kongresu v r. 1960 (*Historische Forschungen in der DDR. Analysen und Berichte. Zum XI. Historikerkongress in Stockholm, August 1960, Zeitschrift für Geschichtswissenschaft, Sonderheft VIII. Jahrgang 1960*).

² Viz stať G. Steigra-M. Straubeho, *Forschungen und Publikationen seit 1945 zur Geschichte der deutschen Universitäten und Hochschulen auf dem Territorium der DDR, otištěnou ve výše uváženém sborníku na str. 561—599 a referát Poválečná literatura k dějinám německých universit, otištěný v tomto sborníku (Tom. III, fasc. 2, str. 167—174).*

³ *Beiträge zur Geschichte der Universität Erfurt, Heft 1 (1956), H. 2 (1957), H. 3 (1957), H. 4 (1958), H. 5 (1959), H. 6 (1959), H. 7 (1960), H. 8 (1961).*

⁴ H. Güthert, *Festschrift zur Eröffnung der Medizinischen Akademie Erfurt (Erfurt 1954).*

⁵ *Der Friedrich Schiller Universität Jena zu ihrem 400jährigen Jubiläum im Jahre 1958 (H. 4, str. 7—16).*

názvem *Das Schriftgut der ehemaligen Universität Erfurt in den Archiven von Magdeburg und Erfurt* (H. 2, str. 5—27) soupis universitních archiválií, uložených dnes v archívech jiných, zatímco M. Kohánek upozornila na pramený materiál merseburského archivu z jiných fondů ve stati *Quellen zur Geschichte der Universität Erfurt im Deutschen Zentralarchiv, Abt. Merseburg* (H. 7, str. 13—18). Přípravný charakter pak má bezpochyby i další článek F. Wieganda *Übersicht über die Rektoren der ehemaligen Universität Erfurt von 1637 bis 1816* (H. 8, str. 84—96), opatřený jen zcela kratičkým úvodem a rovněž Abeho stať upozorňující na památky povahy umělecko-historické a nazvaná *Die Grabdenkmale mittelalterlichen Universitätsrektoren in Erfurt* (H. 6, str. 5—19).

Ve věcné souvislosti s předchozím je i další článek H. R. Abeho s titulem *Zur Geschichte der Erfurter Universitätsrektoren im Mittelalter* (H. 5, str. 5 až 25), v němž po kratičkém úvodu jsou otištěna jména spolu s některými dalšími údaji o „universitní kariéře“ těch rektorů erfurtské university, kteří zastávali rektorskou funkci po více než jedno volební období, k čemuž došlo z celkem známých 211 rektorů jenom u 34 osob. Nemyslím, že většinu čtenářů bude jasno, co autor sledoval otištěním této bohatě dokumentované stati, jejíž hodnota je při nejmenším problematická. A totéž lze říci i o další práci, jejímž autorem je rovněž Horst Rudolf Abe a která byla zřejmě myšlena jako pocta erfurtské akademie, vydaná k jubileu ženské university. Celý svazek vyplňuje stovka stručných životopisů nesooucí název *Die Universität Erfurt in ihren berühmtesten Persönlichkeiten. I. Mittelalter (1392—1521)*.⁶ Abe tu podává alfabetycky seřazené biografie, sestavené podle literatury v rozsahu asi 1/2—2 stran, k nimž na závěr připojuje bibliografické údaje. Nelze říci, že jde o práci málo cennou nebo snad dokonce špatnou. Abe sestavil životopisy jednotlivců pečlivě a se znalostí většiny důležitých literatur.⁷ Problematický však je výběr osobností do práce pojatých. Projevuje se totiž snaha počet osobností spojených s erfurtskou universitou co nejvíce rozšířit. Jako příklad lze uvést osobnost dějinám naší university blíž-

kou, Koarada Soltaua. Jeho jméno by jistě právem náleželo do podobné publikace věnované učencům university pražské nebo heidelbergské, mezi vynikajícímu erfurtské však jistě nepatří. A podobných případů, kdy jsou zařazeni lidé, kteří se Erfurtem doslova jenom mihli (poukazují pochopitelně jenom na ty, u nichž to vyplývá z podání Abeho), lze uvést více, např. Lorence Bibr, Koarada Celtise, Jeronyma Emsera, Oldřicha Huffena a další. A právě takto široce pojatý výběr osobností podstatně zkresluje situaci a tím znevažuje Abeho jinak pilnou a užitečnou práci.

Od obou posledně uváděných prací Abeových se velmi kladně odlišují ostatní jeho studie ve sborníku otištěné. Je to jednak drobný článek *Die mittelalterliche Universität Erfurt im Spiegel der zeitgenössischen Chroniken des Hartung Commermeister (+ 1467) und des Conrad Stolle (+ 1505)* (H. 3, str. 9—18), oceňující práce obou jmenovaných kronikářů jako pramen universitních dějin, jednak další dvě poměrně rozsáhlé rozpravy Abeho, věnované otázkám frekvence studentů na středověké erfurtské universitě. Ve velmi dobře fundované práci *Die Frequenz der Universität Erfurt im Mittelalter (1392 bis 1521)* (H. 1, str. 7—68), zabývající se imatrikulací posluchačů a celkovou „návštěvností“ university, dochází autor k celkem nízkému průměru studijní doby erfurtských studentů, kteří se na universitě zdržovali průměrně jenom po pět semestrů. V druhé své stati *Die frequentielle Bedeutung der Erfurter Universität im Rahmen des mittelalterlichen deutschen Hochschulwesens* (H. 2, str. 29—57) pak Abe ukazuje význam Erfurtu ve srovnání s ostatními tehdejšími německými universitami a přesvědčivě dokládá, že erfurtské generální studium zaujímal (pokud jde o počet studentů) v polovině 15. století nejspíše nejvyšší místo v Německu, vykazující v letech 1431—1471 takové množství studentů jako žádná jiná universita tehdejšího Německa. O závažnosti obou Abeho studií svědčí nejlépe to, že byly v letošním roce vydány znovu (H. 1, 2, 1962). Konečně v posledním svazku příspěvků se též autor pokouší o poznání společenské úlohy erfurtského vysokého učení ve středověku. Jeho článek *Die soziale Gliederung der Er-*

furter Studentenschaft im Mittelalter (1392—1521). I. der Anteil der Geistlichen an der Erfurter Studentenschaft im Mittelalter (1392—1521) (H. 8, str. 6—38) nejprve sleduje poměr mezi studenty-nekleriky a těmi, kdo mají ke svému jménu připojeno jakékoliv označení nasvědčující jejich postavení v církevním aparátě. Po zjištění, že počet všech církevních hodnostářů dával ve zkoumaném období toliko 4,5 % všech imatrikulovaných, věnuje se Abe otázce další, poměru duchovenstva světského (56 %) a řádového (44 %), u řádového pak postoupil ještě dále a určil dokonce podíl jednotlivých řádů mezi universitními kleriky. Závěrem ke své práci pak Abe připojil jednak seznam v Erfurtě imatrikulovaných příslušníků hierarchie, jednak seznam těch, kdo teprve po opuštění university místa mezi vysokou hierarchií zaujali. Tato Abeho studie o sociálním složení erfurtské university, opatřená bohatým poznámkovým aparátě, zasluhuje plné uznání a třeba vytknout i to, že (na rozdíl od některých jiných jeho prací) má na zřeteli poměry na jiných universitách a že se snaží ukázat, zda a do které míry se Erfurt v tomto směru od nich odlišoval. Vzhledem k celé řadě nevyjasněných otázek ještě si přání, aby Abe na tomto poli dále pokračoval.

Thematiku ze stejného časového úseku se ve sborníku zabývá i práce F. Wieganda *Arnoldus Sommernat de Bremis, Symon Baecht de Homborch und Joannes Osthusen de Erfordia — drei Erfurter Universitätsjuristen des 15. Jahrhunderts als Ratssyndiker von Lübeck* (H. 7, str. 49—59), v níž autor přináší životopisy tří členů erfurtské juristické koleje, kteří vyměnili kaedru za významné místo v Lübecku. Obsáhlejší biografii, věnovanou absolventu erfurtské university a dlouholetému učitelu na tamním gymnasiu, umělci i matematikovi, je článek S. Ortha *Johann Jakob Adlung (1699—1762), ein deutscher Musiker der Bachzeit als Angehöriger der Erfurter Universität* (H. 8, str. 39—58). Nejnovější období vývoje erfurtského vysokého školství objasňuje H. Güthert ve stati *Zur Gründungsgeschichte der „Medizinischen Akademie“ in Erfurt* (H. 7, str. 99—112).

Pokud jde o tematiku z oblasti dějin lékařské fakulty a medicíny vůbec, je v dosud vydaných sešitech zastoupena osmi studiemi. O postižení celkového významu fakulty se v kratičce a povrchně sestavené stati *Die Bedeutung*

der Erfurter medizinischen Fakultät, dargestellt an den Doktorpromotionen der Jahre 1392—1816 (H. 7, str. 61 až 66) pokusil H. Winkler. Podrobnější studií o nejstarším období vývoje fakulty (do r. 1524) zabývající se jak způsobem výuky, tak i obsahem a rozsahem studijní látky, je článek W. Altmanna *Die medizinische Fakultät der Universität Erfurt im Zeitalter der Spätscholastik und des Humanismus (1392—1524)* (H. 6, str. 21—33). Altmannova studie (opatřená krátkým úvodem H. R. Abeho) je poučná a zajímavá (např. porovnání počtu graduovaných s počtem přednášejících), je však pojata příliš úzce a nedává vůbec možnost srovnání stavu fakulty erfurtské s lékařskými fakultami jiných universit a chybí jí úplně poznámkový aparát. Poslední výtku nelze zcela vztahovat na druhou Altmannovu práci, věnovanou neobyčejně bohatě zastoupené lékařské literatuře v kolejních knihovnách erfurtských. Altmannova studie *Das medizinische Schrifttum in den mittelalterlichen Erfurter Universitätsbibliotheken des „Collegium maius“ und des „Collegium Amplonianum“ (1408—1524)* (H. 7, str. 31—47) prokazuje jednak mimořádně vysoké procento lékařské literatury v erfurtských knihovnách, jednak to, že mezi těmito spisy převládala díla nejznámějších lékařských autorit, zejména Hippokratova a Galenova. V článku nazvaném *Gerhard Hohenkirchen (c. 1382 bis 1448) ein Erfurter Universitätsmediziner des 15. Jahrhunderts* (H. 7, str. 19 až 29) sleduje H. R. Abe životní osudy vynikajícího německého lékaře, jenž však byl s Erfurtem svázán snad ještě méně nežli s Prahou, kde pobýval asi 8 let a kde v r. 1404 dosáhl magisteriátu svobodných umění, aby odtud odešel až s většinou německých mistrů teprve po vydání Dekretu kutnohorského.

Dějiny erfurtské lékařské fakulty v období jejího rozkvětu se týkají další studie. Především nutno jmenovat stať *Die Bedeutung Johann Wilhelm Baumers (1719—1788) und Christoph Andreas Mangolds (1719—1767) für die Geschichte der Medizin und der Medizinischen Fakultät in Erfurt* (H. 5, str. 27—52), jejímž autorem je B. Schyra a k níž úvod napsal opět H. R. Abe. Zatímco autor úvodu podává pro tento účel snad už příliš podrobný přehled dějin fakulty od jejího vzniku až do 18. století, zabývá se Schyra životem a dílem obou mužů, kteří svým úsilím, kladouce důraz zejména na klinické vyučování i na anatomii, chemii a botaniku, dovršili obrat

⁶ Heft 4 (1958) přináší kromě otištěné pozdravné adresy erfurtské lékařské akademie Schillerově universitě v Jeně (str. 5) a výše citované (pozn. č. 5) úvahy Schwarzovy (str. 7—16) jen práci Abeho, otištěnou na str. 19—138.

⁷ Vyplyývá to alespoň z netypického případu K. Soltaua.

ve vývoji fakulty. Jejich snahy byly brzděny nepochopením většiny starších členů sboru, vedly však v r. 1755 ke zřízení kliniky a zvláštní stolice pro klinické vyučování (interně), anatomického divadla i botanické zahrady. Skutečnost, že prof. Baumer se zaměřoval především na školskou a lékařskou práci, způsobila, že ve svém druhém příspěvku *Christoph Andreas Mangold (1719—1763) und die Grundzüge seines Systems der Medizin* (H. 7, str. 67—75) se B. Schyryra obírá toliko výsledky vědecké práce jednoho z reformátorů fakulty. Jeho „Systém“ hodnotí vcelku kladně a konstatuje, že některé zásady Mangoldových 12 bodů ob stojí i dnes. Schyryra svůj výklad na rozdíl od Altmana zasazuje do širších souvislostí a přece jenom poukazuje na stav, jaký byl jinde. Také jeho první studii však schází jakýkoliv poznámkový aparát, druhá pak se omezila na minimum. Další statí věnovanou této problematice je poměrně obsáhlá práce H. Schyry *Johann Hieronymus Kniphof (1704 bis 1763) — der Inhaber des Lehrstuhles für Anatomie, Chirurgie und Botanik an der medizinischen Fakultät der Universität Erfurt während der Jahre 1745 bis 1756* (H. 8, str. 60—82), sledující dosti důkladně vědeckou (botanika) i pedagogickou (anatomie a chirurgie) činnost Kniphofovu, jenž přestože byl protivníkem progresivních snah Baumerových a Mangoldových, patří k pozoruhodným postavám erfurtské medicíny. H. Schyryra otiskl práci, jež zaslouží uznání historika, a rovněž Abeho úvod k ní má mnoho předností ve srovnání s jeho staršími úvodními statěmi. Činností zakladatele, dále založením erfurtského ústavu pro léčení očních chorob a stručně i jeho dalšími osudy až do doby nedávné, se zabývá E. Schmögerer v článku *Dr. med. Johann Friedrich Christoph Fischer (1772—1849) und die Gründung der ersten deutschen Augenheilanstalt in Erfurt (1802)* (H. 7, str. 77—96). Autorka chtěla zasadit své vyličení počátků ústavu do širšího středoevropského rám-

ce a srovnává poměry v Erfurtu s jinými městy Evropy. Pokud jde o Prahu, opírala se pouze o ústní sdělení v podstatě sice správné, ale nelze pochybovat o tom, že by jí pro poznání pražského prostředí byl velmi užitečný nedávno vydaný sborník věnovaný vývoji české ophthalmologie.⁸

Po přehlednutí všech svazčků erfurtských příspěvků lze snad konstatovat, že jejich autoři přišli s dobrým úmyslem a že část práce vykonali. Zároveň je však třeba souhlasit s tím, co jim jako nedostatek vytkli G. Steiger a M. Straube.⁹ Časová hranice statí vytištěných až po shrnutí Steigrově a Straubeově se do jisté míry posunula směrem k nové době, i nadále však většina příspěvků zůstává tematicky v oblasti starších dějin. To je ovšem pochopitelné; tematické zaměření je dáno jednak tím, že jde o dobu rozkvětu university, jednak je silně ovlivňováno **skutečností**, že hlavním přispěvatelem sborníku je H. R. Abe, specialista pro období pozdní scholastiky a humanismu. Konečně hiát v dějinách erfurtského vysokého školství neposkytuje autorům vůbec žádnou možnost zabývat se také dějinami 19. a 20. století. A tak daleko závažnější je druhá výtka, totiž ta, že většina článků postrádá „eine gesellschaftskritische Betrachtungsweise“. Některé otázky z dějin vývoje erfurtské university jsou opravdu zpracovávány izolovaně, bez ukázání na souvislosti a význam sociálně ekonomický a mnohdy i bez zřetele k vývoji jiných vysokých učení. To je pochopitelně nedostatek značný, avšak, zdá se, že je v posledních svazcích pomalu překonáván. A tak na závěr třeba vyslovit přání, abychom o dalších chystaných svazcích této publikace mohli říci, že jejich autoři se dostatečně poučili z cenných prací německé marxistické historiografie, věnovaných dějinám jiných universit, a abychom mohli konstatovat, že i „Beiträge zur Geschichte der Universität Erfurt“ jsou cenným přínosem historikomaterialistického chápání universitních dějin. Mtc

⁸ Dienstbier-Kurz-Matoušek, Zakladatelé české ophthalmologie, Praha 1957. Autorce by byla posloužila především statí O. Matouška, věnovaná činnosti Josefa Ryby.

⁹ Steiger-Straube, cit. práce, str. 581.

Karel Jaroš - Jan Job: Rozvoj československého školství v číslech Praha, SEVT, 1961, 149 s.

„Tato publikace si neklade nárok na naprostou přesnost a úplnost hlavně v textech historických úvodů...“ Těmito slovy autoři závazně knihy již předem odzbrojují recenzenta, který chce ocenit význam jejich knihy pro dějiny našeho školství. Jarošova a Jobova kniha je prvním pokusem o syntetické zachycení statistických údajů o našem školství zhruba od doby tereziánské k dnešku. Proto také není nutno kriticky hodnotit těch několik vět, které v úvodu každé kapitoly zachycují starší vývoj našeho školství. Otázka, kterou si klade recenzent je, zda autoři dobře vystihli vývoj našeho školství v posledních dvou stoletích. Odpověď není jednoduchá.

Zásluha autorů spočívá v tom, že shromáždili v nevelké knize velké množství rozptýlených dat o našem školství, skrytých v mnoha dnes již těžko dostupných publikacích. Z významnějších zpracování pro české země postrádám knihy Fr. Safránka o vývoji českého školství v druhé polovině 19. století s bohatstvím statistických údajů. Vážnější námitky by však bylo možno vznést k údajům o školství na Slovensku. Kniha je rozdělena do sedmi kapitol, z nichž nejdůležitější jsou II. (všeobecně vzdělávací školy), IV. (odborné školy) a V. (vysoké školy). Všechny kapitoly obsahují veliké bohatství číselných údajů, z nichž některé, podrobně osvětlující současný stav, jsou tu nejprve publikovány. Tabulky jsou doplněny průvodním textem, úspěšně stylizovaným, který shrnuje hlavní fakta — např. všechny změny v organizaci vysokých škol od roku 1945 — a částečně hodnotí výsledky tabulek. Nejpodrobněji je osvětlen vývoj odborného školství — na 55 stranách, což je stejně, kolik je věnováno školám všeobecně vzdělávacím a vysokým dohromady. Zdá se mi to poněkud neúměrně zejména vzhledem k významu všeobecně vzdělávacích škol. V dělení jsou ovšem drobné nedůslednosti. Zatímco do roku 1937 jsou učitelské ústavy zařazeny mezi školy všeobecně vzdělávací, je vývoj pedagogických škol od roku 1956—57 osvětlen v kapitole o školství odborném. Vývoj učitelského vzdělání po roce 1945 je zcela vynechán s výjimkou ryze faktografických zmínek o organizačních změnách vysokoškolského vzdělávání učitelů ve statí věnované organizaci vyso-

kých škol. Např. pojem „pedagogické gymnasium“ se v celé knize vůbec nevyskytuje.

Při uspořádání tabulek bylo nutno vycházet z dobových údajů, nicméně by přece každé tabule bylo prospěšný stručný komentář k obsahu, který by osvětlil takové nejasnosti jako na str. 22, kde je v tabulce uvedeno, že v letech 1865—68 chodilo do národních škol na Moravě více dětí, než vůbec bylo dětí školou povinných. Jinde by prospělo přihlídnout také k primárnějším pramenům, než jsou údaje státních statistických tabulek — mám tu na mysli hlavně údaje o vysokých školách z prvé poloviny 19. století. Nejvíce však bude každému, kdo této cenné publikace užívá, chybět přesný odkaz u každé tabulky na pramen, z něhož je převzata. Vyskytují se i tabulky samoúčelné — jako např. na str. 22 či 25, které podrobně analyzují údaje pro krátký a nikterak zvlášť významný úsek. Zato mnohé závazné údaje především o vyučovacím jazyku chybějí úplně, nebo jsou i vysloveně chybné. Tak latina na universitě neztratila své místo ve prospěch němčiny za Marie Terezie, ale až studijním řádem z roku 1784 (str. 100). Na Slovensku byla v posledních letech monarchie situace značně horší, než že by jen „bylo velmi málo (slovenských) národních škol, obzvláště měšťanských“ (str. 22), neboť v roce 1913—14 byla tu situace taková, že 83,6 procenta slovenských dětí muselo chodit do státních, čistě maďarských škol. Škoda též, že je zcela vynechána těžká doba českého školství za okupace, kde by bylo možno velmi názorně ilustrovat konečně plány nacistů.

Ze srovnání v širším měřítku se publikace zaměřila na údaje o podílu žáků určitých typů škol vzhledem k celkovému počtu obyvatel v řadě socialistických i kapitalistických zemí. Bohužel díky tomu, že nebyla vždy přijata všemi státy stejná dělítka, nejsou srovnání příliš přesvědčivá. Byla to ovšem krajně obtížná úloha. Mnohem snazší — a z hlediska zkoumané látky důležitější — by bylo vyčíslit, jak velké procento mládeže v příslušné věkové skupině se vzdělávalo na různých typech středních a vysokých škol. Tu by plně vynikl růst počtu studujících mezi mládeží starší 15 let po roce 1945 vůbec a mezi děvčaty zvláště. Také postrádám důležité pro kulturní vývoj údaje o negramotnosti v 19. a 20. století právě tak jako údaje o počtech odborníků v různých profesích dnes, jež jsou uveřejněny ve

Statistické ročenice ČSSR 1961. To jsou ovšem jen přání po dalším rozšíření. Nelze však zapomenout na to, že autorům se podařilo na nevelké množství stran soustředit velmi cenné údaje o mnoha stránkách vývoje našeho školství vůbec a jeho rozmachu v letech budování socialismu zvláště.

Stručnost a výstižnost je předností textové části. Někde však jsou závěry v rozporu s číselnými údaji v tabulkách, jako na str. 110, kde se mluví o mízivém procentu studujících žen na vysokých školách před druhou světovou válkou. I když tehdejších 17,3 % je málo ve srovnání s 34,1 % roku 1960—61 (v řádném studiu dokonce 36,8 %), přece jen tu nelze hovořit o mízivém procentu. Také by bylo třeba mluvit o stagnaci v počtu vysokoškolských studentů za předmnichovské republiky, ne však o „spíše sestupné tendenci“, jak činí autoři (str. 110). Pokles technik byl vyrovnán vzestupem studentů na univerzitách, a i když ve školním roce 1936 až 1937 bylo vskutku zapsáno vcelku na vysokých školách o 4 promile posluchačů méně než v roce 1921—22, je nutno přihlížet k tomu, že zatímco v roce 1921—22 stále ještě byl pocitován silný nápor studentů zdržených válkou, v roce 1936—37 byly právě v optimálním věku pro vysokoškolské studium slabé válečné ročníky. Není také oprávněné tvrzení o nějakém zlomu v praktickém uskutečnění povinné školní docházky, k němuž prý došlo v roce 1869, když jak v roce 1845, tak i v roce 1890 chodilo do škol přes 95 % školou povinných dětí a něco přes čtvrti procenta jich nechodilo (str. 20). Podobně je tomu s rozbořem vývoje směnnosti na str. 139. Tyto povrchní závěry, jež jsou v rozporu s čísly uveřejněnými v knize, zbytečně poškozují v očích čtenáře desítky a stovky správných závěrů, které pravdivě osvětlují vývoj našeho školství. Někdy až příliš mechanicky se přejímá dobová terminologie. Tak na straně 26 a jinde se užívá dobového označení Podkarpatská Rus místo správného Zakarpatská Ukrajina, na str. 45 se mluví v odstavci o průmyslových školách také o „reálných školách“, aniž by bylo objasněno, že to jsou tytéž školy, o nichž se pojednává v odstavci o školách všeobecně vzdělávacích jako o reálkách.

Připomínky se týkají drobností, ale ne nepodstatných. Statistické, číselné údaje totiž přejímá z dnešních publikací historik zpravidla bez kritické analýzy a očekává, že za správnost údajů ručí statistik. Nemůže po něm žádat na-

prostou přesnost, avšak očekává správně vystižení všech hlavních vývojových tendencí a úplnost zvláště tam, kde se statistik blíží k dnešku. Proti oběma těmto požadavkům se jinak velmi pozoruhodná kniha o rozvoji československého školství místy prohřešuje.

Hvr.

Archiv Československé akademie věd. průvodce po archivních fondech, sestavil kolektiv pracovníků za vedení dr. Jiřího Berana, ČSAV, Praha 1962, 125 s.

V průvodcích po archivních fondech jsme si již zvykli vidět pomůcky, které převážně zveřejňují obsah archivních sbírek, spravovaných Státní archivní správou. Z archivů, stojících na okraji státní organizace našeho archivnictví vydaly sice průvodce některé archivy městské, ale z archivů samostatného postavení, ponechaných pro výjimečný historický vývoj, odlišné seskupení archivního materiálu nebo jeho odlišný charakter stranou jednotné řízeného archivního celku, nevydal průvodce dlouho ústav žádný. Vyplňuje-li archiv Československé akademie věd tuto mezeru jako první z nich, vítáme jeho průvodce, sestaveného pracovníky archivu z podnětu akademika V. Vojtíška z několika důvodů:

Archiv ČSAV, i když ve svém vývoji navazuje na archiv Královské české společnosti nauk a České akademie věd a umění, představuje především celek nový, vzniklý před deseti lety, jehož fondy nejsou našim badatelům běžné. Zaslouhuje rovněž zveřejnění, že jako málokterý archiv u nás značně rozmnožil za dobu od založení dosavadní fondy o četné písemné pozůstalosti zaniklých vědeckých organizací i zemřelých osobností vědeckého světa. Vydání průvodce přináší i klady methodické; na rozdíl od dosud vydaných průvodců u nichž převažoval materiál povahy veřejnoprávní, podává uvedená práce popisy archivního materiálu tzv. soukromé povahy a představuje příbuzným ústavům vzor, jak v podobném úkolu, tak i v rozložení a uspořádání vlastních fondů.

Autoři, kteří při zpracování vyšli ze směrnic Státní archivní správy pro vydávání archivních průvodců, rozvrhli obsah archivu do pěti věcných oddílů, jejichž fondy postupně popisují. První oddíl přináší popisy písemných pozůstalostí starších vědeckých institucí, oddíl další je vyhrazen písemnému mate-

riálu ČSAV, následuje oddíl sestavený z osobních písemností [autoři se zde vyhýbají termínu pozůstalost; hlavně proto, že četné soubory nejsou zdaleka úplné], dále sbírka dokumentačního materiálu a sbírka fotografií. Vyjma úvodní staťe akademika Vojtíška — O archivu Československé akademie věd a jeho úkolech — není k práci připojena žádná úhrnnější stať. Vývoj a pozvolné narůstání složité sítě vědeckých společností v minulosti by si však úhrnného zpracování zasloužilo. Lépe by vynikly historické a správní úvody popisů jednotlivých písemných pozůstalostí vědeckých institucí, které jsou jinak zpracovány pečlivě a přehledně (Masarykova akademie práce, Národohospodářský ústav, Československá národní rada badatelská aj.). Že rozvržení archivního materiálu do vylíčených skupin bylo provedeno s ohledem na narůstání písemného materiálu v budoucnu, dokazuje oddíl vyhrazený fondům ČSAV, obsahující převážně materiál dokumentační (publikace, kartotéka atd.) a skupina souborů osobních písemností, které patří k nejcennějším částem archivu.

Položme si však nyní — vzhledem k povaze našeho sborníku — otázku, jaké fondy přináší materiál k dějinám naší university. Není pochyby, že jsou to především fondy KČSN. První vědecká společnost v Čechách, vzniklá v druhé polovině 18. století v prostředí osvětcenské šlechty a josefinského úřednictva nalezla brzy kontakt s universitními kruhy, které v členstvu doplnily její zakladatelskou generaci. Zvláště na počátku 19. století a v následující době předřeznové, kdy vědecký rozvoj university byl omezen obdobím reakce, nalezají její přední osobnosti v Učené společnosti vhodné prostředí pro publikační činnost. Tyto úzké vztahy obou institucí ubývají v počátku druhé poloviny 19. století následkem vzestupu vědeckého významu vysoké školy, ale i vlivem počestnější Učené společnosti, které předběhlo obdobný vývoj na universitě. Konservativní družina Palackého, jež vydobyla Učenou společnost české vědě, mohla užší styky s universitním prostředím navázat teprve v osmdesátých letech, kdy sama představuje první generaci profesorů nové české university. Nestalo se tak vždy k prospěchu české vědy, jak výmluvně dokazují boje rukopisné, ale je rozhodující, že úzký vztah obou institucí trvá od té doby až do zániku Společnosti (autoři poněkud přecenili její pokrokový charakter a zvláště vyzdvížení demokratičtějšího charakte-

ru Učené společnosti na rozdíl od České akademie, je dost násilné). Z písemné pozůstalosti Učené společnosti, která se od jiných našich vědeckých společností odlišovala i širokými mezinárodními styky od samého počátku, zaujmou badatele v universitních dějinách především protokoly o schůzích, práce současně a rukopisy ostatních vědeckých prací. Písemné pozůstalosti ostatních vědeckých společností představují pro náš účel prameny menšího významu. Neplatí to ani tolik o fondech České akademie, z jejichž obsahu nás upoutají písemnosti četných komisí a především záležitosti publikační. Česká akademie, po níž volala a v níž se koncem století uplatnila mladší zakladatelská skupina profesorů české university, orientovaná již na vývoj současné evropské vědy sice nesplnila úkoly, které si její zakladatelé kladli, ale pro vědecká pracoviště české university měly velký význam její publikační možnosti. Neplatí to rovněž o fondech býv. Čs. národní rady badatelské, v jejichž materiálech se nalézají cenné prameny k vývoji mezinárodních vědeckých vztahů; za méně významné pro universitní dějiny lze však označit fondy zaniklých společností a ústavů, zaměřených na vývoj technické vědy a kapitalistického hospodářského podnikání (Masarykova akademie práce, Národohospodářský ústav atd.).

Zarazili badatele v dějinách české vědy mnohdy stručný a formálně stereotypní tenor uvedených pramenných celků, poskytnou mu obraz širších souvislostí bohaté soubory osobních písemností. Dnes je již jasné, že v budoucnu budou tyto soubory představovat nejcennější část archivu Akademie věd. Pokud můžeme vyjít z jejich pečlivě vypracovaných popisů představuje důležitý pramen pro vývoj filosofické fakulty na přelomu století korespondence Josefa Zubatého, pro fakultní období ranné pozůstalosti Augusta Seydlera a i styky českých profesorů s cizími odborníky lze doložit neznámou pozůstalostí Vejvodského. Z ostatních osobností české university zde nalézáme pozůstalosti Fr. Cádý, A. Krause, B. Mendla, J. Peňáře, F. K. Studničky, J. Velenovského aj.

Protože soubory osobních písemností nebyly dosud jednotně soustředěny, je jen v zájmu vědecké práce, aby se interesované ústavy dohodly na přesných zásadách a navzájem si vymezily způsob rozmnožování tohoto materiálu. K soustředění dle nových zásad

jistě přispěje i chystaná delimitace našeho písemného a knižního bohatství, která by mohla do archivu Akademie navrátit i některé rukopisy, věnované Učenou společností museu. Z toho, co bylo pověděno, vyplývá, že Průvodce po fondech archivu Československé akademie věd představuje zdařilou a cennou pomůcku, s níž se rád seznámí každý pracovník na úseku československých kulturních dějin. k. k.

Jiří Beran: O poměru mezi Učenou společností a Hospodářskou společností před rokem 1788, Historický časopis roč. IX, 1961, str. až 616

Studium historie naší vědy, které se v posledních letech dosti rozvíjí obrací pozornost k působnosti Královské české společnosti nauk, s níž jsou spojeny počátky řady vědních oborů. Z posledních prací je třeba věnovat pozornost práci J. Berana. Autor stručně hodnotí dosavadní literaturu věnovanou této tématice (Kalousek, Hanuš, Prokeš, Teich) a právem zdůrazňuje, že byla opomíjena činnost Hospodářské společnosti. Název Beranovy studie není zcela vystihující, protože její obsah se týká téměř výlučně působnosti Hospodářské společnosti.

V 1. kapitole sleduje autor předpoklady pro uplatnění vědy v zemědělství na konci 18. stol. S počínajícím rozvojem průmyslové výroby a s růstem počtu obyvatelstva se pocítovala potřeba zintenzivnit soudobé zemědělství. Současná věda mohla poskytnout zemědělství jen malou pomoc; zemědělství bylo od počátku 18. stol. odvětvím kameralistiky. Nový zájem a zdůraznění potřeb moderního zemědělství přineslo fysiokratické hnutí, které mělo u nás, jak zdůrazňuje Beran, malý význam.

V 2. kapitole, která je obsahem nejvýznamnější, zkoumá Beran činnost Hospodářské společnosti v prvních dvou desetiletích od jejího založení. Podnět k jejímu založení vzešel ze strany státu, který potřeboval zdokonalení zemědělské výroby; organizovali ji šlechtici František Pachta a Josef Kinský, z vědců v ní při založení působili profesori Stepling a Boháč. Jedním z úkolů společnosti bylo popularisovat vědecké poznání, z prvních činů zasluhujících pozornost bylo vydání Meyerova Katechismu polního hospodářství.

Z podnětu Hospodářské společnosti došlo též v roce 1771 k založení stolice

polního hospodářství na pražské universitě. Prvním profesorem byl ustanoven Josef Buček proti zkušenějšímu odborníkovi Mehlerovi. Autor studie sleduje vědecké působení J. Bučka hlavně na základě dosavadní literatury — ze starší literatury bohužel nepoužil zajímavý článek Brávdů (Politické vědy v Čechách na sklonku 18. stol. a v 1. pol. 19. stol., Almanach České akademie XVII, 1907) a článek Gruberův (J. I. Butschek, první učitel národního hospodářství na pražské universitě. Obzor národohospodářský, XXIX, 1929).

Hospodářská společnost se ve svém působení zaměřovala převážně na některé praktické otázky z oblasti rostlinné a živočišné výroby, byla studována mj. ovčí motolice a v souvislosti s tím i škodlivost jedovatých rostlin (Zauschner, Mikán, Mayer). Zavádění nových strojů a nástrojů do zemědělství se věnovali Stepling a Herget. Praktické výsledky Hospodářské společnosti však nebyly velké vzhledem k tomu, že v ní byl různorodý kolektiv, z něhož někteří neměli zájem o soustavnou práci a spíše se úřadovalo — práci brzdil i Pachta, který byl v jejím čele. Hospodářská společnost nezaujímal vůbec stanovisko ke společenským poměrům, které se v té době jevily mnoha pozorovatelům jako neudržitelné a ti to pozorovatelé navrhovali rozdělení půdy feudálních velkostatků drobným poddaným. Negativní stanovisko Hospodářské společnosti k těmto návrhům se projevilo zejména při projednávání návrhu Hospodářské společnosti moravské o moravském systému robotní abolicie.

V 3. kapitole přináší autor seznam recenzí vyšlých v Prager gelehrte Nachrichten v letech 1771 až 1772, které byly věnovány zemědělským spisům. Podle identifikace značek, kterou provedl A. Kraus, autoři těchto recenzí (hlavně Born a Buček) otevřeně kritisovali škodlivost nevolnictví. Poněkud unáhleně se zdá být Beranovo tvrzení, že Prager gelehrte Nachrichten neomezovaly zájem o zemědělství jen na jednu oblast (výrobní) jako Hospodářská společnost, ale že posuzovaly zemědělství v plném rozsahu (str. 279) jako důkaz pro toto tvrzení uvádí pouze 4 recenze sociálně ekonomického charakteru.

V poslední kapitole si Beran všímá postoje Učené společnosti ke stavu českého zemědělství a sleduje vzájemný poměr obou společností. První z těchto otázek je sledována na člancích, které vycházely v 6 svazcích pojednání Soukromé společnosti (1775—1784, zvlášt-

ní pozornost věnuje J. Stumpfovi (zemědělský odborník ve službách kn. Fürstenberga na krávkolátském panství), který uveřejnil v „Pojednáních“ popis Rakovnického kraje a Lounska. V závěru studie podává autor rozbor jednání o sloučení obou institucí v roce 1788. Ke sloučení se postavila Učená společnost negativně.

Studie J. Berana je věnována velmi důležité tématice a přináší nové poznatky hlavně pokud jde o činnost Hospodářské společnosti. Studie je cenná též objektivním hodnocením úlohy obou společností — jen některé formulace nejsou v dané situaci nutné a nejsou zcela objektivní (např. tvrzení, že „feudalové v šedesátých letech 18. stol. stále ještě dbali o odírání poddaných více než o zdokonalování výrobních metod“, str. 295). Velmi cenné jsou též rozbor některých spisů a návrhů z konce 18. stol.

Stálo by jistě za pozornost sledovat i ostatní návrhy na zlepšení stavu zemědělství, které vycházely přímo z praxe a sledovat realizaci některých těchto návrhů. Takových návrhů je v našich státních archívech celá řada a některé byly již publikovány. To však nebylo pochopitelně úkolem autora recenzované studie.

J. Hanzal

Jaroslav Hladík: Die Anfänge der pharmazeutischen Ausbildung an der Karlsuniversität in Prag, Acta facultatis pharmaceuticae bohemoslovenicae, Tom V, 1961, str. 199—224

Dějiny lékárnického studia při pražské universitě nebyly dosud literárně zpracovány. Lze proto jen uvítat autorovu stat, v níž nás ve zkratce seznamuje s jeho vývojem do počátku 19. století. Příspěvek přináší řadu cenných poznatků. Zajímavé jest již zjištění, že příslušníci lékárnického stavu v Čechách vstoupili do studijního svazku s universitou poměrně pozdě. Theoretickému dohledu university podléhali sice již ve středověku, ale o výchovu dorostu pečovali lékárníci sami a skutečný dohled nad lékárními připadl městským orgánům. Závislost na městské správě pochopitelně jen sílila v období pohusitském, kdy města představují silného a universita příliš slabého společenského činitele — uvedme, že jde nadto o universitu bez lékařské fakulty — takže teprve v období pobělohorském mohla jesuity obnovená lékařská fakulta využít poli-

tického oslabení měst k pevnému začlenění všech zdravotnických řemesel a povolání do své organizační struktury. Fakulta, která tím převzala dohled nad lékárnickým stavem vtělila nové uspořádání do svých statut a zavedením povinných zkoušek nivelisovala lékárnické vzdělání. Zkušební praxe lékárnické aprobace v 17. a 18. století, kterou autor v článku podrobněji popisuje, nevyžadovala ještě povinnou návštěvu universitních přednášek, ta byla zavedena teprve studijním řádem z r. 1804, znatelně však zvýšila všeobecnou úroveň farmacie u nás. Uvedený systém se udržel i v období tereziánských a josefinských studijních úprav a odlišil vývoj studia farmacie v Čechách od vývoje na Moravě, kde se aprobace lékárníků dostala do rukou státní správy. Cenný je i seznam aprobovaných lékárníků, sestavený autorem z gremiálních a fakultních matrik a připojený na závěr stati.

Hladíkův stručný příspěvek ovšem svým rozsahem nepřekračuje pensum stránek, které vymezují redakce přírodovědných revuí historické tematice. Autor nemohl pochopitelně thema rozvést jak by si přál a mnoho otázek řeší jen náznakově. Zaměřil se spíše na vývoj lékárnické aprobace a ponechal stranou vlastní problematiku lékárnického studia, které se od 17. století rozvíjí na pražské universitě. Prospěšné by bylo i srovnání se stavem studia v cizině, zvláště v Německu. To vše nám autor může vynahradiť při jiné příležitosti. k. k.

Josef Polišenský: Politická a literární činnost slovenského humanisty Petra Fradelia ze Štiavnice, Historický časopis, roč. IX, 1961, str. 602—616

M. Petr Fradelius ze Štiavnice, jemuž je věnována studie J. Polišenského, byl dosavadní literatuře znám především jako typický humanistický vzdělanec své doby, tj. jako cestovatel po západní Evropě a jako autor příležitostných veršů. Teprve Polišenský, ačkoliv Fradeliova významného postavení v předbělohorské pražské akademii si byli vědomi Tomek i Winter, obrátil zřetel k jeho činnosti politické, byv k tomuto jeho působení přiveden svou prací o politické činnosti Jesseniově.¹

Polišenský ve své krátké stati stručně načrtl mládí i studia tohoto slovenského humanisty, jenž poté, co v r. 1610 získal profesuru logiky na pražské artistické fakultě, odešel studovat do Alt-

dorfu a později přes Basilej do Francie, kde navázal styk s francouzskými hugenoty. V r. 1616 byl v Anglii a v Nizozemí, kde rovněž získal přátele, do Prahy se vrátil v roce následujícím. Takřka ihned po svém návratu do koleje převzal, zastává úřad prorektora a přebírá i jeho čtení z historie, podstatnou část úkolů za rektora Jessenia, neustáváje ani tehdy ve své publicistické činnosti (1618 vydal sborník Musa Pulla). Té ostatně nezanechal ani v pozdějších dramatických letech a Polišínský pak právě tímto pramenem dokazuje jeho neutuchající zájem o politické dění, jež Fradelius způsobem obvyklým humanistickým vzdělcům, tj. latinskými verši, komentoval, zastává zcela nekompromisně hledisko rozhodných odpůrců habsburského programu feudálně katolické reakce. Z Fradeliova publicistického díla Polišínský poznává i jeho silný zájem o přírodu, vzbuzený, jak autor dokládá, studiem prací Ulisse Aldrovandiho.

Polišínskému stať osvětluje literární a politickou činnost jednoho z nejaktivnějších stoupců protihabsburské

oposice na pražské universitě nemá ovšem význam pouze tudíž, že rozšířila a zpřesnila naše vědomosti o Fradeliovi, jenž už v lednu r. 1621 ve Vratislavi zemřel. Jeho práce má širší dosah. Ukazuje jednak na souvislost a mnohdy i totožnost názorů karolinských mistrů o přírodě i společnosti s myšlenkovými proudy těch nejpokročilejších evropských zemí (na tuto skutečnost třebaš z jiného hlediska poukázal i J. D. Bernal²), jednak na podíl Slováků při navazování těchto kontaktů i v celkové roli pražské university v době předbělohorské. A oba tyto poznatky Polišínským nově podtržené ukazují, že bude nutno znovu se těmito otázkami zabývat. Především se zdá, že samostatného zkoumání by si zasloužilo osvětlení vztahů pražského vysokého učení k altdorfské akademii. Na druhém místě pak se jeví potřeba dalšího studia o úloze celé slovenské skupiny na universitě (i kolem ní) v této době, jemuž by měla předcházet úvaha o vztahu pražské university ke Slovensku před tímto časovým úsekem.³

Mtc.

¹ Josef Polišínský, K politické činnosti Jana Jesenského-Jessenia. AUC — HUCP II, 2, 1961, str. 87—128. Tato Polišínského práce ovšem přináší daleko více nežli napovídá její nadpis a autor v ní především rozřešil otázku Jesseniovy třídní a společenské příslušnosti, dále tu velmi podrobně, zkoumáje zároveň jejich původ, vyložil jeho názory na společnost, aby teprve poslední část své rozpravy věnoval tematické naznačené v titulu.

² J. D. Bernal, Věda v dějinách I, Praha 1960, str. 293.

³ Práce B. Varsika, Slováci na pražské universitě do konce stredoveku (Sborník fil. fak. univ. Komenského IV/1926) totiž jde jenom do konce 15. století.

PŘEDNÁŠKA O STUDIU PRÁV NA KRAKOVSKÉ UNIVERSITĚ VE 14. STOLETÍ

Při svém krátkém pobytu v Praze proslovil v úterý 22. května 1962 profesor dějin polského a kanonického práva na Jagiellonské universitě v Krakově Dr. iur. Adam Vetulani na zasedání uspořádaném Kabinetem dějin státu a práva v ČSSR [6. odd. Ústavu státu a práva ČSAV] a Katedrou dějin státu a práva Karlovy university v zasedací síni Ústavu státu a práva přednášku *Program a funkce universitní právní vědy podle záměrů polského krále Kazimíra Velikého*.

Kazimír Veliký upevnil podle jeho slov v Polsku plně centralisující se monarchii po předchozím překonání feudální rozdrobenosti Kazimírovým otcem Vladislavem Lokýtkem a r. 1364 zřídil v Krakově universitu. Po souhlasu pa-

peže Urbana V. s jejími privilegii a finančním zajištěním, jež musil nejdříve do Říma oznámit, zajistil zde vlastním nákladem zřízení tří kateder *práva kanonického*, *pěti římského* a *jedné artes*, ostatní ponecháváje k vydržování kléru. Počet právních kateder ukazuje na vzor Bologni a Padovy, nikoli Paříže. V souvislosti s novými výzkumy St. Romana o vzniku Kazimírových statutů až v letech 1350—1360 a nikoli r. 1374 představuje tak králova úprava studií úvod k jeho rozsáhlému reformátorskému dílu v oblasti státní organisace, směřující k vytvoření mocného centralisovaného státu. Postavení Kazimírovo bylo tedy značně pevné, když chtěl použít římského práva přesto, že jeho přijetí se pokládalo za uznání podřízenosti císaři

(odtud jeho neplatnost a zákaz studia např. ve Francii) a že zásada *princeps legibus solutus*, již přinášelo, musila nutně vyvolat přinejmenším nevoli šlechty. Faktický vliv římského práva se jinak v Polsku projevil zejména v procesu; nebylo to však, jak mnil kdysi prof. Taubenschlag, právo longobardské, nýbrž římsko-kanonické.

Kazimírova koncepce právnických studií zůstala však jen programem. Papež dal totiž, snad na podnět zvenčí, právo zkoušek a udílení hodností biskupovi Bozantovi. Protože ten byl královým nepřitelem, zahájení činnosti university bylo odloženo a r. 1367 po jmenování biskupem Kazimírova člověka, lenčického kancléře Floriána Mokrského, vstoupily v činnost jen *artes*. R. 1368 výnos věličských solných žup, původně určený na vydržování řečených kateder, byl obrácen k jinému účelu. Rozšíření činnosti university za Jagielly se týkalo theologie, nikoli práva.

V diskusi poukázal prof. M. Boháček na to, že pražská universita na rozdíl od krakovské byla vybavena stolicemi jen kanonického práva. Římské právo se tu nepřeneslo po prvních padesát let, Ottem uváděný profesor Jindřich ze Sušice je problematický. Přesto studenti v římském právu vzdělávání byli. Papežský předpis provádění zkoušek a udílení titulů biskupem je běžný, není krakovskou výjimkou. J. Kejr se zmínil o analogických pokusech s římským právem už u Václava II. Rozdíl mezi Prahou a Krakovem tvoří hlavně vztah Karla IV. a arcibiskupa, jeho císařský titul a větší mezinárodnost postavení Prahy proti okrajovosti Krakova. Vl. Procházka zdůraznil, že spojování římského práva s vládou císaře bylo do jisté míry jen programem, že faktic-

ky se v Polsku v konkrétních rozhodnutích soudů vliv římského práva neprojevuje. Plány Kazimíra, Karla i Václava se vyznačují určitými shodnými rysy a jejich povaha dobře dokumentuje odlišnost *centralisující se středověké monarchie*, kterou je třeba — přes nesouhlas řady právních historiků — lišit od *stavovského státu*, jak to už před časem dovozoval (Právník 99/1960 144—57). Prof. V. Vaněček srovnal poměry polské s českými a zdůraznil jako základní faktor výraznou tendenci panovníků k centralisaci státu (situace do poloviny 14. století), což vede k obdobným jevům, typicky např. k zavádění právnicky vzdělaného úřednictva. Karel IV. zakládal universitu jako instituci všekřesťanskou, avšak právnickým studiem na ní sledoval i vlastní cíle, budování centralisovaného státu. Pokud jde o římské právo, je politicky mnohem opatrnější než Kazimír. V Polsku bude třeba zejména ujasnit odpor vnitřních sil, patrně představovaných šlechtou, proti Kazimírovi.

V odpovědi na připomínku podtrhl prof. Vetulani roli českého vzoru při rozvíjení státního aparátu v Polsku (např. úřad *starostů*). Obdobnost řady myšlenek a institucí vysvětlil značnou poměrně vzájemnou informovaností vzdělanců středověkého světa. Polskou situaci nepokládá za příliš periferní; i Kazimír Veliký směřoval k cílům obdobným jako Karel IV. a do jisté míry se stával jeho rivalem. Na dotaz M. Truce poukázal prof. Vetulani na některé shody mezi universitami krakovskou a vídeňskou a z podnětu prof. Turečka, jež dále rozvinul otázku přednášek o římském právu ve Francii a v Anglii, se blíže zabýval i jí.

Vladimír Procházka

	str.
<i>V. Vomáčková: Německá universita v Praze mezi Mnichovem a 15. březnem 1939</i>	3
<i>J. Folta: Význam vývoje školství v českých zemích v první polovině 19. století pro zaměření české matematiky</i>	21
Materiály a edice	
<i>J. Polišenský - J. Vobrátilová: M. Jana Kampana kalendář dobrodiní, prokázaných pražské Akademii</i>	67
<i>K. Beránek: Příspěvky k obnovení lékařského studia v Praze (1623—1638)</i>	97
Diskuse	
<i>F. Šmahel: Karlova universita a husitské revoluční hnutí</i>	107
Recense	
<i>Několik poznámek na okraj významné práce (Dějiny exaktních věd v českých zemích do konce 19. století — J. Haubelt)</i>	116
<i>K sovětské literatuře o dějinách matematiky na universitách (L. Nový)</i>	122
<i>Z nové literatury k dějinám universitní právní nauky v Polsku (J. Klabouch)</i>	125
<i>Německé periodikum věnované dějinám erfurtské university (Mtc.)</i>	129
<i>Karel Jaroš - Jan Job, Rozvoj československého školství v číslech (Hvr.)</i>	133
<i>Archiv Československé akademie věd. Průvodce po archivních fondech (k. k.)</i>	134
<i>J. Beran, O poměru mezi Učenou společností a Hospodářskou společností před rokem 1788 (J. Hanzal)</i>	136
<i>Jaroslav Hladík, Die Anfänge der pharmazeutischen Ausbildung an der Karlsuniversität in Prag (k. k.)</i>	137
<i>Josef Polišenský, Politická a literární činnost slovenského humanisty Petra Fradelia ze Štiavnice (Mtc)</i>	138
<i>Přednáška o studiu práv na krakovské universitě ve 14. století (Vlad. Procházka)</i>	138

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Б. Вомачкова: Пражский немецкий университет в период между Мюнхеном и 15-ым марта 1939 года</i>	3
<i>Я. Фолта: Влияние развития школьного дела в чешских землях в первой половине XIX-го века на направленность чешской математики</i>	21
Материалы и эдичия	
<i>И. Полишенский - Я. Вобратилова: „Календарь добрых дел“ магистра Яна Кампануса, обнаруженных в пражской Академии</i>	67
<i>К. Беранек: К вопросам о возобновлении изучения медицины в Праге (1623—1638)</i>	97
Дискуссия	107
Рецензии	116

INHALT

<i>V. Vomáčková: Die deutsche Universität in Prag zwischen München und dem 15. März 1939</i>	3
<i>J. Folta, Die Bedeutung der Entwicklung des Schulwesens in den Böhmischen Ländern in der ersten Hälfte des XIX. Jahrhunderts für die Tendenzen der tschechischen Mathematik</i>	21
Materiale und Edition	
<i>J. Polišenský - J. Vobrátilová: Des Meisters Jos. Kampanus Kalender, der prager Akademie erwiesenen Wohltaten</i>	67
<i>K. Beránek: Beiträge zur Wiedereröffnung des Medizinstudiums in Prag</i>	97
Diskussion	107
Rezensionen	116

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 1963

HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

Tomus IV Fasc. 1

Vydala Universita Karlova
ve Státním pedagogickém nakladatelství, n. p., Praha

Publ. č. 63—55

Redakční rada: prof. dr. F. Kavka (předseda), K. Kučera, prom. historik (tajemník),
doc. dr. F. Červinka, prof. dr. V. Husa, doc. V. Kašík, dr. L. Nový, doc. dr. L. Sin-
kulová, prof. dr. V. Vaněček.

Z nové sazby písmem Public vytiskl Mír, novinářské závody, n. p., závod 1, Václav-
ské nám. 15. Formát papíru 70×100 cm. AA 11,17, VA 11,65, D-09*30173. Tematická
skupina a podskupina 02/58. Náklad 700 výtisků. Vydání 1.

Cena brož. výtisku Kčs 14,—

63/III-3

14-593-63 Kčs 14,—